

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСӢ ВА МАРДУМШИНОСИИ
БА НОМИ АҲМАДИ ДОНИШ**

ВБД: 370(091) (575:34)

Бо ҳуқуқи дастнавис

САФАРЗОДА ҒАЗАЛШОҲ ҒУЛОМ

**РУШДИ МАОРИФИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН ДАР ОХИРИ АСРИ XX -
ИБТИДОИ АСРИ XXI (ДАР ЗАМИНАИ МАВОДИ МИНТАҚАИ КӢЛОБ)**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
аз рӯйи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ
(таърихи халқи тоҷик)**

**Рохбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих,
профессор Убайдулло Н. К.**

Душанбе – 2022

МУНДАРИЧА

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. ВАЪИ МАКТАБУ МАОРИФИ МИНТАҚАИ КҶЛОБ ДАР СОЛҲОИ 90-УМИ АСРИ XX	22
1.1 Мақтабу маорифи вилояти КҶлоб дар арафаи пош хӯрдани Иттиходи Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ	22
1.2. Даргириҳои сиёсии солҳои 90-ум ва таъсири он ба мақтабу маориф....	42
1.3. Пойгоҳи моддию таълимии мақтабҳои минтақа.....	62
БОБИ 2. РУШДИ МАОРИФИ МИНТАҚА ДАР ИБТИДОИ АСРИ XXI... 84	84
2.1. Татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартиҳои ҷаҳонӣ.....	84
2.2. Рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақа.....	103
2.3. Таҳкими пойгоҳи моддӣ ва рушди раванди таълим.....	127
ХУЛОСА.....	150
НОМГҶҲИ АДАБИЁТ	160
ЗАМИМАҲО.....	178

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИҶШС-Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Социалистӣ

ШО ҶШС-Шурои Олии Ҷумҳуриҳои Шуравии Социалистӣ

ҶШС-Ҷумҳуриҳои Шуравии Социалистӣ

МО-Маҷлиси Олӣ

ШО-Шурои Олӣ

КМ-Комитети марказӣ

ҲКИШ-Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ

ВМКБ-Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

КМҲКИШ-Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ

МЭҲ-Мошинаи электронии ҳисоббарор

ТЭТ ҲНИ-Ташкилоти экстремистии террористии ҳизби наҳзати исломӣ

ИДМ-Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ИМА-Иёлоти муттаҳидаи Амрико

МИК-Маркази инкишофи кӯдак

ХДНДСМ-Ҳадамоти давлатии назорат дар соҳаи маориф

МО ҶТ-Маҷлиси Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон

КОА-Комиссияи олии аттестатсионӣ

КВД-Корхонаи воҳиди давлатӣ

ШСХК-Ширкати саҳҳомии холдингии кушода

ОПЕК-Ташкилоти кишварҳои содиркунандаи нафт

ЮНИСЕФ-Ҳазинаи кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид

БОҶ-Барномаи озуқаворӣи ҷаҳонӣ

ДБКОВМҶТ-Донишгоҳи бозомӯзии кормандони омӯзгорӣи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон

ОКТ-омӯзиши касбии техникӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Мактабу маориф яке аз ниҳодҳои хеле муҳим ва муассири иҷтимоии ҷомеаи имрӯз буда, дар шароити муосир ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ табдил ёфтааст. Зеро тарбияи инсонии солимандешаю ватандӯст, тарбияи насли ҷавон дар рӯҳияи матлуб маҳз ба соҳаи маориф бастагӣ дорад. Аз тарафи дигар, мактабу маориф дар дунёи мутамаддин ҳамчун омили асосии баланд бардоштани сармояи инсонӣ эътироф шуда, зимнан Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олӣ ҷиҳати рушди ин навъи сармоя дар кишвар чунин дастур ироа карда буданд: «Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавононро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисоди рақамӣ сафарбар намояд».¹

Аз ин рӯ, муҳимият ва мубрамияти омӯзиши раванди тараққиёти мактабу маориф аз дидгоҳи минтақавӣ пеш аз ҳама, аз аҳамияти таърихӣ он равандҳое бармеояд, ки имрӯз дар ҷомеаи мо, бахусус дар соҳаи маориф ҷараён доранд, равандҳои сиёсӣю иҷтимоӣ ва иқтисодии муосир албатта ба мактабу маориф таъсири амиқ мерасонанд. Сониян, таҳлил ва ошкор намудани факту рақамҳои соҳаи маорифи минтақаи мавриди назар ба объективона тавзеҳ додани нақш ва рушди низоми таҳсилот дар сатҳи кишвар мусоидат хоҳанд кард.

Аз тарафи дигар, имрӯз барои таҳлили ҳаматарафаи бурду боҳти сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф дар заминаи омӯхтани ҳуҷҷату асноди минтақавӣ, аз ҷумла минтақаи Кӯлоб барои таҳқиқи таҷрибаи таърихӣ таҳия ва татбиқи амалии сиёсати давлатӣ дар ин самт зарурат пайдо шудааст. Ҳамзамон,

---

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 22 декабри соли 2017) . – Душанбе: “Шарқи Озод”, 2017. – С.34.

зарурати аз ҷиҳати илмӣ арзёбӣ кардани таҷрибаи таърихии таҳияи чораҳо дар самти модернизатсияи мактабу маориф, ки дар маҷмӯъ ба рушди босуботи иҷтимоию иқтисодии ин минтақа мунҷар гардиданд, возеҳ аст. Чунки барои шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиши рушди низоми таҳсилот дар даврони истиқлолият, ошноӣ пайдо кардан ба мушкилоти мубрами соҳа, ҷамъбаст ва хулоса кардани таҷрибаи таърихии андӯхташудаи рушди маориф, ошкорнамоии тамоюлҳои асосии такмили мактабу маориф дар давраи эҳё ва барқарории давлатдорӣ миллӣ, арафаи марҳилаи воридшавӣ ба рушди устувори иқтисодӣ аҳамияти рӯзафзуни илмӣ касб мекунад. Зеро дар натиҷаи таъмини суботу якпорчагии воқеии ҷомеа, куллан тағйир додани маҷрои рушди иқтисоди миллӣ, татбиқи барномаҳои давлатӣ, бунёди сохтори давладорӣ бо тақия ба принсипи адолати иҷтимоӣ, ба корандозии иқтидорҳои нави истеҳсолӣ бо навиди Пешвои муаззам: «Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳоло бо шарофати заҳмати халқи соҳибмаърифату тамаддунсозаш ба марҳалаи нави рушд ворид шудааст».²

Инчунин, ба муҳимияти мавзӯи мавриди таҳқиқ дарки ин нуқта таъкид мекунад, ки мактабу маорифи минтақои Кӯлоб ҷузъи ҷудонашавандаи фазои ягонаи таҳсилотии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити истиқлоли воқеӣ мебошад. Бо назардошти гуфтаҳои боло, таҳқиқоти илмии таърихи рушди мактабу маорифи минтақои Кӯлоб дар охири асри XX - ибтидои асри XXI марҳилаи зарурӣ дар омӯзиши таърихи низоми таҳсилоти кишвар буда, чунин равиш имкон медиҳад, ки хусусиятҳои минтақавии рушди соҳа ба назар гирифта шуда, раванди рушди соҳаи мактабу маориф дар интиҳои садаи бист ва ибтидои ҳазораи нав комилтар тавсиф ёбад. Интиҳоби мавзӯи таҳқиқот низ аз ҳамин масъалагузорӣ бармеояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Рушди низоми мактабу маорифи минтақои Кӯлоб дар охири асри XX - ибтидои асри XXI ба давроне рост

---

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” (ш. Душанбе, 22 декабри соли 2017) . – Душанбе: “Шарқи Озод”, 2017. – С. 44.

меояд, ки ба таври назаррас аз маҷрои даҳсолаҳои гузашта фарқ мекунад. Аз ин рӯ, доираи олимоне, ки ба таҳқиқи амиқу ҳаматарафаи ин масъала саруқордоранд, ҳанӯз хеле маҳдуд аст. Бинобар ин, мо пеш аз ҳама, ба асарҳои илмии таърихнигорон дар сатҳи ҷумҳурӣ, ки хусусияти умумитаърихӣ ва ҷамъбастидоранд, истинод намудем. Масъалаи сиёсати давлатӣ дар самти ислоҳоти низоми таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои навадуми асри гузашта дар навиштаҳои илмии файласуфон, таърихнигорон ва педагогҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ин навиштаҳо дар шакли мақолаҳои алоҳида, фишурдаи маводи конференсияҳои илмию назариявии сатҳи гуногун ва нашрияҳои даврӣ ба таъб расидаанд.³

---

³ Сирочиддинов Э. Ташаббус ва ҷустуҷӯ – омили муҳими рушди мактабу маориф //Маърифат.-1993.- №5/6.-С.2-8; Тупайло М.П. Особенности развития общего образования в Таджикистане в новых экономических условиях // Материалы научно-практической конференции: Образование и будущее. - Душанбе, 1995. - С.10-18; Шарипов А. Мактаб танҳо ба туфайли саховату ғамхории давлат пеш меравад //Маърифат.-1995.- №3/4.-С. 10-13; Открывлся новый лицей: При Таджикском педагогическом университете им. К. Джураева // Народная газета. - 1997. - 31 окт.; Сараева Л. Президентский лицей // Бизнес и политика. -1998.-20 марта; Наимова В.Р. Педагогические кадры - основа общеобразовательной школы // Материалы Республиканской научно-практической конференции «Научные основы подготовки педагогических кадров для средних и высших школ» - Душанбе, 2000. - С.67-69; Наимова В.Р. Гендерное воспитание личности в образовательной системе // Женские и гендерные исследования в Таджикистане. Выпуск 1. –Душанбе, 2000. –С.66-70; Наимова В.Р.. Реформа в системе образования в Таджикистане, в странах СНГ и Балтики // Мактаб ва ҷомеа.- №1(4). -2004. –С.10-17; Хусейн-заде М.О. Совершенствование правовой основы образования Республики Таджикистан //Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и студентов «День науки».- Душанбе, 2000.-С. 181-182.; Хусейн-заде М.О. Историческая необходимость реформирования общеобразовательной школы в условиях независимости Республики Таджикистан.- Душанбе, 2001.- 78с.; Хусейн-заде М.О. Организация учебного и воспитательного процесса в общеобразовательных школах.- Душанбе, 2002.- 54с.; Салимов Р. Демократизация системы образования - основа процветания общества // Подготовка педагогических кадров: опыт, проблемы и пути их решения: материалы международной конференции.- Душанбе, 2001.-С. 22-25.; Атахонов Т. Муносибатҳои бозорӣ дар маориф //Адаб.-№1-2.-2001.- С.26-30; Такдиров Т. Состояние реформы образования и инновационная деятельность школ в экспериментальных районах Республики Таджикистан// Вестник Таджикского национального университета. - №2 (50). – 2009. С.245-249; Раҳмонов А. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмонов дар рушди мактабу маорифи кишвар //Маорифи Тоҷикистон. -№3.-2006.-С. 26-42; Раҳмонов А. Рушди маориф ҳамчун омили рушди давлат //Маърифати омӯзгор.- №12. -2010.-С.18-26; Ибодова З.Х. Инновационные процессы в школьном образовании //Тенденции развития экономики и образования// Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20- летию независимости Республики Таджикистан. - Душанбе, 2011. - С. 264-267.

Аз замони дастрасӣ ба истиқлолияти давлатӣ сар карда, дар Тоҷикистон як қатор қорҳои таҳқиқотӣ ва мақолаҳои илмӣ бахшида ба мавзӯи таърихи ҳолати макотиби таҳсилоти ҳамагонӣ, ислоҳоти маориф, рушди низоми таълиму тарбияи мактабӣ аз чоп баромад.

Вазъи маорифи Тоҷикистон, ки минтақаи Кӯлоб ҷузъи таркибии он мебошад, дар ҷилди 6-уми асари бунёдии “Таърихи халқи тоҷик”⁴ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Махсус ба маорифи минтақаи Кӯлоб асарҳои муҳаққиқ М.Х. Абдуллоев⁵ бахшида шудаанд, ки то андозае кори моро осон намуданд. Масъалаи мазкур то андозае дар асарҳои А. Шарипов⁶ низ баррасӣ шудааст.

Масъалаи мактабу маориф, роҳҳои беҳбудӣ бахшидан ба сифати таълим ва ғайра дар асарҳои Баскакова М.,⁷ Рашидов А.Р.,⁸ Иноятова М.А.,⁹ Алимов И.А.,¹⁰ Шарифов З.,¹¹ Ёров Ф.,¹² Мирзоалиев Э.¹³ Таҳқиқ шудаанд. Дар осори

⁴ История таджикского народа. Том 6. Новейшее время. 1941-2010. Гафуров А. (отв. ред.) - Душанбе, «Дониш», 2011. – 742с.

⁵ Абдуллоев М.Х. Аз таърихи мухтасари мактабҳои шӯравӣ дар Кӯлоб. – Д., 2007; Из истории советской школы в Таджикистане (1959-1970 гг.). – Д., 2010; Мақоми маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол. – Д., 2011 (ҳаммуалиф); Народное образование республики Таджикистан в 60-80 годы XX века. – Д., 2012; Народное образование Таджикистана в 60-80 годы XX века (История и проблемы развития): Автореф. доктора истор. наук. – Д., 2012; Аз таърихи мактабҳои маълумоти умумӣ дар Тоҷикистони шӯравӣ. – Д., 2013; Маорифи халқи Тоҷикистон: таърих ва воқеият (солҳои 60-80-уми асри XX). – Д., 2014. ва диг.

⁶ Шарипов А.А. История высшего образования Таджикистана : Опыт и проблемы, вторая половина 40-х - первая половина 90-х гг. : Дисс... док. Ист. наук. – Душанбе, 2000. 301с.

⁷ Баскакова М. Некоторые вопросы образования, гендерное равенство и занятости молодежи на примере стран Кавказа и Центральной Азии. – М., 2007. – 61 с.

⁸ Рашидов А.Р. Образование для всех: оценка на 2000 год по Республике Таджикистан. - Душанбе, 2000.

⁹ Иноятова М. Ормонҳо дар бораи маориф //Маърифат.-1995.-№3/4.-С.2; Натиҷаҳо ва дурнамо // Маърифат. - 1996. - №12. - С.2-7; Моделҳои таҳсилот ҳамчун омили асосии рушди босуботи ҷомеа. -Турсунзода, 2000. - 18 с.

¹⁰ Алимов И.А. Тенденции развития образования Таджикистана в условиях демократизации общества, Дисс. номзади илмҳои пед. -Душанбе, 2015. -160 с.; Вопросы реформирования образования в Республики Таджикистан в нынешних условиях. //Вестник университета. ТГПУ имени К. Джураева. - 2003. - . №1.- С. 35– 40; Основные направления совершенствования системы образования Республики Таджикистан в условиях научно-технического прогресса//Вестник университета, Российско-Таджикский (Славянский) Университет. 2013.- № 3 (42) - С.266-269; Проблемы реформирования системы образования в первые годы независимости Таджикистана //Вестник Педагогического университета имени С.Айни, - 2014.- №3 (58-1). - С.56-64; Подушевое финансирование как важнейший

ин олимон масъалаҳои вазъият ва тақомули таҳсилоти мактабӣ баррасӣ гардида, маводи зиёди миқдорӣ ва оморӣ оид ба таҳаввули маориф оварда шудаанд. Аммо, доир ба мавзӯи мавриди таҳқиқи мо, яъне бахшида ба минтақаи Кӯлоб маводи ин навиштаҳо камтар аст.

Ҳамзамон, метавон ба осори дастачамъӣ ишора кард, ки чанбаҳои мухталифи мактабу маорифро инъикос мекунанд. Чунончи соли 2011 маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба рушду нумӯи соҳаи таҳсилот дар вилояти Хатлон баромад¹⁴, ки як бахши муҳими онро маълумот оид ба низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб ташкил мекард. Ин маҷмӯа бахшида ба 20-умин солгарди истиқлолияти давлатии ҚТ нашр шуд. Мавзӯи аксарияти мақолаҳои маҷмӯаи мазкур ба тавзеҳу баёни ҳолат ва дастовардҳои таҳсилоти мактабӣ дар Ҷануби Тоҷикистон бахшида шуда буд. Чун қоида, ин маҷмӯа ва маҷмӯае, ки соли 2016 дар арафаи 25-умин солгарди истиқлолият чоп шуд, аз тарафи роҳбарони сохторҳои маориф дар вилояти Хатлон бо мақсади тарғибу ташвиқи дастовардҳо ва муваффақиятҳои сиёсати давлатӣ дар минтақа ва бахусус, ҷидду ҷаҳди ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо дар самти мактабу маориф интишор гардидаанд. Аз ҷумла, муаллифони ин мақолаҳо ва дурусттараш ҳисоботҳо, роҳбарони сатҳи аввал дар вилоят, роҳбарони раёсатҳо ва сохторҳои Вазорати маориф ва илм дар вилоят ва ноҳияҳо мебошанд, ки маълумоти умумӣ ва ҷамъбастиро дар бораи вазъи низоми таҳсилот дар вилоят манзур кардаанд.

механизм модернизации системы образования//Вестник Педагогического университета имени С.Айни №4 (59). -2014.- №4 (59). - С. 153-157.

¹¹ Шарифов З. Низоми маориф ва ислоҳоти он // Масъалаҳои маориф. -№ 1 (2).-2009. –С.3-7. (дар ҳаммуаллифӣ); Ислоҳоти маблағгузори низоми маориф //Масъалаҳои маориф. - №2 (3).-2009. – С. 25-31.

¹² Ёров Ф. Тайёрнамоии мутахассисон – самти марказии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ //Паёми Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - № 2 (54).- 2013.- С.251-258.

¹³ Мирзоалиев Э.Ш. Баъзе масъалаҳои идоракунии муассисаҳои таҳсилотӣ дар шароити муосири деҳоти Тоҷикистон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе: Сино, 2011. - №3 (67). – С. 282-288; Низоми маориф дар деҳот //Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2011. - №9. – С. 57- 59.

¹⁴ Тоҷикистон: 20 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ вилояти Хатлон. – Кӯрғонтеппа, 2011. -467 с.;

Илова бар ин, дар тӯли замони соҳибистиклолӣ як даста рисолаҳои илмие таълиф гардидаанд, ки дар онҳо бо ин ё он тавр дар робита ба мавзӯи мавриди баррасии мо маълумот ҷой дода шудааст. Масъалаҳои мактабу маориф дар ин таҳқиқот илмӣ аз дидгоҳи таърихӣ, сиёсӣ ё фалсафӣ арзёбӣ гардидаанд. Чунончи аз зумраи корҳои илмии таърихӣ метавон осори Ҳусейнзода М.О.¹⁵, Рашидов Т.Ё¹⁶., Сабуров С.М¹⁷., У.И Атакуллоевро¹⁸ ном бурд. Ҷанбаҳои сиёсии масоили ин соҳа аз тарафи Бозорова С.Ш.¹⁹ ва тарафҳои фалсафии он аз ҷониби Қурбонов А.Ш.²⁰ арзёбӣ гардидаанд. Дар умум метавон гуфт, ки соҳибони ин рисолаҳои илмӣ маводҳои мушаххаси таърихро ҷамъбасту хулосабандӣ намуда, мушкилот ва натиҷаҳои ислоҳоти соҳаи маорифро дар даҳсолаҳои аввали соҳибистиклолии кишварамон таҳқиқ намудаанд. Дар таҳқиқот онҳо ҷанбаҳои минтақавии вазъи низоми маориф ва мушкилоти марбут ба таҳсилоти асосии умумӣ, фаъолияти мактабҳои навъи нав ба мисли литсейҳо, гимназияҳо, мактабҳои хусусӣ, хусусиятҳои гузариш ба низоми таҳсилоти бисёрзинагӣ, шомил шудан ба фазои ягонаи байналмилалӣ таҳсилот ва амсоли он баррасию таҳлил карда шудаанд.

Таҳлили таърихнигории адабиёти мавҷуда нишон медиҳад, ки дар бораи таърихи ташаккул ва рушди низоми таҳсилоти мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарчанд интишороти ҷудогона мавҷуданд, вале дар айни ҳол, бояд қайд кард, ки бисёре аз онҳо аз ҷиҳати методологӣ ҳамаҷониба ва бо нигоҳе интиқодӣ равандҳои таҳаввулотро дар низоми мактабу маорифи

¹⁵ Ҳусейнзода М.О. Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият (солҳои 1991-2001).- дисс. номзади илмҳои таърих.- Душанбе, 2002. - 176 с.

¹⁶ Рашидов Т. Татбиқи ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти ҳамагонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991 -2011). дисс. номзади илмҳои таърих. - Душанбе, 2012.- 68 с.

¹⁷ Сабуров С.М. Саҳми макотиби таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тайёр намудани кадрҳои педагогӣ (солҳои 1991 - 2012). Автореф. Дисс... номзади илмҳои таърих. –Душанбе, 2012. - 22 с.

¹⁸ Атакуллоев У.И. Рушди таҳсилоти ҳамагонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият (солҳои 1991-2005). дисс. номзади илмҳои пед. –Душанбе, 2010. -146 с.

¹⁹ Бозорова С.Ш. Равандҳо ва дурнамои фаъолияти инноватсионии сиёсати миллии дар соҳаи таҳсилот (дар заминаи маводҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон). Автореф. Дисс... номзади илмҳои сиёсӣ. - Душанбе, 2009 - 23с.

²⁰ Қурбонов А.Ш. Ислоҳоти институти таҳсилот дар шароити трансформатсияи ҷомеа. автореф. дисс. доктори илмҳои фалсафа. - Душанбе, 2010. - 41 с.

минтақаи Кӯлоб равшан намесозанд. Дар аксари ин адабиёти ёдшуда вазифаи чамбандӣ ва таҳлили мушкилоти низоми таҳсилоти умумӣ дар сатҳи ҷумҳурӣ масъалагузорӣ карда шудааст. Муаллифони осори номбаршудаи илмӣ ба маводи минтақавӣ кам аҳамият додаанд, чанбаҳои алоҳидаи масъалаи мавриди назар дар ин адабиёт хеле суст таҳқиқ шудаанд ё тамоман бар канор мондаанд. Бисёре аз адабиёти дар боло зикршуда давраи интиҳобшудаи мавзӯи таҳқиқи кори илмии моро танҳо қисман фаро мегиранд ва аз ҷиҳати хронологӣ пурра ба ҳамин диссертатсия мувофиқат намекунанд. Бинобар сабаб, диссертант масъалаҳои аз ҳама муҳими марбут ба рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлобро равшан сохта, факту рақамҳои таърихиеро, ки аз маъхазҳои мухталиф дар робита ба мавзӯи кори илмии худ ба даст овардааст, таҳлилу баррасӣ кардааст.

Ҳамин тавр, таҳлили интишороти марбут ба мавзӯи таҳқиқ нишон медиҳад, ки дар айни замон ягон таҳқиқот ҷомеъ оид ба рушди низоми таҳсилот, мактаб ва маориф дар минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳлили ҷомеъ оид ба мушкилоти сиёсати давлатӣ дар ин низом дар сатҳи минтақавӣ дар давраи баррасишаванда, яъне аз солҳои охири замони шӯравӣ то имрӯз вуҷуд надорад. Рисолаи номзадии мазкур моҳиятан нахустин кори ҷомеи илмии назариявие мебошад, ки таҷрибаи таърихии рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлобро дар охири даврони шӯравӣ ва замони истиқлолият чамбандӣ карда, ҳалои дар ин самт ҷойдоштаро дар таҳқиқот илмӣ пурра месозад.

Робитаи кор бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар ҷорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ, таҳти унвони «Таърихи халқи тоҷик, қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои хоси раванди таърихӣ (давраи муосир)» барои солҳои 2016-2020 ба иҷро расидааст.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот диссертационӣ таҳлили ҷанбаҳои минтақавии рушди мактабу маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мисоли минтақаи Кӯлоб дар поёни садаи бист ва ибтидои асри бистуяк, яъне дар як давраи бисёр ҳассосу тақдирсоз барои кишвар, равшан намудани хусусиятҳои сиёсати давлатӣ ва вижагиҳои даврони гузариш дар ин соҳа мебошад. Барои расидан ба ин ҳадаф иҷрои вазифаҳои зерин зарур буд:

- таҳлили вазъи мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб, таҳлили шароит ва омилҳои рушди эволюсионии мактабу маориф ва баррасии пойгоҳи моддию таълимии мактабҳои минтақа дар арафаи пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ;

- таҳлили таъсироти манфии даргириҳои сиёсии солҳои 90-ум ба вазъи умумии мактабу маорифи ҷумҳурӣ ва алаҳхусус минтақаи Кӯлоб;

- ошкор намудани хусусиятҳои таъмини меъёрию ҳукукии низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити нави иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ, баррасии раванди таҳия ва татбиқи амалии лоиҳаи ислоҳоти низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ дар даврони истиқлолият;

- дар заминаи маводи як минтақаи ҷудоғонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – минтақаи Кӯлоб мавриди баррасӣ қарор додани сатҳи оғози ислоҳот, ки дар низоми маориф дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX ба вучуд омада буд, тадқиқи шароити татбиқи амалӣ ва самтҳои асосии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои ҷаҳонӣ бо назардошти хусусиятҳои минтақа, ошкор кардани оқибатҳои мусбӣ ва ҳам манфии ислоҳоти низоми таҳсилот дар охири асри XX – ибтидои асри XXI;

- таҳлили заминаҳои рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақа дар замони истиқлолияти давлатӣ, баррасии вазъи имрӯза ва таҳкими пойгоҳи моддӣ ва рушди раванди таълим дар минтақаи Кӯлоб дар охири асри XX – ибтидои асри XXI;

- баррасии пайдоиш ва зиёдшавии шумораи муассисаҳои навъҳои гуногун дар минтақаи Кӯлоб, таҳлили самтҳои асосӣ, шаклҳо, нишондиҳандаҳои миқдорию сифатии таҳсилот дар минтақа;

- таҳлили маълумот дар бораи сатҳи таъмин будани макотиби минтақаи Кӯлоб бо адабиёти мактабӣ ва технологияҳои нав, кадрҳои соҳибтаҳассус ва таъминоти молиявии онҳо дар охири асри XX – ибтидои асри XXI ва таҳияи як қатор тавсияҳо барои рафъи камбудию нуқсонҳои дар низоми таҳсилоти минтақа ҷойдошта.

Объекти таҳқиқот - низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб дар шароити тағйирёбии сохти иҷтимоию сиёсӣ ва соҳибистиклолии давлатӣ мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот – раванди таҳаввули низоми таҳсилоти минтақаи Кӯлоб дар арафаи пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва дар замони истиқлолият мебошад.

Мархалаҳои таҳқиқот. Давраи иҷрои кори диссертатсионӣ солҳои 2015-2021-ро дар бар мегирад.

Маҳдудаҳои хронологии кори илмӣ аз охири солҳои ҳаштодуми асри XX то соли 2016-ро фаро мегирад. Ин давраест, ки давлати абарқудрати Иттиҳоди Шӯравӣ аз ҳам фуру пошид, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ истиқлолияти давлатӣ пайдо карда, якбора ба гирдоби ҳалокатбори ҷанги таҳмилӣ печид, ҳамзамон бо аввалин қадамҳои худ ба сӯи истиқлоли воқеӣ ба ислоҳоти низоми мактабу маориф оғоз кард. Санай оғоз - охири солҳои ҳаштодуми қарни гузашта, ба далели давраи таҳаввулоти ҷиддӣ дар шуури иҷтимоӣ, бедории миллӣ, тавачҷуҳ ба арзишҳои миллӣ доштан, фаъолшавии ҳар гуна ҳаракату ҷунбишҳо, ки дар маҷмӯъ ба оқибатҳои ногувор оварда расониданд, интиҳоб шудааст. Ҳамзамон, ибтидои солҳои 90-ум, давраи тағйирёбии стратегияи давлат дар соҳаи маориф ва ивазшавии ҳуди навъи сиёсати таҳсилотӣ, даврае махсуб мешавад, ки Ҳукумати кишвар рушди мактабу маорифро самти афзалиятноки сиёсати давлатӣ эълон карда, санади бунёдиро дар ин соҳа – Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”-ро қабул кард, ки сохтор ва фаъолияти низоми маорифро дар мамлакат асоснок карда, таҳким бахшида, принципҳои сиёсати давлатиро дар низоми маориф эълон кард.

Давраи минбаъда замони бартарарфсозии зухуроти бухронӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаклгирии шароити нави муносибатҳои ҷамъиятӣ, дигаргуниҳо дар пояҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи маориф, давраи идома бахшидан ба ислоҳоти системавии сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ, аз ҷумла дар соҳаи маориф мебошад. Интиҳои давраи хронологии мавзӯ соли 2016 – соли таҷлили ҷашни 25 солагии истиқлоли миллии муайян карда шуд. Зеро дар 25 соли истиқлолият соҳаи маориф аз бӯҳрон баромад ва ба дастовардҳои назаррас ноил гардид.

Асосҳои назариявӣю методологии таҳқиқот. Пояҳои методологии таҳқиқотро равиши бисёрнома ба масъалаи таҳқиқшаванда ташкил медиҳад. Дар қори илмӣ равишҳои консептуалие истифода гардидаанд, ки дар осори бунёдӣ оид ба таърихи маорифи тоҷик татбиқ шудаанд. Муаллиф ҳамон усулҳои илмиро истифода бурдааст, ки барои омӯзиши зухуроти ҳаёти иҷтимоӣю сиёсӣ, иҷтимоӣю иқтисодӣ ва фарҳангӣ заруранд, яъне усулҳои таърихият, объективият, системанокӣ, масъалагузорӣ. Ин принсипҳо имкон медиҳанд, ки воқеаю рӯйдодҳои таърихӣ дар тараққиёт, дар алоқамандии муносибатҳои сабабию оқибатӣ баррасӣ шаванд.

Принсипҳои таърихият ва объективиятро истифода бурда, муаллиф факту рақамҳои бунёдиро ба даст овардааст, ки новобаста аз ақидаю афкори субъективие, ки дар маъхазҳо ва муҳокимаҳои муаллифон ҷой доранд, муайянкунанда тараққиёти мактабу маориф дар ҳамон шароити таърихӣ гардидаанд.

Принсипи системанокӣ ба муҳаққиқ имкон дод, ки низоми мактабу маорифро дар ҳамбастагӣ ва алоқамандӣ бо дигар зухуроту равандҳо арзёбӣ кунад.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот доираи васеи манбаъҳои нашршударо ҳам ба тариқи маъмулӣ ва ҳам дар шакли электронӣ, яъне пойгоҳҳои Интернетӣ фаро мегирад. Ба инҳо дохил мешаванд: санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, нашрияҳои оморӣ ва маълумотномаҳо, маводи нашриёти даврӣ,

сомонаҳои электронӣ, маводи пурсишномавӣ, суҳбату мусоҳибаҳо бо роҳбарони муассисаҳои таълиму тарбия ва омӯзгорони ботаҷриба.

Сарчашмаи муҳимми таҳқиқот мазкур, пеш аз ҳама, асноди меъёрии ҳуқуқии ҷумҳуриявӣ аз қабили Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (1993, 2004), Консепсияи мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1994), қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2004, таҳти №425 “Барномаи давлатии омода кардани кадрҳои педагогӣ барои солҳои 2005-2010”, қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 юни соли 2004, таҳти №291 “Дар бораи нақшаи татбиқи ислоҳоти низоми маориф дар солҳои 2004-2009”, Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010, таҳти №207 мебошанд.

Сониян, маҷмӯаҳои гуногуни оморӣ оид ба ҚШС Тоҷикистон,²¹ Ҷумҳурии Тоҷикистон²² ва вилояти Хатлонро²³ номбар кардан мумкин аст, ки дар онҳо иттилоот дар бораи муассисаҳои таълимӣ, чараёни инкишофи

²¹ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1987 году. Народное образование и культура. /Статистический ежегодник. – Душанбе: «Ирфон», 1988. – С.191-225.; Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: «Ирфон», 1991. – С.87-116.

²² Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1997. - Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1997.-97 с.; Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1998 . - Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1998. -64 с.; Маҷмӯа оморӣ: Тоҷикистон дар рақамҳо. - Душанбе, 2001. -44 с.; Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2001. -Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 2002. -123 с.; Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2003. -24 с.; Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон.- Душанбе, 2004. -46 с.; Тоҷикистон: 15 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, 2006. - 488 с.; Минтақаҳои Тоҷикистон 2010. -233 с.; Маҷмӯаи оморӣ соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2011-2012.-Душанбе, 2011. -500 с.; Маҷмӯаи оморӣ соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли таҳсили 2010-2011. – Душанбе, 2011. -29 с.; Тоҷикистон дар рақамҳо 2011. Маҷмӯаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2011. - 169 с.; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1991-2010. –Душанбе, 2011. -450 с.; Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2012. – 157 с.; Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2011-2012. -Душанбе, 2012. -324 с.; Тоҷикистон: 20 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. Душанбе, Агенсии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2011. - 917 с.

²³ Тоҷикистон: 20 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2011. - 467с.; Омори солонаи вилояти Хатлон барои соли 2012. Сарраёсати Агенсии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. –Худжанд, 2011. -550 с.

ҳайати омӯзгорӣ ва роҳбарикунанда, таъминоти молиявӣ ва заминаҳои моддию техникии мактабҳо мавҷуд мебошад. Аз маҷмӯаҳои оморӣ номбаршуда ду сарчашмаи аввал махсусан аз он ҷиҳат муҳим мебошанд, ки дар ҳамин ду маҷмӯа омили соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб дар шакли омили вилояти алоҳида дода шуда, арқами дар он овардашуда қобили мулоҳизаанд.

Баъдан, сарчашмаи муҳимми дигар маҷмӯаҳои Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ мебошанд, ки дар бораи низоми маориф, аз ҷумла мактабу маориф дар минтақаи Кӯлоб маълумоти иттилоотӣ ва таҳлилий доранд.²⁴ Дар ин маҷмӯаҳо иттилоот дар бораи фаъолияти вазорати мазкур, тавсифоти миқдории мактабҳо ва таркиби хонандагон, таъмини кадрӣ муассисаҳои таълимӣ, инфрасохтор, таъминоти моддию техникии ва молиявии мактабҳо, аттестатсияи кормандони педагогӣ, иҷозатномадиҳии муассисаҳои таълимӣ, сатҳи татбиқи барномаҳои таълимӣ, дастовардҳо, мушкilot ва дурнамои рушди низоми таҳсилоти мактабӣ ҷой дода шудаанд.

Ҳамзамон, солҳои охири маърузаҳо ва нашрияҳои созмонҳои байналмилалӣ низ ба яке аз абзорҳои объективӣ рӯшаниандоз ба низоми мактабу маориф табдил ёфтаанд.²⁵ Дар онҳо масоили рафти ислоҳот дар

---

²⁴ Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият.- Душанбе, 2004. -50 с.; Гендерное равенство в сфере образования. –Душанбе, 2007. –40 с.; Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2020. -Душанбе, 2009. – 125 с.; Таҳсилоти умумии томактабӣ ва миёна (санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ). Китоби 1. - Душанбе, 2009. - 180с.; Барномаи давлатӣ оид ба таъмин намудани муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ ҷумҳурӣ бо синфхонаҳои фанӣ, ки бо озмоишгоҳҳои таълимӣ ва илмӣ таҷкиқотӣ ҷиҳозонида шудаанд. – Душанбе, 2010. – 188 с.; Нақшаҳои таълимӣ муассисаҳои таҳсилоти умумӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли таҳсили 2008-2009 ва солҳои баъдӣ. –Душанбе, 2011. -68 с.); Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият.- Душанбе, 2011. - 32 с.

²⁵ Проблемы финансирования образования в государствах Центральной Азии и Монголии/Под ред. И Китаева. – Париж, 1996.-260 с.; Готовность к экономике, основанной на знаниях. Таджикистан. Отчет по оценке готовности страны. – Нью-Йорк и Женева, 2003. –72 с.; Инвестирование в устойчивое развитие: Оценка потребностей для достижения целей развития тысячелетия. –Душанбе, 2005. –240 с.; Бадарч Д., Байнев В.Ф., Лис Н.И. «Образование для устойчивого развития» в государствах- участниках СНГ: Справочный материал для участников Международного форума «Образование для устойчивого развития: на пути к обществу знания». - Минск: Изд. центр БГУ, 2005. – 36 с.; Альтернативный доклад о ходе выполнения Республикой Таджикистан Международного Пакта об экономических, социальных и культурных правах. – Душанбе, 2006. – 67с.;

низомии маориф, ҳолати инфрасохтори мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ҷанбаҳои гендерӣ, таъсиси мактабҳои навъи ҷадид ва амсоли он баррасӣ шудаанд.

Дар қори диссертатсионӣ, инчунин, манобеи фаровони бойгонӣ, аз бойгонииҳои қорӣи кумитаҳои иҷроӣи ноҳияҳои ҳавзаи Кӯлоб истифода бурда шудаанд. Манбаи дигар, ки муаллиф ба он бисёр мурочиат кардааст, сомонаҳои расмӣи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон²⁶, Академияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон²⁷, Раёсати маорифи вилояти Хатлон²⁸, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон²⁹ мебошанд.

Усулҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба ҳадаф ва вазифаҳои, ки дар диссертатсия гузошта шуда буданд, усулҳои зерин: усулҳои муқоисавӣ-таърихӣ, проблемавӣ-хронологӣ ва омили истифода гардидаанд, ки дар маҷмӯъи ҷиҳати ошқор намудани хусусиятҳои умумӣ ва барои минтақа хоси рушди мактабу маориф мусоидат намуданд. Чунин равиш имконияти баррасии рушди ин низомро дар ҳаракат ва сохтани тасвири пурраи рӯйдодҳо, инчунин зина ба зина, бо тартиби хронологӣ баррасӣ кардани мушкилоти асосӣро, ки дар давраи мавриди назар дар соҳаи мактабу маориф вучуд доштанд, муяссар кардааст.

Ба низом даровардан, ҷамъбандӣ ва муқоисакунии маълумоти рақамии омили давлатӣ оид ба низомии мактабу маориф бо усули таҳлили миқдорӣ анҷом дода шудаанд. Ин усул барои тасдиқ кардан ё инқор кардани дидгоҳи

Альтернативный доклад неправительственных организаций Таджикистана по реализации Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. – Душанбе, 2006. – 62с.; Центральная Азия: Субрегиональный отчет по среднесрочной оценке достижения целей Образования Для Всех (ОДВ) - Алматы, 2008 г. -166 с.; Законодательные, программные и нормативные основы образования в регионе Центральной Азии. –Алматы, 2009. - 57 с.; Цели Развития Тысячелетия: достижения в Таджикистане.- Душанбе, 2010. - 138 с.; Глобальная инициатива: «Дети, оставшиеся вне школы». –Душанбе, 2013. –120 с.

²⁶ [http:// www.maorif.tj](http://www.maorif.tj) - сомонаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.

²⁷ <http://www.aot.tj> – сомонаи Академияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

²⁸ <http://www.maorif-khatlon.tj/> . – сомонаи Раёсати маорифи вилояти Хатлон.

²⁹ <https://www.omor.tj/> - сомонаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

мавҷуда ба равандҳои дар ин соҳа ҷорӣ буда кӯмак кард. Инчунин дар кори илмӣ равиши байнифаннӣ истифода шудааст, ки бо хусусиятҳои хоси мавзӯи таҳқиқ вобастааст, яъне ҷанбаҳои мухталифи ин мавзӯро илмҳои иқтисодӣ, фалсафӣ, сиёсатшиносӣ, иҷтимоӣ ва педагогӣ низ меомӯзанд. Ҳамин тавр, дар кори илмӣ ба таври ҷомеъ тамоми методҳои зикршуда, ки якдигарро пурра месохтанд, истифода бурда шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқоти мазкур дар он зоҳир мегардад, ки бори нахуст ба таври ҷомеъ рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳаввулоти куллии ҷомеаи кишвар мавриди баррасию таҳлил қарор дода шудааст. Ҳамзамон унсурҳои зерини кори илмӣ ҷанбаи навгонӣ доранд:

- таъсири нугувори даргириҳои сиёсии солҳои 90-ум ва таъсири он ба мактабу маорифи минтақа муайян карда шудааст;
- хусусиятҳои умумӣ ва хоси рушди низоми мактабу маорифи минтақа мушаххас гардидаанд;
- рӯйдодҳо ва ҳаводиси таърихӣ, ки аз ягон мавқеъ бо рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб алоқаманданд, аз дидгоҳи интиқодӣ ва объективӣ арзёбӣ гардида, таъминоти кадрӣ, заминаҳои моддӣ-техникӣ ва маблағгузорию муассисаҳои таълимии минтақа дар солҳои ислоҳоти низоми маориф таҳлил карда шудаанд;
- таҳқиқот мазкур ҳалои ҷойдоштаро дар таҳқиқи илмӣ таърихи рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб дар ибтидои солҳои 90-уми асри XX ва замони истиқлолият пурра мегардонад.
- дар рисола раванди мукаммали ислоҳоти низоми таҳсилоти умумӣ ҳаматарафа баён гардида, таҳлили назариявии самтҳои асосии сиёсати давлатии соҳа ва татбиқи амалии он дар минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта ва даврони соҳибистіқлолии Тоҷикистон анҷом дода шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Дар асари пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб тағйироти кулӣ ба вучуд омад.
2. Дар охири солҳои 1980 ибтидои 1990-ум дар макотиби минтақа норасою камбудии ҷиддӣ ба назар мерасиданд, ки пеш аз ҳама, дар шумораи ками муассисаҳои томактабӣ, заминаи нисбатан сусти таъминоти моддӣ-техникӣ, сатҳи пасти таҷҳизонидани техникӣ ва иттилоотии раванди таълим, фарсуда ва ҷиддан таъмирталаб будани биноҳо ва иншооти таълимии минтақа, норасоии синфхонаҳои махсус зоҳир мегардиданд.
3. Дар масъалаи мучахҳаз будан бо кабинетҳои информатика, доштани техникаи ҳозиразамони МЭХ, синфхонаҳои махсус ҷиҳозонидашудаи физика, биология, музикӣ, химия ва амсоли он мактабҳои минтақа хеле дар сатҳи паст қарор доштанд. Дар баъзе нишондиҳандаҳои соҳа, минтақаи Кӯлоб дар муқоиса бо дигар манотиқи кишвар хеле қафо монда буд.
4. Дар аввали солҳои 90-уми асри XX дар асари тасодуми иҷтимоӣ омӯзгорон нақши пешбарандаи худро ҳамчун намояндаи аҳли зиё дар ҷомеа аз даст доданд.
5. Аз минтақа кӯч бастанӣ мардуми ғайрибумӣ, ки як қисмати муайянашон дар соҳаи маорифу фарҳанг фаъолият мекарданд, масъалаи норасоии кадрҳоро боз ҳам шадидтар кард. Мудирияти мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маҷбур мешуданд, ки дар ивази мутахассисони варзидаи тарки шуғли муаллимӣ карда, фориғуттаҳсилони омӯзишгоҳҳои касбӣ ва ё дар аксар маврид, ҷавонони ба таври ғойибона дар муассисаҳои таҳсилоти касбии миёнаю олӣ таҳсилкунандаро ба кор қабул кунанд.
6. Аз ибтидои солҳои 2000-ум беҳбудӣ дар соҳаи маориф эҳсос мешавад. Ҳукумати мамлакат баъзе чораҳоро барои таъмини макотиби кишвар амалӣ кард.
7. Дар минтақа низоми тижоратикунонии таҳсилот ба роҳ монда шуда, дар шароити ислоҳоти низоми таҳсилоти мактабӣ талабот ба мазмуну муҳтавои он тағйир ёфта, стандартҳои нави давлатии соҳа ба вучуд омаданд.

8. Таҳти сарварию Пешвои муаззами миллат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зери назар ва пуштибонии худ қарор дод. Рушди маорифи минтақа зери назари доимии Пешвои миллат қарор гирифт.

9. Дар солҳои 2000-ум таҳкими пойгоҳи моддию таълимии низоми мактабу маориф дар гурӯҳи шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб, ҳарчанд бо суръати суст бошад ҳам, вале қатъ наёфта, давом кард. Тадричан вазъият беҳбудӣ ёфта, сол ба сол мактабҳои нав сохта ба истифода дода мешаванд, ки дар асоси принципҳои соҳавият, академӣ, сифатҳои баланди таҳсил фаъолият мекунанд.

10. Ба тӯфайли ислоҳоти роҳандозишуда дар солҳои истиқрори низоми мактабу маорифи минтақа корҳои зиёде ба анҷом расиданд: рушди босуботи низоми таҳсилот таъмин гардида, таҳсилоти гуногуннави касбӣ сохта шуда, технологияҳои нави таълим дар ҳаёт татбиқ гардида, бисёрсамтии маблағгузорию соҳа дастрас шуда, низоми идоракунии таҳсилот бо усулҳои демократӣ ба роҳ монда шуд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқоти анҷомшуда дар он аст, ки маводи рисолаҳо ҳангоми таҳияи васоити таълимӣ, курси махсус, маводи лексионӣ оид ба таърихи навтарини халқи тоҷик ва таърихи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст. Инчунин, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар минтақа, ки салоҳиятҳои идоракуниро дар соҳаи маориф ва кормандони педагогӣ ба уҳда доранд, метавонанд, ки натиҷаҳои ҳамин таҳқиқотро ба инобат гиранд. Маводе, ки дар рисола ғунҷонида шудаанд, ҳангоми таҳияи монографияҳо, нашрияҳои энциклопедӣ оид ба таърихи Тоҷикистон дар маҷмӯъ ва алаҳусус таърихи мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб зарурӣ мегарданд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Бо маводи фаровони бойгонӣ, маълумоти сахҳои оморӣ, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Хулоса

ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти таърихӣ ҷамъбастан карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои 1, 2, 6 шиносномаи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доғалаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи давраҳои ҷиҳати иҷрои нақшаи кори илмӣ, ба монанди таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва муқаррароти он, мақсади гузошташуда ва иҷрои вазифаҳои он бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст. Муаллиф ба таври ҷомеъ рушди мактабу маорифи минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар давраи таҳаввулоту куллии ҷомеаи кишвар мавриди баррасию таҳлил қарор дода, дар баёни таърихи ин соҳа саҳми худро гузошта, хулоса ва пешниҳодҳои илмиро ба даст оварда, мақолаҳои илмӣ тайёр намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот ва муқаррароти диссертатсия аз ҷониби муаллиф дар конференсияҳои байналмилалӣ, сатҳи ҷумҳуриявӣ ва минтақавии илмию амалӣ ва илмию назариявӣ, семинарҳои илмию амалӣ миёни олимони ҷавон ва унвонҷӯёни Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима ва қабул гардидаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи шӯбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ (суратмаҷлиси №9 аз 13.09.2022) ва дар ҷаласаи Шӯрои олимони Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АМИТ (суратмаҷлиси №7, аз 30 сентябри соли 2022) муҳокима гардида, ба ҳимоя пешниҳод карда шуд.

Интишороти аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба натиҷаҳои таҳқиқоти марбути кори диссертатсионӣ 11 мақолаи илмӣ, аз он ҷумла, 5 мақола дар нашриёти аз ҷониби ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда нашр шудаанд.

Сохтор ва ҳачми диссертатсия бо мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот муайян гардида, барои сохти композитсионии қор принципи хронологӣ истифода шудааст. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва пешниҳодот, рӯйхати манобеъ ва адабиёти истифодашуда (бо 182 номгӯӣ), замимаҳо иборат мебошад. Диссертатсия дар 188 саҳифаи матни компютерӣ ҷоп гардида, дорои 1 расм ва 6 замима мебошад.

БОБИ 1. ВАЪИ МАКТАБУ МАОРИФИ МИНТАҚАИ КҶЛОБ ДАР СОЛҶОИ 90-УМИ АСРИ ХХ

1.1 Мактабу маорифи вилояти Кӯлоб дар арафаи пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ

Паҳнои ҷуғрофии таҳқиқ. Дар даврони шӯравӣ, дар охири солҳои 80-уми асри гузашта ҶШС Тоҷикистон чунин тақсимои маъмурӣ-ҳудудӣ дошт: 1 вилояти мухтор, 3 вилоят, 8 ноҳия ва 5 шаҳри тобеи ҷумҳурӣ, аз ҷумла шаҳрҳои Душанбе, Норақ, Орҷоникидзеобод, Роғун, Турсунзода. Дар ин тақсимои маъмурӣ-ҳудудӣ то соли 1987 минтақаи Кӯлоб ба ҳайси вилояти алоҳида ба ҳайати ҷумҳурӣ шомил мешуд. Вилояти Кӯлоб яке аз чор вилояти аввали ҷумҳурӣ буд, ки ҳанӯз 27 октябри соли 1939 бо Укази Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС ба ҷойи округи Кӯлоб таъсис дода шуда буд.³⁰

Санаи 7-уми январӣ соли 1944 навоҳии ғарбии вилоят ба ҳайати вилояти наваъсиси Қӯрғонтеппа дода шуданд ва 24 августи соли 1955 бошад, бо Укази Президиуми ШО ҶШС Тоҷикистон вилояти Кӯлоб барҳам дода шуда, навоҳии мустақиман ба тобеияти мақомоти марказии ҷумҳурӣ дода шуданд. 29 декабри соли 1973 вилоят дубора барқарор карда шуд.³¹

Моҳи сентябри соли 1988 ду вилояти алоҳида – вилояти Кӯлоб ва вилояти Қӯрғонтеппа барҳам дода шуда, дар ҷойи онҳо як вилояти нав – вилояти Хатлон бо марказаш шаҳри Қӯрғонтеппа таъсис дода шуд. Вилояти наваъсис аз он ҷумла шаҳри Норақро низ фаро мегирифт.

Баъдан бо ба расидан ба истиқлолияти давлатӣ соли 1991 барои муддати нисбатан кӯтоҳи таърихӣ, минтақаи Кӯлоб боз дар шакли вилояти алоҳида ҳамчун воҳиди маъмурӣ-ҳудудӣ зухур кард. Дар ин сол вилояти Хатлон дубора ба вилоятҳои Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа тақсим карда шуд. Аммо ин тақсимои ҷуноне ки

³⁰Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1936г.-июль 1956г./ под ред. к.ю.н. Мандельштам Ю.И. – М.: Госиздат юридической литературы, 1956. – 61 [электронный ресурс] <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0>

³¹ Таджикская ССР: административно-территориальное деление. 1978г.- Душанбе: Ирфон, 1978. -.С. 191-192.

гуфтем, чандон дароз накашид. Аллакай 2 декабри соли 1992 ҳарду вилоят боз дар ҳайати вилояти Хатлон муттаҳид карда шуданд ва зимнан ин бор, вилояти навтаъсис бар иловаи шаҳри Норақ, ноҳияи Ёвонро низ фаро мегирифт.

Минтақаи Кӯлоб илова ба худи ноҳия ва шаҳри Кӯлоб, ҳудуди навоҳии Восеъ, Муъминобод, Ҳамадонӣ, Темурмалик, Данғара, Балҷувон, Шамсиддини Шоҳин ва Фархорро фаро мегирад. Ҳудуди ин ноҳияҳо ва номгузориҳои онҳо дар даврони шӯравӣ дар натиҷаи барҳам додан, муттаҳид сохтан, тақсим кардани ҳудуди воҳидҳои маъмури тағйир ёфта меистоданд. Чунончи, ноҳияи Муъминобод, ки ҳанӯз 16 март соли 1938 дар ҳайати вилояти Кӯлоб таъсис ёфта буд, дар як давраи муайян (1973-1991) номи ноҳияи Ленинградро дошт ва 29 июни соли 1991 бо Қарори Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон ба ин ноҳия номи таърихӣ он баргардонида шуд.

Ноҳияи Темурмалик бошад, сараввал ҳамчун ноҳияи Қизилмазор соли 1929 ташкил ёфта, соли 1953 ба он номи райони Совет дода шуд, ки то соли 2004 бо ҳамин ном вуҷуд дошт ва дар ин сол номи ҳозираи худро гирифт. Ноҳияи Шамсиддини Шоҳин бо қарори Маҷлиси миллии МО кишвар аз 3 март соли 2016, №204 чунин номгузорӣ шудааст. То ин дам ноҳия номи Шамсиддини Шоҳин ро дошт ва ҳудуди он низ чандин маротиба тағйир ёфта, аз ҳисоби собиқ ноҳияи Даштиҷум³² фарох гардидааст. Ноҳияи Ҳамадонӣ низ самараи иқтиқлоли кишвар аст, зеро дар даврони шӯравӣ ин ноҳия номи райони Москва ро дошт.

Ҳамин тавр, тадқиқоти мо рушди низоми мактабу маорифро дар ҳудуди минтақаи Кӯлоб дар бар мегирад, ки новобаста аз тағйирёбии мақоми маъмуриҳои он фазои ягонаи иқтисодию ҷуғрофӣ дошта, навоҳии Кӯлоб, Данғара, Шамсиддини Шоҳин, Муъминобод, Ҳамадонӣ, Ховалинг, Темурмалик, Фархор, Восеъ, Балҷувонро дар бар мегирад.

---

³² Васильев П.А., Кошелева А.И. Административно-территориальное деление Таджикской ССР (исторический очерк). – Сталинабад, 1948. – с.48.

Расми 1. Харитаи маъмурии минтақаи Кӯлоб

Мухтасар оид ба вазъи иҷтимоию иқтисодии минтақаи мазкур ҳаминро бояд қайд кард, ки дар тамоми давраи шӯравӣ, бахусус дар нимаи дуюми асри гузашта, шурӯъ аз солҳои баъди Ҷанги дуюми ҷаҳон, ба таври ҳамеша суръати афзоиши демографӣ аз суръати рушди иқтисодӣ пештар будааст. Барои минтақаи Кӯлоб низ ба мисли тамоми ҷумҳурӣ, суръати баланди афзоиши аҳоли, ҳаракати пасти ҳудудӣ ва иҷтимоию иқтисодии аҳоли, бартарии аҳолии деҳот нисбат ба аҳолии шаҳрҳо хос буд. Саноатикунони босуръати минтақа ва азхудкунии заминҳои қорам тавассути механизатсияи колхозу совхозҳо ба раванди шаҳршиноӣ шудани аҳоли мусоидат менамуд. Иншооти азими саноатӣ комплекси агросаноатии минтақа на танҳо бо қувваи аҳолии маҳаллӣ, балки инчунин бо кумаки мутахассисоне, ки аз дигар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ба ин ҷо омада дар шаҳрҳо маскун мешуданд, бунёд мегардид. Аммо, чуноне ки С. Олимова ва М. Олимов қайд кардаанд, аҳолии маҳаллӣ нисбат ба онҳо ба саноатикунони сартосарӣ ва

модернизатсияи минтақа таваччуҳи каме зоҳир намуда, барои ба шаҳрҳо сокин шудан намешитобиданд.³³ Камҳаракатии муҳочиратии тоҷикон ба таҷаммӯи аз ҳад зиёди аҳоли ва инкишофи бекорӣ пинҳонӣ дар деҳот оварда расонид. Ин ҳолат тадричан ба бӯҳрони системавӣ мунҷар гардид, ки оҳиста-оҳиста ҳамаи паҳлуҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро мегирифт. Бӯҳрони бавучудомада дар асари модернизатсияи нопурра ва ба ниҳоятнарасида, норасоии захираҳои сармоягузори амиқтар мегардид.

Минтақаи Кӯлоб дар охири даврони шӯравӣ навоҳии асосан аграриро дар бар мегирифт. Сатҳи ба моли бозоргир мубаддал намудани маҳсулоти кишоварзии хоҷагиҳои шахсии ёрирасон хеле паст буда, дар байни аҳоли рӯҳияи корчаллонӣ қариб ки дида намешуд. Аҳолии минтақа бо суръати баланд афзоиш меёфт. Танҳо дар давоми даҳ сол, яъне аз соли 1979 то соли 1989 аҳолии минтақаи Кӯлоб 41% афзоиш ёфта, ба 621,4 ҳазор нафар расид.³⁴ Қайд кардан бамаврид аст, ки аз рӯи сатҳи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва сатҳи зиндагӣ, минтақаҳои Тоҷикистон нобаробар тараққӣ ёфта буданд ва барои мисол, минтақаи Кӯлоб аз вилояти Ленинобод дар ин самт хеле қафо монда буд, ки сабаби он дар шимоли кишвар пештар пайдо шудани муносибатҳои капиталистӣ пас аз ба Россия ҳамроҳ шудани он ба шумор мерафт.

Бо вучуди ин, минтақаи Кӯлоб нисбат ба дигар манотиқи ҷумҳурӣ бо серзаминӣ ва даштҳои нопайдоканор, ҳосилхезии заминҳо, иқлими барои кишоварзӣ хеле мусоид, захираҳои бузурги неруи инсонӣ, шабакаи роҳи оҳан ва роҳҳои автомобилгард, ки чор фасли сол фаъол буданд, канданиҳои ғоиданоки қабри замин ва дигар неъматҳои фаровони худ фарқ мекард. Баъди он, ки аҳолии кӯҳсори минтақа аз водиҳои Яхсу, Сари Хосор, Балҷувон ва Ховалинг ба ноҳияҳои даштӣ муҳочир карда шуданд, фонди бузурги заминҳои табиноти кишоварзӣ дар ин мавзӯҳо бекор хобида буданд. Ҳамин қадар гуфтан кофист, ки дар ҳолати пурра азхудкардани даштҳои ноҳияи Данғара тамоми аҳолии

³³ Олимова С., Олимов М. Таджикистан на пороге перемен. / С. Олимова., М. Олимов. - М., 1999. –С.9.

³⁴ Народное хозяйство Таджикской ССР. Стат. ежегодник. - Душанбе, 1989. - С.28.

кишварро бо ғалладона таъмин кардан мумкин буд. Дар минтақа тамоми имкониятҳо барои рушди чорводорӣ, зотпарварӣ, рушди саноати сабук ва саноати хӯрокаи мавҷуд буданд.

Мактаб ва маориф. Дар давраи мавриди баррасӣ, ба мисли тағйирёбии воҳидҳои маъмурӣ-худудии минтақаи Кӯлоб, низоми мактабу маориф низ дар асари дигаргуниҳои замона пайваста дар тақомулу тағйирёбӣ буд. Ҳуқуқи дастрасии шахрвандон ба таҳсилоти ройгон дар даврони шӯравӣ тавассути Конститутсияи Иттиҳоди Шӯравӣ ва Конститутсияи ҶШС Тоҷикистон кафолат дода мешуд. Масъалаи мактабу маориф ва рушду нумӯи минбаъдаи он дар анҷуманҳои ҳизби коммунистӣ ҳамеша мавриди тавачҷуҳи давлат қарор дошт. Қарорҳои анҷуманҳои ҳизби роҳбарикунандаи ҳамонвақта – ҳизби коммунистӣ дар сатҳи умумиттифоқ ва ҷумҳурӣ барои тарбияи насли наврас ва ҷавонони Тоҷикистон таъсири судманд мерасониданд.

Ягонагии раванди таълим ва тарбияи хонандагон тавассути нақшаю барномаҳои намунавии аз тарафи Академияи фанҳои педагогии Иттиҳоди Шӯравӣ ва дар сатҳи ҷумҳурӣ тавассути мақомоти зертобеи он бо назардошти хусусиятҳои маҳаллӣ таъмин карда мешуд. Ҳанӯз аз ибтидои нимаи дууми асри гузашта сар карда, бо назардошти дарёфт кардани сатҳи пешрафти илмию техникий дигар мамолики дунё, масъалаи пайваста тақомул додани низоми мактабу маориф дар сатҳи умумиттифоқ, ҷумҳуриҳо ва минтақаҳои он мавриди тавачҷуҳи ҷиддии роҳбарият қарор гирифта буд. Бо ҳамин мақсад аз ибтидои солҳои 70-уми асри XX таҳсилоти умумии миёна татбиқ карда мешуд.

Бо вучуди ин, низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ якҷанд бор тағйир ёфта, сараввал аз 11-солаи таълими истеҳсолӣ ба 10-сола бо чунин тартиб: таҳсилоти ибтидоӣ 4 сол; миёнаи нопурра 4 сол ва таҳсилоти миёна 2 сол, дар маҷмӯъ 10 сол, тағйир дода шуд.³⁵

---

³⁵ Қарори КМ ҲКИШ ва Шӯрои вазирони Иттиҳоди Шӯравӣ «Дар бораи тағйир додани муҳлати таҳсил дар макотиби таҳсилоти миёнаи умумии политехникӣ, меҳнатӣ ва таълимӣ-истеҳсолӣ». Моҳи августи с. 1964.

Минбаъд дар доираи чорабиниҳои ҳизбию ҳукумати раванди тарбия мавриди муносибати комплекси мақомоти сатҳи гуногун қарор гирифт, ки бо назардошти сарфи назар аз гуногунрангии қишрҳои ҷомеа, ягонагии тарбияи меҳнатию ахлоқӣ ва ғоявӣ-сиёсии онҳо таъмин карда мешуд.

Умуман, дар ҳудуди минтақаи Кӯлоб гузариш ба низоми таҳсили миёнаи умумӣ то охири солҳои 70-ум тӯл кашидааст. Мувофиқи вазифаҳои Нақшаи панҷсолаи X барои солҳои 1975-1980 бояд тамоми хонандагони таҳсилоти миёнаи нопурраро, яъне синфи 8-ро хатмкарда, бояд бо идомаи таҳсил дар мактабҳои таҳсилоти миёнаи пурра фарогир мешуданд.

Чунончи, мувофиқи қарори Президиуми ШО Тоҷикистони шӯравӣ аз моҳи декабри соли 1976³⁶ вазоратҳои соҳавӣ ва идораҳои дахлдор, алаҳусус Вазорати маорифи халқи Тоҷикистон баҳри боз ҳам баландтар бардоштани сатҳи таҳсилоти ҷавононе, ки дар муассисаҳои сохтмонӣ, роҳсозӣ, нақлиётӣ ва амсоли он ҷаъолият мекунанд, муваззаф гардиданд, ки дар натиҷа ҳалли вазифаи татбиқ кардани таҳсилоти миёнаи умумӣ дар байни коргарҷавонон то андозае имконпазир гардид.

Дар умум, масъалаи таълиму тарбия, мактабу маориф, дастрасии шаҳрвандон ба таҳсилот дар олитарин санади меъёрӣ-ҳуқуқӣ, яъне Конститутсияи Иттиҳоди Шӯравӣ аз моҳи октябри соли 1977 ва Конститутсияи Тоҷикистон аз моҳи апрели соли 1978 сол дарҷ гардида буданд. Ин асноди олий ҳуқуқи дастрасии беамониати ҳар як шаҳрванди шӯравиро ба таҳсилот ва ширкати ҷаъолонаи онҳоро дар ҳаёти ҷомеа кафолат меоданд.

Дар баробари тақомули ташкили раванди таълиму тарбия ба мазмуну муҳтавои он низ диққати ҷиддӣ дода мешуд ва баҳри хубтару муассиртар кардани методҳои таълим дар мактабҳо чораҳо андешида мешуданд. Чунончи, дар охири даврони шӯравӣ дар минтақаи Кӯлоб сатҳи таъминоти мактабҳо бо воситаҳои техникӣ ва аёнӣ хеле беҳтар гардида буд, ки ин дар навбати худ, ба афзоиши

---

³⁶ Қарори Президиуми ШО ҚШС Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани маълумоти умумии ҷавонон дар корхона ва муассисаҳои вазоратҳои сохтмон, саноати маҳаллӣ, нақлиёт, роҳсозии ҚШС Тоҷикистон». – Душанбе, моҳи декабри соли 1976

шавқу рағбати муаллимон ба истифодаи техникаи ёрирасони таълимӣ, таълими барномавӣ ва таваччуҳ ба методҳои проблемавии таълиму тарбия боис гардид. Дар маҷмӯъ, дар низоми мактабу маорифи минтақа дар он солҳо як рӯҳияи сабқати солим ва баҳрагирӣ аз таҷрибаҳои пешрафтаи ҳамдигарӣ ҳукмфармо буд.

Аз тарафе, барои боз ҳам хубтар идора намудани раванди фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, бахусус дар сатҳи миёнаи махсус ва олии касбӣ дар Тоҷикистони шӯравӣ соли 1978 ниҳоди алоҳида – Вазорати мактабҳои олии ва миёнаи махсус таъсис дода шуд. Ҳамзамон, чиҳати афзун намудани шавқу рағбати муаллимон, бахусус дар макотиби таҳсилоти миёнаи умумӣ, пайваста боло бурдани маҳорату ихтисоси педагогии онҳо, дар муассисаҳои таҳсилоти миёна равандаи аттестатсияи доимӣ ба роҳ монда шуд, ки натиҷаи онҳо бо озмуни “Муаллими калон”, “Муаллими методист” ҷамъбаст гардида, барандагони ин озмунҳо ба унвонҳои ҳамаҷумла доништа мешуданд. Қуллаи баланди ин ҳавасмандсозӣ сазовор гардидан ба номи пурифтихори “Муаллими халқии Иттиҳоди Шӯравӣ” доништа мешуд, ки бо санади махсус аз 30 декабри соли 1977 сол мавриди иҷро қарор гирифта буд.³⁷ Баъди интишор ва мавриди амал қарор гирифтани ин санади муҳим дар минтақаи Кӯлоб шумораи хеле ҷашмраси муаллимон баҳри баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбияи насли наврас хизматҳои шоистае анҷом дода, ба ин унвони ифтихорӣ соҳиб гардиданд.³⁸

Низоми ҳавасмандсозӣ бар замми ин, бо пайваста баланд бардоштани сатҳи маоши муаллимон ба роҳ монда мешуд, ки дар натиҷаи он, муаллими мактаб, новобаста аз шахрӣ ё деҳотӣ будани он, бо як маоши хуб таъмин гардида, тамоми саъю кӯшиши худро маҳз ба кори таълиму тарбия равона мекард.

Дар солҳои 80-уми асри XX чиҳати таъмини ҳалли масоили марбутаи замон аз ҷониби ҳизбу ҳукумати шӯравӣ ислоҳоти макотиби таҳсили миёнаи умумӣ ва касбӣ ба роҳ монда шуд. Аз ҷумла, дар ибтидои соли 1984 бо мақсади ҷалби таваччуҳи мутахассисон ва муҳокимаи умумӣ дар сатҳи умумииттифоқ ҳуҷҷати

³⁷ Фармони Президиуми ШО Иттиҳоди Шӯравӣ «Дар бораи мукаррар намудани номи фахрии «Муаллими халқии Иттиҳоди Шӯравӣ» аз 30.12.1977.

³⁸ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоб, ҶШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп-4. Д-149; Ф-20. Оп-4. Д-211.

“Самтҳои асосии ислоҳоти макотиби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ” ба таври лоиҳа дар васоити ахбори омма мунташир карда шуд. Дар муҳокимаи ин санади меъёран муҳим, аз ҷумла коллективи муаллимони мактабҳои минтақаи Кӯлоб низ ҷаълона ширкат варзида, муқаррароти онро дар ҷаласаҳои худ, дар байни муаллимони мактабҳои таҳсилоти умумӣ, омӯзишгоҳи касбию техникӣ, дар ҷаласаҳои волидайн, дар нашрияҳои ҷумҳурӣ ба таври васеъ муҳокима намуданд. Дар сатҳи умумииттифоқӣ оид ба ин масъала зиёда аз 6 500 ҷаласа доир гардида, бештар аз 8 ҳазор нафар мутахассис ва муаллимони кордида тақлифу пешниҳодоти худро оид ба боз ҳам муассиртар кардан ва ба мақсад мувофиқтар кардани нақшаи ислоҳот изҳор доштанд. Ҷамъбасти ин муҳокима ва музокираҳо дар қарори Кумитаи марказии ҳизби коммунист дар моҳи апрели соли 1984 дар шакли “Дар бораи самтҳои асосии ислоҳоти макотиби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ” ба тавсиб расид.³⁹ Тибқи санади қабулгардида раванди таълим ва тарбия ба зинаи сифатан ҷадид боло бардошта шуд ва тарбияи меҳнатӣ-истеҳсолӣ куллан тағйир дода шуд. “Самтҳо” умдатан аз 8 қисми ҷудоғона тартиб ёфта, ҳар кадоми он ба як самти муҳими беҳтар кардани низоми мактабу маориф нигаронида шуда буд. Тибқи муқаррароти “Самтҳо” низоми мактабу маориф ба таври зерин тағйир дода шуд: таҳсилоти ибтидоӣ 4 сол (синфҳои 1-4); таҳсилоти нопурраи миёна 5 сол (синфҳои 5-9); таҳсилоти миёнаи умумӣ 2 сол (синфҳои 10-11) ва таҳсилоти касбӣ.

Ҳамин тариқ, муддати хониш дар макотиби таҳсилоти миёнаи умумӣ 2 сол пешбинӣ гардида, синни қабул ба мактаб то ба 6-солагӣ поён фароварда шуд. Ин навоариҳо аллақай аз соли хониши 1986-87 дар амалия ҷорӣ карда шуданд. Таҳсилоти ибтидоӣ аз 3 сол ба 4 сол дарозтар карда шуд.

Аз 8 банди умдаи ислоҳот, се банди он (3, 4, 7) махсусан ба беҳтар кардани раванди таълим ва тарбияи насли наврас, тарбияи меҳнатӣ, тарзи касбинтиҳобкунӣ, таҳкими заминаҳои моддӣ-техникии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ бахшида шуда буданд. Ҳамзамон, зина ба зина зиёд кардани шумораи хонандагон, аз ҷумла дар синфҳои аз 1 то 9 – то ба 30 ва 10-11

---

³⁹ Қарори Пленуми апрелии КМ ҲКИШ «Дар бораи самтҳои асосии ислоҳоти макотиби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ» аз моҳи апрели соли 1984.

то ба 25 нафар ба роҳ монда шуд. Азбаски минтақаи Кӯлоб минтақаи агросаноатӣ маҳсуб мешуд, барои таҳкими заминаҳои моддӣ-техникии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбии минтақа аз имконияту иқтидорҳои тамоми муассисаҳо ва корхонаҳо, совхозҳо ва колхозҳо ба таври васеъ истифода бурда мешуд.

Бандҳои панҷум, шашум ва ҳаштуми ислоҳот вобаста ба давраи нави тараққиёти ҷомеа боло бурдани сатҳи тарбияи наврасон дар оила ва ҷамъият вазифагузорӣ карда, муассисаҳои ҳизбӣ, шӯравӣ, пионерӣю комсомолӣ, коллективи корхонаҳо ва муассисаҳои таҳсилотӣ, инчунин шахрвандони шӯравӣ дар сатҳи оилаҳо муваззаф гардиданд, ки диққатро ба ин самт махсусан пурзӯр намоянд. Ҳамзамон барои баланд бардоштани мақоми муаллим дар ҷомеа аз тарафи ҳукумат чораҳои муассир андешида шуда, масоили омода намудани кадрҳои соҳибтаҳассус дар ин соҳа, таъмини маишию маънавӣ ва фароғатии муаллимон мавриди тавачҷуҳи хосса қарор мегирифтанд.

Ҳамасола санаи якуми сентябр ҳамчун ҷашни сартосарии «Рӯзи дониш» қайд карда мешуд. Умуман, иҷрои муқаррароти ислоҳоти «Самтҳо» дар давоми 1984-1990 ба нақша гирифта шуда буд. Ҷиҳати назарраси ислоҳот дар он буд, ки аз ҳар як шаҳру минтақа ва вилояти кишвар тақозо мешуд, ки нақшаи дар амал татбиқ намудани ислоҳотро вобаста ба шароити мавҷуда ва хусусиятҳои маҳал созгор намуда, танҳо баъди ин, ба иҷроиши бандҳои «Самтҳо» оид ба ислоҳоти мактабу маориф камар банданд.

Дар ин миёна, мақомоти соҳаи маорифи минтақа дар баробари дигар зертобеони ҳукумати ҷумҳуриҳои иттифоқӣ барои иҷрои шаш қарори пайдарпай қабулгардидаи КМ ҳизби коммунист, Шӯрои вазирони Иттиҳоди шӯравӣ ва Кумитаи марказии Иттифоқҳои касабаи умумииттифоқ оид ба самтҳои гуногуни фаъолияти соҳаи мактабу маориф, ки дар зарфи камтар аз як моҳ (аз 29.04.1984 то 23.05.1984) ба тасвиб расида буданд, муваззаф гардиданд.

Қарори якум «Дар бораи тақмили минбаъдаи таҳсилоти миёнаи умумии ҷавонон ва беҳтарсозии шароити фаъолияти макотиби таҳсилоти умумӣ» аз 29.04.1984 мустақиман кулли кумитаҳои ҳизбиро дар сатҳи ҷумҳуриҳои шӯравӣ, мухториятҳо, шӯроҳои вакилони шаҳру вилоятҳо, тамоми кормандони ҳизбӣ,

шӯравӣ, хоҷагӣ, идораҳои маориф, ҳайатҳои омӯзгорони макотиб ва амсоли онро муваззаф мекард, ки чиҳати дар амалия татбиқ намудани ислоҳоти мактабу маориф мушаххасан тадбирҳо андешанд ва зина ба зина дар иҷрои он саъю кӯшиш намоянд.

Мақомоти маорифи минтақа дар асоси дастуроти мақомоти болоӣ, аз ҷумла нақшаи нави таълимии Вазорати маорифи халқи Тоҷикистон барои соли хониши 1986-1987 нақшаи нави таълимӣ мураттаб сохта, теъдоди соатҳои дарсиро барои ҳар як синф таҷдиди назар кард. Чунончи, дар синфи 1 – 20, 2-20, 3 ва 4 – 24, 5 то 8 – 30, 9 то 11 (12) – 31 соат дар як ҳафта соатҳои таълимӣ муқаррар карда шуданд. Дарсҳои факултативӣ бошанд, дар доираи аз ду (синфи 7-9) то 4 (10-11) соат дар 1 ҳафта пешбинӣ гардиданд. Мувофиқи дастури мустақими мақомоти болоӣ, дар тамоми макотиби миллии ҷумҳуриҳо бояд дар доираи синфҳои аз 2 то 11 дар як ҳафта на камтар 2 то 3 соат дарси омӯзиши забони русӣ тахсис дода мешуд. Соатҳои тарбияи меҳнатӣ мувофиқи низоми нав чунин ба нақша гирифта шуда буданд: синфи 2 то 4 – 1, 5 то 7 – 2, 8 то 9- 3, 10-11 – 4 соат дар як ҳафта. Ҳамзамон, дар синфи 5 то 7 барои таҷрибаи истеҳсоли – 10, синфҳои 8 то 9 – 16, 10 ва 11 – 20 рӯз дар як сол ҷудо мегардид.

Мақомоти маорифи минтақа муваззаф гардиданд, ки дар солҳои 1986 то 1990 ба мактабҳои минтақа кӯдаконро аз синни шашсолагӣ қабул кунанд. Бар замми ин, бояд заминаҳои моддӣ-техникии макотиби таҳсилоти умумӣ то ба ҷавобгӯ будан ба муқаррароти ислоҳот ба ифоқа оварда мешуданд ва теъдоди хонандагон низ чуноне ки дар боло зикраш рафт, танзим мегардид.

Қарори дуоҷе, ки мақомот ва муассисаҳои соҳаи мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб дар баробари дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба иҷрои он сафарбар гардиданд, 4 майи соли 1984 қабул гардид.⁴⁰ Дар ин қарор суҳан дар бораи хубтар ба роҳ мондани тарбияи меҳнатӣ дар рӯҳияи одами шӯравӣ, ба як низоми муайян даровардани раванди касбинтихобкунии хонандагони макотиби таҳсилоти миёна,

---

⁴⁰ Қарори яқҷояи КМ ҲКИШ, Шӯрои вазирони Иттиҳоди шӯравӣ ва Кумитаи марказии Иттифоқҳои касабаи умумиттифоқ «Дар бораи беҳтарсозии таълиму тарбияи меҳнатии мактаббачагон, касбинтихобкунии онҳо, ташкили меҳнати ғойданоки ҷамъиятии хонандагон» аз 04.05.1984.

зиёд кардани соатҳои таълимӣ барои тарбияи меҳнатӣ дар мактабҳо, мурағабсозии феҳристи касбҳои тавсияшаванда мерафт.

Панҷ рӯз пас аз ин, қарори навбатӣ ба тасвиб расид (11.05.1984), ки барои рушди минбаъдаи низоми таҳсилоти касбӣ-техникӣ ва баландтар бардоштани мақоми он дар омода намудани кадрҳои соҳибтаҳассус нигаронида шуда буд. Мувофиқи он, дар мадди аввал масоили рушди минбаъдаи мактабу маориф, беҳтарсозии нишондодҳои сифатии ин низом, бахусус дар омода намудани кадрҳои таҳассусноки коргарӣ дар макотиби касбӣ-техникӣ гузошта шуданд.

Дар идомаи қарорҳои зикршуда, 15 май қарори чорум қабул карда шуд. Ин қарор умдатан чиҳати беҳтарсозии омодагии касбии кадрҳои ҳуди низоми маориф, бахусус дар макотиби касбӣ-техникӣ, боз ҳам хубтар кардани шароити корӣ ва зиндагонии кадрҳои педагогӣ, аз ҷумла зина ба зина зиёд кардани маоши муаллимон, идрорпулии донишҷӯён, баланд бардоштани сатҳи маишату фароғати онҳо нигаронида шуда буд.

Масоили таҳсилоти томактабӣ, бунёди кӯдакистонҳои замонавӣ, татбиқи барномаҳои ислоҳот дар амалия дар ин самт, омода намудани кӯдакон ба таҳсил, зиёд кардани музди меҳнати кормандони боғча-кӯдакистонҳо, беҳтарсозии омодагии касбии педагогон дар ин зинаи таҳсилот, андешидани чораҳои санитарии лозима ва амсоли он мавзӯи қарори панҷуме гардид, ки аз тарафи мақомоти зикршуда санаи 19 майи ҳамон сол қабул карда шуд.

Қарори охирон аз ин силсилақарорҳо ба ҳавасмандии бештари кадрҳои педагогии соҳаи маорифи халқ боис гардид, зеро он бевосита ба баланд кардани музди меҳнати онҳо бахшида шуда буд. Ин қарор 23 майи ҳамон сол қабул карда шуд. Мувофиқи он, музди маоши кулли кормандони муассисаҳои таълимӣ баланд бардошта шуд.

Ҳамин тариқ, оид ба ҳар як қароре, ки дар боло зикраш рафт, чӣ дар сатҳи ШО Тоҷикистон ва чӣ дар сатҳи мақомоти соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб барномаҳо ва нақша-чорабиниҳои амалӣ қабул гардида, мустақиман мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтанд. Ҷунончи ҷаласаи ШО Тоҷикистони шӯравӣ дар

соли 1984 оид ба амалисозии барномаи ислоҳоти қабулгардидаи макотиби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ-техникӣ чораҳои дахлдор андешид.

Ислоҳоти мактабҳои таҳсилоти умумии миёна ва бозсозӣ ба низоми тайёр кардани кадрҳои омӯзгорӣ ва ҷиҳатҳои моддию маишии онҳо таъсири мусбат расонид. Қарори Кумитаи марказии ҲКИШ ва Шӯрои вазирони ИҶШС аз 15 майи соли 1984 роҳҳои беҳтар тайёр намудани кадрҳои омӯзгориро дар мамлакат нишон дод. Мувофиқи он ба ҷиҳатҳои тайёрии педагогӣю психологӣ ва касбии муаллимони оянда диққати махсус дода, муҳлати таҳсилро дар факултаҳои забони русӣ ва адабиёт, забони модарӣ ва адабиёт, таърих, математика, физика як сол зиёд намуд.

Соли 1985, баъди ба сари қудрат омадани М.С. Горбачев ва икдоми гуногуни ислоҳот аз ҷониби ӯ, масоили иҷтимоӣю сиёсӣ ва иқтисодӣю фарҳангии ҳаёти ҷомеа мавриди баррасӣ қарор гирифта, бо қарори Пленуми апрели бозсозии ҳаёти сотсиалистӣ пеш гирифта шуд. Дар пайи он, қарорҳои ҳаммазмунӣ ШО ҶШС Тоҷикистон қабул гардиданд, ки бевосита ба соҳаи маорифи халқ дахл доштанд. Аз ҷумлаи тағйироти ба амаломеда қабули қонун дар бораи таҳсилоти умумии ҳатмӣ буд, ки тибқи он, хонандагон дар макотиби таҳсилоти миёнаи пурра ва омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ қомилан бо таҳсилоти миёна фаро гирифта мешуданд.

Баъди эълон шудани бозсозӣ (апрели 1985) дар мамлакат доир ба баланд бардоштани сифати тайёр намудани мутахассисон, аз он ҷумла муаллимон якҷанд қарорҳои дахлдор, аз ҷумла қарори Кумитаи марказии ҲКИШ ва Шӯрои вазирони ИҶШС «Дар бораи чораҳои беҳтар намудани тайёрӣ ва истифодабарии қарорҳои илмию педагогӣ» (мартӣ 1987), қарори Кумитаи марказии ҲКИШ ва Шӯрои вазирони ИҶШС «Дар бораи чораҳои ба таври қуллӣ беҳтар намудани сифати тайёрӣ ва истифода бурдани мутахассисони дорои таҳсилоти олӣ дар ҳоҷагии халқ» (мартӣ 1987) қабул шуд. Гарчанде ин қарорҳо аз рӯи мазмуну мундариҷаашон дуруст буданд, вале бо захираҳои зарурии молиявӣ ва моддию техникӣ таъмин карда нашуда буданд ва дар онҳо мувофиқати ба амал омадаи

дараҷаи тараққиёти соҳаи маориф дар ҷумҳуриҳо ба эътибор гирифта нашуда буд, ки он боиси иҷро нашудани онҳо гардид.

Дар нақшаи нави таълимӣ фанҳои нав «Шиносонидани бачагон ба муҳити атроф» (дар синфҳои I-II), «Асосҳои истехсолот», «Интиҳоби касб» (дар синфи VIII-X), «Ахлоқ ва психологияи ҳаёти оилавӣ» (дар синфҳои IX-X), «Асосҳои информатика ва техникаи ҳисоббарорӣ» (дар синфҳои IX-X) ҷорӣ шуд. Барномаи нав аз санҷиши Академияи фанҳои педагогӣ, институтҳои тадқиқоти илмӣ, муаллимон ва кормандони соҳаи маориф гузашт. Бояд қайд кард, ки нақшаю барномаҳо аз камбудӣҳо низ ҳолӣ набуданд. Онҳо, пеш аз ҳама, хусусиятҳои миллии халқҳои Иттиҳоди шӯравиро таҷассум карда натавонист. Дар асоси ин камбудӣ ва бо назардошти қарорҳои пленуми февралӣ соли 1988 ҲКШ ва мартӣ соли 1988 Ҳизби коммунисти Тоҷикистон, анҷумани умумиттифоқии коркунони маорифи халқ (1988), тавсияҳои Кумитаи ИҚШС доир ба маорифи халқ (1989), лоиҳаҳои Концепсияи маълумоти умумии миёнаи ИҚШС ва ҚШС Тоҷикистон (июли 1989) ба муҳокимаи умум гузошта шуд. Баъди муҳокимаи Концепсияи маълумоти умумии миёна бо назардошти пешниҳодоти аҳли ҷамъият, муаллимон ва кормандони соҳаи маориф Пажӯҳишгоҳи тадқиқоти илмҳои педагогии Тоҷикистон бо ҳамкориҳои методистону олимону муаллимони пешқадам нақшаю барномаҳои нави таълимиро таҳия намуданд, ки дар асоси онҳо китобҳои дарсӣ, воситаҳои таълимию методии нав таълиф гардиданд.

Раванди бозсозии низоми мактабу маориф дар Тоҷикистони шӯравӣ яке аз масоили доғи анҷумани XX ҳизби коммунисти ҷумҳурӣ гардид, ки соли 1986 баргузор шуд. Мувофиқи натиҷагирии асноди ин анҷуман, ислоҳоти макотиби таҳсилоти умумию касбӣ ба таври бояду шояд дар Тоҷикистон ба роҳ монда нашуда буд. Бинобар ин, ташкилотҳои ҳизбии ҷумҳурӣ, шӯроҳо, иттифокҳои касаба ва комсомол, ҳайатҳои педагогии муассасаҳои таълимӣ ва бахусус, мақомоти маориф дар сатҳи минтақаҳо муваззаф гардиданд, ки дар самти ба роҳ мондани ислоҳоти пешгирифташуда дар макотиби таҳсилоти миёна чораҳои фаврӣ андешанд.

Ҳамин масъала ба муҳокимаи пленуми февралии КМ Ҳизби коммунист ва пленуми мартии ҳизби коммунисти ҷумҳурӣ дар соли 1988 бароварда шуд. Чунончи хуччатҳои пленуми февралии ҲКИШ гувоҳӣ медиҳанд, ки раванди ислоҳоти мактабу маориф, махсусан баъди пеш гирифтани бозсозӣ, дар сатҳи умумииттифоқ ғайриқаноатбахш дониста шуд. Аз ҷумла, таҷрибаи иҷборан пурра намудани шумораи талабагони синфҳои 10 омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ аз ҳисоби хонандагони синфҳои 9, ки дар бисёр ҷойҳо амалӣ мегардид, аз тарафи пленум шадидан маҳкум карда шуд.

Ҳамин тавр, пленуми мартии ҳизби коммунисти ҷумҳурӣ муассисаҳо ва идораҳои дахлдори соҳаи маорифи халқро муваззаф намуд, ки барои ҷавобгӯ будан ба муқаррароти ислоҳот нақшаҳои таълимӣ, барномаҳои ҷадид, китобҳои нави дарсӣ ва дастурамалу васоити тозаро мурағаб сохта, дастрасии онҳоро ба макотиби ҷумҳурӣ ҷиддан назорат кунанд.

Тағйироти пас аз пленум ба амаломата, чунончи зиёдшавии зинаҳои таҳсилот ва дигаргуниҳои дар рафти таълим ва тарбия бавучудомата, назаррас буданд.

Дар соли хониши 1989/90 дар минтақаи Кӯлоб, ки он вақт ҳамчун воҳиди маъмурии вилояти алоҳида буд, 415 мактаби таҳсилоти умумӣ фаъолият мекард, ки дар онҳо 167,5 ҳазор хонанда бо таҳсил фаро гирифта шуда буд.⁴¹ Ҳол он ки ҳамин нишондиҳанда, яъне шумораи мактабҳои умумӣ дар соли хониши 1987/88, яъне ду сол қабл аз ин дар вилоят 387 ададро ташкил меод.⁴² Аз ин ҷо тамоюли рушди теъдоди макотиби таҳсилоти умумӣ дар минтақаи Кӯлоб баръало ба назар мерасад.

Бояд гуфт, ки дар соли хониши 1987/88 аз рӯи барномаи нави мактаби ёздаҳсола умуман дар ҷумҳурӣ 44,3 ҳазор хонандаи синфи як қабул карда шуд, ки аз ин шумора 42,3 ҳазор нафар дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва 2,0 ҳазор нафар

⁴¹ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1991. – С.94.

⁴² Народное хозяйство Таджикской ССР в 1987 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1988. – С.201.

дар муассисаҳои томактабӣ бо таҳсил фаро гирифта шуда буданд.⁴³ Шумораи кӯдакони шашсола, ки аз рӯи барномаи синфи 1 дар минтақаи Кӯлоб бо таҳсил фаро гирифта шуданд, дар соли хониши 1986/87 – 4,3 ҳазор ва дар соли хониши 1987/88 – аллакай 7,5 ҳазор нафарро ташкил меод.⁴⁴ Агар аз шумораи соли 1986/87 шумораи андаки кӯдакони ин синну сол дар муассисаҳои томактабӣ бо барномаи синфи 1-ум бо таҳсил фаро гирифта шуда бошанд, дар соли хониши 1987/88 ҳамаи кӯдакони шашсолаи бо барномаи синфи 1 таҳсилкунанда ба мактабҳои умумӣ қабул гардиданд. Вазни нисбии хонандагони 6-сола дар шумораи умумии кӯдакони ҳамин синну сол дар вилоят дар соли таҳсили 1986/87 – 1987/88 мутаносибан 25% ва 41%-ро ташкил дод.

Зимнан дар минтақаи Кӯлоб дар охири даврони шӯравӣ аксари муассисаҳои томактабӣ бо сарбории аз ҳад зиёд ҷаъолият мекарданд, зеро сатҳи таъмин будани кӯдакон бо муассисаҳои доимамалкунандаи томактабӣ умуман дар тамоми ҷумҳурӣ, хусусан дар шаҳрҳо хеле паст буда, қариб 54 ҳазор нафар кӯдак барои таъмин кардан бо боғчаи кӯдакон ва яслиҳо ниёз доштанд. Дар минтақаи Кӯлоб бошад, ин нишондиҳанда, нисбат ба тамоми минтақаҳои Тоҷикистони шӯравӣ дар ҳади поёнтар қарор дошт. Барои мисол, мувофиқи омили расмии даврони шӯравӣ, сатҳи таъминоти кӯдакон бо муассисаҳои доимамалкунандаи томактабӣ бо ғоиз нисбат ба шумораи умумии кӯдакони ҳамин синну сол дар соли 1989 дар ВМКБ – 6,6%, вилояти Кӯлоб – 5,1%, вилояти Қӯрғонтеппа – 12,6%, вилояти Ленинобод – 21,5%, шаҳри Душанбе – 51,5% ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 8,8%-ро ташкил меод.⁴⁵

Таҳлили вазъияти мактабҳои таҳсилоти умумӣ дар ҷумҳурӣ нишон дод, ки қариб дар 55,7% мактабҳои шаҳрӣ ва 13,7% мактабҳои деҳот машғулиятҳо дар биноҳои типӣ нав гузашта, зиёда аз 60 ҳазор хонанда дар мактабҳои таҳсил мекарданд, ки биноҳои онҳо дар ҳолати садамавӣ қарор доштанд. Зиёда аз сеяки хонандагон (39,2%) дар мактабҳои таҳсил мекарданд, ки машғулиятҳо дар онҳо

⁴³ Ҳамон ҷо. – С.193.

⁴⁴ Ҳамон ҷо. – С.197.

⁴⁵ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1991. – С.95.

дар ду ва ё зиёда баст мегузаштанд.⁴⁶ Аксарияти мактабҳои таҳсилоти умумие, ки дар охири даврони шӯравӣ дар минтақаи Кӯлоб фаъолият мекарданд, дар солҳои 60-70-уми асри XX ва ё ҳатто аз ин ҳам пештар сохта шуда буданд.

Дар натиҷаи ба мактаб қабул кардани кӯдакони синни 6-сола дар мактабҳои минтақаи Кӯлоб миқдори бастҳои таълимӣ афзуда, баръакс, шумораи хонандагон дар гурӯҳҳои таҳсилаш бардавом коҳиш ёфт. Аллакай, дар соли таҳсили 1988/89 аз рӯи барномаи синфи 1 қариб 44% кӯдакони шашсола бо таҳсил фаро гирифта шуда буданд.⁴⁷

Ислоҳоти мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва миёнаи касбӣ дар ҷумҳурӣ бисёр ба душворӣ мегузашт. Ин масъала ҳатто дар Пленуми февралӣ КМ ҲКИШ баррасӣ гардида буд. Мушкилот ва вазниниҳо дар амалияи якҷоя кардани тайёрии таҳсилоти умумӣ бо тайёрии касбӣ ҳам дар мактаб ва ҳам дар низоми таҳсилоти касбӣ-техникӣ ба вуҷуд омаданд. Масъалаи ба таври кулӣ мустаҳкам намудан ва аз нав ҷиҳозонидани заминаҳои истеҳсолию таълимӣ дар тамоми Иттиҳоди Шӯравӣ ва бахусус, дар ҷумҳуриҳои қафмондаи Осиёи Марказӣ хеле тезутунд гашт. Ҳатто дар омили расмӣ соҳаи маориф дар соли 1989 эътироф карда мешуд, ки сарфи назар аз чораҳои дар солҳои охир андешидашаванда, заминаи моддии мактабҳо аз нуқтаи назари талаботи муосир дар ҳолати хеле вазнин қарор дорад.⁴⁸

Чунончи, сатҳи таъминоти мактабҳои таҳсилоти рӯзонаи умумӣ бо кабинетҳои информатика ва техникаи ҳисоббарор, ки яке аз талаботҳои муҳими барномаи ислоҳоти мактабу маориф ба шумор мерафт, дар минтақаи Кӯлоб хеле дар сатҳи паст қарор дошт. Дар ибтидои соли хониши 1989/90 шумораи мактабҳои миёнае, ки дорои кабинети информатика ва техникаи ҳисоббарор буданд, дар вилояти Кӯлоб ҳамагӣ 5 ададро ташкил медод, ки дар онҳо 68 ҷойи

⁴⁶ Образование в 1958-1991 гг. //URL: <http://www.aot.tj/en/index/index/pageId/406/> (Санаи мурочиат 23.04.2018).

⁴⁷ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1990 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1991. – С.89.

⁴⁸ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1990 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1991. – С.90.

корӣ бо МЭҶ мавҷуд буд.⁴⁹ Барои муқоиса, ҳамин нишондиҳанда дар соли хониши 1989/90 дар ВМКБ – 9, вилояти Қўрғонтеппа – 5, вилояти Ленинобод – 50, шаҳри Душанбе – 28 ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 45 мактабро ташкил меод.⁵⁰

Дар маҷмӯъ, дар низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб дар давраи мавриди баррасӣ, яъне дар охири даврони шӯравӣ сарфи назар аз ҳама дастовардҳои он, норасоии камбудии ҷиддӣ низ ба назар мерасиданд. Ин, пеш аз ҳама, дар сатҳи пасти таъминоти кӯдакон бо муассисаҳои томактабии доимамалкунанда, заминаи нисбатан сусти таъминоти моддӣ-техникӣ, сатҳи пасти таҷҳизонидани техникӣ ва иттилоотии раванди таълим, фарсуда ва ҷиддан таъмирталаб будани биноҳо ва иншооти таълимии минтақа, надоштани низоми гармидиҳии мутамаркази мактабҳо ва кубурҳои оби гарм зоҳир мегардид. Дар мактабҳои минтақаи Кӯлоб ба мисли дигар навоҳии ҷумҳурӣ норасоии синфхонаҳои махсус барои гузаронидани машғулиятҳои дарси мусиқӣ, кабинетҳои лингофонӣ, толорҳои мучаҳҳази варзишӣ эҳсос карда мешуд.

Илова бар ин, дар охири даврони шӯравӣ иҷрои бисёр нақшаҳои ободонӣ ва сохтмони соҳаи маориф ғайриқаноатбахш ба назар мерасид. Чунончи, нақшаи бунёд кардан ва ба истифода додани боғчаҳои кӯдакон ва яслиҳо дар соли 1990 дар тамоми ҷумҳурӣ танҳо дар сатҳи 10 дарсад иҷро гардида буди халос. Нақшаи панҷсолаи XII, ки солҳои 1986-1990-ро дар бар мегирифт, оид ба сохтмони асосии мактабҳо дар ҶШС Тоҷикистон ва аз ҷумла дар минтақаи Кӯлоб иҷро нагардида боқӣ монд.

Ҳамзамон, чуноне ки дар боло қайд кардем, ислоҳоти соҳаи маориф ба фаъолияти мактабҳои таҳсилоти умумӣ талаботҳои бисёр ҷиддие аз қабилӣ мучаҳҳаз будан бо кабинетҳои информатика, доштани техникаи ҳозиразамони МЭҶ, синфхонаҳои махсус ҷиҳозонидашудаи физика, биология, мусиқӣ, химия ва амсоли онро гузошта буд, ки иҷроиши онҳо дар минтақа хеле дар сатҳи паст

⁴⁹ Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1991. – С.91.

⁵⁰ Ҳамон ҷо. –С.91.

қарор доштанд. Аз тарафи дигар, суръати баланди рушди демографӣ имкон наметод, ки пояҳои моддӣ-техникӣ ва инфрасохтори соҳа азнавсозӣ карда шаванд. Инкишофи демографӣ аз суръати рушди иқтисодӣ тезтар сурат мегирифт, ки ин мушкилоти бо мактабҳои замонавӣ таъмин намудани шумораи рӯз ба рӯз афзояндаи толибилмонро боз ҳам шадидтар мекард. Ин тамоил дар маҷмӯъ ба тамоми ҷумҳурӣ хос буда, барои мисол, дар соли 1979 шумораи аҳолии кишвар 3806 ҳазор нафарро ташкил мекард ва дар тӯли ҳамагӣ даҳ сол, яъне соли 1989 ин рақам ба 5092 ҳазор нафар расид.⁵¹ Чунин таносуб дар якбора афзудани мактаббачагон низ ба назар мерасид. Чунончи, агар дар соли хониши 1960/61 шумораи умумии хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ 50,9 ҳазор нафарро ташкил дода бошад, пас ин рақам дар соли хониши 1987/88 ба 156,6 ҳазор нафар расидааст, яъне дар зарфи чоряк аср зиёда аз се баробар афзудааст.

Яке аз ҳадафҳои ислоҳоти мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва касбӣ дар баробари баланд бардоштани сифати таҳсилот, азхудкунии амиқу мустаҳками асосҳои илм, беҳтаргардони тарбияи ғоявӣ-сиёсӣ, меҳнатӣ ва ахлоқӣ буд. Бояд ба роҳ мондани тарбияи меҳнатӣ, таълим ва интихоби касб дар ин муассисаҳо ба таври кулӣ таҷдиди назар карда мешуд. Дар мактабҳо синфхонаҳои меҳнати дастӣ барои хонандагони синфҳои 1-3 ва устохонаҳо барои синфҳои болоӣ сохта мешуданд. Корхонаҳои азим кабинетҳои таълимӣ ва устохонаҳоро дар мактабҳо мучаҳҳаз мекарданд ва ё барои хонандагон мустақиман дар истеҳсолот ҷойҳои корӣ таъсис медоданд. Масалан, миқдори ҷойҳои кори таҷҳизонида барои меҳнати муфиди ҷамъиятӣ ва истеҳсоли барои хонандагони синфҳои 7-11 дар оғози соли хониши 1987/88 дар минтақаи Кӯлоб 4,9 ҳазор ҷойро ташкил дод, ки аз ин шумора 1,4 ҳазор дар шаҳр ва 3,5 ҳазор дар кишлоқҷойҳо таъсис дода шуда буданд. Аз ин миқдор ҷойҳои корие, ки барои меҳнати муфиди ҷамъиятию истеҳсолии хонандагон аз ҷониби корхонаҳо таъсис ёфта буданд, бо фоиз нисбат ба шумораи умумии ҷойҳои корӣ 3%-ро ташкил дод.

---

⁵¹ Тоҷикистон дар рақамҳо. / Маҷмӯаи мухтасари оморӣ /Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2003. –С.41.

Дар минтақаи Кӯлоб 2 муассисаи таҳсилоти миёнаи махсус бо шумораи умумии таълимгирандагон дар соли хониши 1987/88 дар онҳо 1880 нафарро ташкил меод⁵² ва 1 муасссаи таҳсилоти олии бо шумораи умумии донишҷӯён 4128 нафар дар соли таҳсили 1989/90 амал мекард. Дар ин соҳа, бозсозии таҳсилоти миёнаи махсус ва олии дар ҷумҳурӣ тайёркунии кадрҳоро дар сатҳи ҳозиразамони илмӣ-техникӣ, мучаҳҳаз кардани онҳо бо донишҳои мустаҳками назариявӣ ва маҳоратҳои амалӣ, баланд бардоштани обрӯи меҳнати инженерӣ, ба таври кулӣ беҳтарсозии истифодабарии мутахассисонро дар истеҳсолот ҳадаф қарор дода буд. Дар асари бозсозии таҳсилоти миёнаи махсус ва олии бояд сифати нави омодакунии кадрҳо, мутахассисон дар робитаи зич бо қатъан беҳтарсозии истифодабарии онҳо таъмин карда мешуд. Ҳамаи ин ислоҳот дар миқёси ҷумҳурӣ бояд рушди пешдастикунандаи таҳсилоти олии ва миёнаи махсусро нисбат ба таҷдиду азнавсозии техникаи хоҷагии халқ таъмин мекард.

Ҳамин тавр, умуман дар ҷумҳурӣ, дар соли хониши 1990/91 зиёда аз 94 ҳазор нафар муаллим дар макотиби таҳсилоти умумии рӯзона ба кори таълим ва тарбияи насли наврас машғул буданд. Соли 1988 Вазорати маълумоти олии ва миёнаи махсус дар Тоҷикистони шӯравӣ бо қарори Шӯрои Олии барҳам дода шуда, дар ҷойи он Вазорати маорифи халқ таъсис дода шуд.

Инчунин, дар натиҷаи ҳаракати ҳақиқатан мардумӣ 22 июли соли 1989 дар бораи ба мақоми давлатӣ соҳиб шудани забони тоҷикӣ қонун қабул карда шуд.⁵³ Ин ҷунбиши бедории миллӣ дар мактабҳои минтақаи Кӯлоб низ беасар набуда, таълими забони тоҷикӣ дар онҳо комилан дигаргун шуд.

Дар маҷмӯъ, сарфи назар аз камбудихою норасоихоӣ дар низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб дар охири солҳои 80-ум ҷойдошта, бо боварии том метавон изҳор кард, ки ин соҳа ба давраи нави таърихӣ, яъне давраи соҳибистиклолии ҷумҳурӣ бо нишондиҳандаҳои хуб ворид гардида буд. Зеро, дар аввали солҳои 90 аксарияти ин нишондиҳандаҳо аз омори баъдӣ – дар солҳои

⁵² Народное хозяйство Таджикской ССР в 1987 году. Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: Ирфон, 1988. – С.208.

⁵³ Қонуни ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи забон». Ахбори Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон, 1989, №2.

аввали истиқлол хеле баланд буданд. Сарфи назар аз ин, дар ин давра мушкилоти сифатнокии раванди таълиму тарбия, ки ба сифати омили калидӣ дар шаклгирии донишҳои инсонӣ баромад мекунанд, ба пуррагӣ ҳалли худро наёфта буд ва масъалаи камбудии муаллимон ва худи мактабҳо дар баъзе аз минтақаҳои ҷумҳуриҳои комилан бартарарф нагардиданд.⁵⁴

Танҳо дар ноҳияи Фархор чуноне ки аз маводи бойгонӣ бармеояд, дар моҳи сентябри соли 1991, дар миқёси ноҳия 56 мактаб, аз ҷумла 39 мактаби маълумоти миёнаи умумӣ, 3 мактаби миёнаи нопурра ва 14 мактаби ибтидоӣ бо шумораи 23572 нафар хонанда амал менамуданд, ки дар онҳо 2500 нафар омӯзгор ба таълиму тадрис машғул буданд.⁵⁵

Чуноне ки аз маълумоти он солҳо бармеояд, масъулини соҳаи маорифи кишвар ба пурра комёб гардидани бозсозии эълоншуда бовар доштанд, мутмаин буданд, ки дар асари бозсозӣ онҳо метавонанд ба кори ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ, алалхусус соҳаи маорифи халқ, бо диди нав назар андозанд, проблемаҳои муҳиме, ки дар соҳа мавҷуданд, сари вақт ҳалли худро меёбанд. Чунончи, дар қарори Совети депутатҳои халқи ноҳияи Фархор «Оиди ҳолат ва чораҳои минбаъд беҳтар намудани кори маорифи халқ дар ноҳия» аз 28.09.1991, №91 гуфта мешавад, ки «Бозсозӣ дар соҳаи маориф ривочи худро ёфта истодааст. Органҳои роҳбарикунанда аҳли ҷамъият дарк намуданд, ки бе дигаргуниҳои соҳаи маорифи халқ мо ба мақсаду мароми, ки дар пеш дорем, расида наметавонем. Аз ин рӯ, лозим меояд, ки мазмуни маълумот, шаклу сохти мактаб, ҷорӣ кардани мактабҳои тафриқавӣ, гурӯҳҳои тафриқавӣ, усулҳои нави таълиму тарбияро дигаргун созем».⁵⁶

Яъне аз таҳлили муҳтавои авроқи зардшудаи бойгонӣ ба муҳаққиқ чунон таассуроте даст дод, ки ягон нафар аз масъулону зиммдорони соҳаи маориф ба

⁵⁴ Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ «Полиграфгрупп», 2011. –С. 88.

⁵⁵ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Фархор. Қарори Совети депутатҳои халқии райони Фархор (Сессияи VIII даъвати XXI) аз 28.09.1991 № 91. – Фонди 188. Р-3.п-168.

⁵⁶ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Фархор. Қарори Совети депутатҳои халқии райони Фархор (Сессияи VIII даъвати XXI) аз 28.09.1991 № 91. – Фонди 188. Р-3.п-168.

чунин ранг гирифтани кор дар асари бозсозӣ, яъне ба азҳампошии Иттиҳоди Шӯравӣ бовар надошт. Ҳатто баъди фақти таърихӣ шудани ин ҳодиса, яъне расман эълон шудани фурӯпошии он, ҳамоно дар маҳфилҳою анҷуманҳо ва иҷлосияҳои вакилони халқ дар бораи дигаргунсозии соҳаи мактабу маориф суҳан меронданд, вале аз ин дигаргуниҳо муродашон куллан дигаргун кардани соҳти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии кишвар набуд.

1.2. Даргириҳои сиёсии солҳои 90-ум ва таъсири он ба мактабу маориф

Раванди якнавохт ва бомароми ҷаҳолияти низоми мактабу маориф дар охири солҳои 80-уми асри XX таҳти таъсири тамоюлҳои нави марказгурез, инчунин бозсозию ислоҳоти ба он пайванд, ки аксаран идоранашаванда буданд, ҳалалдор гардид. Бедорӣ миллие, ки дар Тоҷикистони шӯравӣ бо қабули қонуни забон авҷ гирифт, минбаъд таҳти таъсири қувваҳои беруна ва қишрҳои иртиқоии ҷомеа ба як вабои миллаткуши маҳалчигӣ табдил ёфт. Баъди аз ҳам пошидани Иттиҳоди неруманди шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолият аз ҷониби собиқ ҷумҳуриҳои аъзои он, ҳар як ҷумҳурии мустақил дар фикри мустаҳкам кардани институтҳои калидии давлати худ афтод.

Дар катори онҳо, Тоҷикистони тозаистиклол низ бояд ниҳодҳои давлатӣ ва пойдевори сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро ҳамчун аъзои комилҳуқуқи ҷомеаи мутамаддин бунёд мекард. Мутаассифона, ҳаракати бедорӣ миллий, худшиносии миллий, ки дар нимаи дуҷуми солҳои 80-ум, таҳти таъсири равандҳои сиёсии дохили ИҶШС, баҳусус, равандҳои сиёсӣю иҷтимоӣю ҷумҳуриҳои назди Балтик дар Тоҷикистон ба вучуд омада буда, қариб аксарияти қишри зиёӣро фаро гирифта буданд, тадриҷан тавассути бозиҳои пасипардагии қувваҳои беруна ва рӯҳониёни мутаассиб ва қишрҳои ҷоҳталаб рисолати аслии худро аз даст доданд.

Бояд тазаққур дод, ки маҳфили сиёсии дар ин давраҳо басо бонуфузи «Рӯ ба рӯ» аз ҷониби кумитаи марказии комсомоли ленинии Тоҷикистон созмон ёфта буд. Ин маҳфил дар ташаккули ҳизбу ҳаракатҳо ва рӯи об омадани онҳо таъсири басазое гузоштааст. Аз ҷумла, баъди рӯи кор омадани он, маҳфилҳо, анҷуманҳо ва

созмонҳои гуногун дар ҷумҳурӣ пайдо шуданд, ки дар аввал, аз ҳисоби пеш аз ҳама, муаллимони макотиби таҳсилоти умумӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии ва миёнаи махсус, умуман намоёндогони қишри зиё, табақаи хизматчиёни давлатӣ ва ғ. муташаккил мегардиданд.

Аммо воқеаҳои моҳи феврالی соли 1990 дар маркази Тоҷикистон – шаҳри Душанбе ба амаломеда, афсона будани қудрати фароғири ҳизби коммунист ва роҳбарияти даврро фаш карданд. Аз ин ба баъд, аксарияти созмонҳо ва ҳаракатҳои бавучудоянда дар асари зарурати ҳифзи манфиатҳои маҳалло, минтақаҳо, ақаллиятҳои миллӣ, мансубияти динӣ ташаккул меёфтанд. Дар ибтидои соли 1990 тадриҷан маҳфили сиёсии «Рӯ ба рӯ» нуфузи худро аз даст дода, мавқеи онро дар фазои сиёсии ҷомеа созмони ҷадиди сиёсӣ бо номи «Растохез» гирифт.⁵⁷

Созмонҳо, ҳизбу ҳаракатҳои гуногун дар заминаи манфиатҳои умумии маҳаллаву минтақаҳо ба вуҷуд омада, суботи сиёсӣ аз байн рафт ва соли 1991 дар ин росто соли тезутундшавии вазъият, пошхӯрии давлати абарқудрати ИҶШС, пайдоиши ҷумҳуриҳои миллӣ, гирдиҳамоиҳои тӯлонӣ, бад шудани амнияти сиёсӣ дар кишвар, шиддатгирии мубориза байни қувваҳои дохилӣ барои ҳокимият, фалач гардидани аркони давлатдорӣ ва дар баробари ин, соли оғози соҳибистиклолӣ ва бунёди давлатдории миллӣ гардид. 9 сентябри соли 1991 Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон дар бораи истиқлолияти давлатӣ изҳороти қабул намуд.⁵⁸ Аммо заминаи ҳуқуқӣ барои эълони соҳибистиклолӣ ҳанӯз сола қабл аз ин, дар асари як ҳаракати ҳақиқатан мардумӣ ва бедории миллӣ гузошта шуда буд. Муроди мо қабули Эълония дар бораи истиқлолияти ҶШС Тоҷикистон аст, ки 24 августи соли 1990 аз ҷониби Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон қабул гардида буд.

Ҳамин тавр, Тоҷикистон бо нияти бунёди давлати демократӣ ва озоду мустақил ба ҷомеаи мутамаддин ворид гардид. Аммо аз ҳамон оғоз ин раванди

⁵⁷ Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе, Дониш, 2016. –С.9

⁵⁸ Изҳороти ШО ҶШС Тоҷикистон «Оид ба истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 09.09.1991.

давлатсозӣ аз тарафи қувваҳои сиёсӣ, ки аз берун низ пуштибон доштанд, халалдор гардид. Чунончи, ҳамагӣ моҳе баъд аз эълони соҳибистиклолӣ Президенти ҳамонобақта Қаҳор Маҳкамов таҳти фишори муҳолифони сиёсии худ, ки ба гирдиҳамоиҳои густурда баромада буданд, истеъфо дод. Дар интиҳоботи моҳи ноябри муҳолифин ҳарчанд кӯшиш карданд, вале ба онҳо гузаронидани номзади худашон дар шахсияти Д.Худойназаров (30%) муяссар нагардид, зеро аксарияти қулли интиҳобкунандагон аз номзадии собиқ котиби якуми ҲК дар ибтидои солҳои 80-ум, яъне аз Р. Набиев дастгирӣ карданд (56,92%).⁵⁹

Аз фалаҷ шудани сохторҳои қудратӣ ва бетарафии онҳо истифода карда, муҳолифони сиёсии ҳукумати қонунӣ бо ҳар роҳе набошад, мехостанд ба қудрати сиёсӣ даст ёбанд. Навҷувонов М. - вазири корҳои дохилӣ расман дар бораи бетарафии зертобеонаш эълон карда буд.⁶⁰ Аз ин рӯ муҳолифони сиёсии ҳукуमत натарсида, рӯирост таҳдиди ғасби қудрат мекарданд. Чунончи, Р. Мукулмонқулов, ки вазифаи муовини раиси ҳизби демократиро ба уҳда дошта, яке аз сардорони фаъоли муҳолифини дар майдони «Шаҳидон» дар гирдиҳамоии тӯлонӣ (52 рӯз) буд, дар мусоҳибаи худ бо мухбири рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» ошкоро таҳдид мекард: «дар ҳолати иҷро нагардидани талаботҳои гирдиҳамоӣ онҳо тайёранд, ки аслиҳаро истифода баранд».⁶¹

Роҳбари дигари муҳолифон Қиёмиддин Ғозӣ, ки нотиқи моҳир буда, бо суҳанрониҳои оташинаш ҷавонони гумрохро боз ҳам гумроҳтар мекард, дар мусоҳибаи худ бо мухбири рӯзномаи “Садои мардум” рӯирост чунин гуфт: “Мо гурӯҳҳои мусаллаҳ дорем. Ҳозир дар рӯйхат 27 ҳазор кас мебошад”⁶² Дар идомаи таҳдидҳои худ, номбурда ошкоро иқрор кард, ки аз рӯзҳои ташкилҳои ТЭТ ҲНИТ онҳо нақшаи бо роҳи зӯрӣ ғасби ҳокимиятро доштаанд: “Бо ин кор мо 15 сол боз машғул ҳастем, аз лаҳзаи ташаккулҳои ҳизби наҳзати ислом то имрӯз”.⁶³

⁵⁹ Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе: Дониш, 2016. –С.13

⁶⁰ Ҳамон ҷо. – С.16.

⁶¹ Ҷавонони Тоҷикистон, 1992. – 31 март.

⁶² Садои мардум, 1992. – 25 апрел. № 83.

⁶³ Садои мардум, 1992. – 25 апрел. № 83.

Чавобан ба гирдиҳамоиҳои тӯлони ҳизбу ҳаракатҳои муҳолиф, ки вазъияти сиёсӣ амниятӣ ва санитарӣ эпидемиологиро дар пойтахти ҷумҳурӣ хеле муташанниҷ карда буданд, Президенти Тоҷикистон Р.Набиев аз мардум даъват кард, ки баҳри ҷонибдорӣ ҳукумати қонунан интиҳобгардида ба майдон бароянд. Ин даъвати ӯро мардуми вилоятҳои Ленинобод ва Кӯлоб дастгирӣ карданд, 24 апрели соли 1992 аввалин автобусҳо тарафдорони ҳукуматро ба майдони “Озодӣ”-и пойтахт оварданд. Рӯёриҳои ду ҷабҳаи муҳолиф кори иғвоангезони беруна ва тавтеаталабони дохиларо барои ба вартаи мудҳиши бародаркушӣ тела додани фарзандони халқи куҳанбунёд хеле осон кард.

Рӯзи оғози ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ ба 5 майи соли 1992 рост омад, дар ин рӯз сармуҳаррири рӯзномаи порлумонии “Садои мардум” Муродулло Шералиев дар баромадгоҳи бинои Шӯрои Олӣ ҳадафи тирборони душманони миллат қарор гирифта, ба шаҳодат расид. Дар ҳамин рӯз, минтақаи Кӯлоб аввалин қурбонии ин ҷанги ҳалокатборро дод: дар роҳи ҳаракат ба сӯи майдони “Озодӣ” автобуси пур аз тарафдорони ҳукумати қонунӣ, ки аз ҳудуди шаҳраки Оли Совети ноҳияи Рӯдакӣ (ҳамон вақт ноҳияи Ленин) убури мекард, мавриди ҳамлаи мусаллаҳонаи муҳолифин қарор гирифта, мардуми осоишта, ки барои пуштибонии соҳти конститусионӣ ба пойтахт мешитофтанд, ҷоми маргро нӯшиданд. Мувофиқи сарчашмаҳо се нафар дар ин мочаро ба ҳалокат расида, чандин нафари дигар ҷароҳатҳои гуногун бардоштанд.⁶⁴

Муҳолифини ҳукумат барои ба сари қудрат омадан аз ҳеч василаю роҳе рӯй намегардониданд. Ба гаравгонгирии аъзоёни ҳукумат ва вакилони мардумӣ, ҳучум ба қисмҳои ҳарбӣ бо мақсади соҳиб шудан ба аслиҳаи бештар, даҳшатафканӣ дар ҷомеа тавассути куштани ходимони маъруфи давлатӣ фарҳангӣ ва амсоли он рафторҳои хушунатомез барои онҳо як чизи маъмул шуда буданд. Ҳангоме ки Р. Набиев барои ҳифзи иншооти ҳаётан муҳими пойтахт аз неруи дивизияи 201-уми ИДМ кумак хост, роҳбарони муҳолифин ошкоро таҳдид намуданд, ки аз хоричи кишвар кумаки ҳарбӣ мепурсанд. Чунончи, раиси ҳизби демократии Тоҷикистон Шодмон Юсуф тавассути телевизиони марказӣ эълон кард, ки тамоми аҳолии

⁶⁴ Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе: Дониш, 2016. – С.16.

русзабони пойтахт минбаъд ҳамчун гаравгони муҳолифин доништа мешавад ва “агар дар оянда низ армияи ИДМ ба корҳои дохилии ҷумҳури даҳолаташро давом диҳад, муроҷиати мо ба Афғонистону Эрон барои кумак аз эҳтимол дур нест”.⁶⁵

Ин мавқеи муҳолифин ва шиддатҳои даргириҳои мусаллаҳона ба афзоиши шумораи гурезагон ва муҳоҷирони иҷборӣ оварда расонид. Мувофиқи маълумоти комичроияи вилояти Кӯлоб танҳо дар моҳҳои июн-июл шумораи гурезагон ба 135 ҳазор нафар расид.⁶⁶

24 августи соли 1992 прокурори генералии Тоҷикистон Нурулло Ҳувайдуллоев аз тарафи ҷангиёни муҳолифин Р. Нурулобеков ва Д.Маҳмудов бо ронандааш ваҳшиёна кушта шуд. Ин ҳодисаи нангин боиси сар задани гирдиҳамоиҳои серодам дар ноҳияи Ашт – зодгоҳи Н. Ҳувайдуллоев, дар вилоятҳои Ленинобод ва Кӯлоб гардид.

Ҳамин тавр, ҷанги бемаънии шаҳрвандӣ аз пойтахти мамлакат оғоз гардида, давраи аввали он аз ҳамон оғози даргириҳои мусаллаҳона, яъне моҳи майи соли 1992 то баргузории Иҷлосияи тақдирсози XVI Шӯрои Олии Тоҷикистон дар моҳи ноябри ҳамон сол ва то амалисозии қарорҳои он, давраи ҳукумати муҳолифин мебошад. Минтақаи Кӯлоб ба мисли вилояти Ленинобод ин ҳукуматро эътироф намекард, аз ин сабаб қувваҳои муҳолифин, ки ба сари қудрат омада буданд, вилояти Кӯлобро ба муҳосираи иқтисодӣ гирифтанд.

Аз моҳи июни соли 1992 сар карда, задухӯрдҳои хунин дар байни гурӯҳҳои мусаллаҳ асосан дар водии Вахш, дар ҳудуди вилояти Қўрғонтеппа шуда гузаштанд. Талафоти аз ҳама зиёди ҷонӣ низ маҳз дар ҳамин давра ба қайд гирифта шуда буд. Шумораи қурбоншудагони ҷанги бемаънӣ дар ин давра бо баъзе ҳисобҳо ба 60 ҳазор нафар мерасид.⁶⁷

Аҳолии русзабон кишварро тарк мекард, мувофиқи маълумотҳо то охири моҳи октябри соли 1992 қариб 90 ҳазор нафар русзабон Тоҷикистонро барои

⁶⁵ Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе: Дониш, 2016. – С.18.

⁶⁶ Бушков В. И., Микульский Д. В. Анатомия гражданской войны в Таджикистане (Этно-социальные процессы и политическая борьба, 1992—1995) /ред. Л. Г. Губарева. — М.: Институт Практического Востоковедения, 1996.

⁶⁷ Гражданская война в Таджикистане: причины и последствия //Аккорд. Выпуск 10. –С.18.

ҳамешагӣ тарк гуфтанд.⁶⁸ Саноат амалан ба нестӣ бурда шуд, хоҷагии қишлоқ бошад, ба бӯҳрони амиқ гирифта гардид.⁶⁹

Дар чунин вазъияти фалокатзо, яъне замоне, ки аҳолии минтақаи Кӯлоб аз оқибатҳои вазнини муҳосира азият мекашид, моҳи октябри соли 1992 намояндаи мардумӣ дар Шӯрои Олии ҶТ даъвати дувоздаҳум -Эмомалӣ Раҳмонов раиси Кумитаи иҷроияи Шӯрои намояндагони халқи вилояти Кӯлоб интихоб гардид.⁷⁰ Номбурда дар зарфи зиёдтар аз як моҳе, ки ин вазифаи пурмасъулро дар шароити сангин ба уҳда дошт, тавонист, ки худро ба доираҳои сиёсатмадорон ва пешоҳангони ҷомеа ҳамчун роҳбари хирадманду солор, дурандешу сулҳпарвар муаррифӣ намояд. Эмомалӣ Раҳмонов ҳамчун намояндаи мардумӣ аз пеш низ борҳо аз минбари Шӯрои Олӣ вакилону муҳолифинро ба ҳамдигарфаҳмию хусни тафохум дават мекард.

Аммо фаъолияти сулҳпарваронаи худро Пешвои миллат ҳанӯз дар замони вакили мардумӣ буданаш дар Шӯрои Олӣ оғоз карда буд. Аз ҷумла дар давоми соли 1992 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ду бор ба пойтахти ҷумҳурии ҳамсоя – Қирғизистон сафар намуда, бо дастгирии сарвари ҳамонвақтаи он кишвар тавачҷуҳи ҷомеаи башариро ба мушкилоти сиёсии ватанамон бармеангехт.

Чуноне ки муҳаққиқони ватанӣ қайд кардаанд, “дар он рӯзҳои фоҷиавӣ сокинони ҷумҳурӣ, тоҷикони ҷаҳон ва дӯстони дуру наздики кишвари ғамзадаи мо ҳамаи умедашонро ба Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ баста буданд”.⁷¹ Бештари сиёсатмадорон ва ходимони давлатии кишварҳои ҳамҷавор “муътақид буданд, ки дар вазъияти бавучудода ягон ходими шоистаи давлатӣ ёфт намешавад, ки ба хиради мутафаккирони миллат таъя карда, ақро асоси идоракунии худ қарор

⁶⁸ Жуков Д. Войны на руинах СССР. - М.: Эксмо, Яуза, 2009. - 256 с. - ISBN 978-5-699-33801-6.

⁶⁹ Гражданская война в Таджикистане: причины и последствия //Аккорд. Выпуск 10. –С.18.

⁷⁰ Фархор. Энциклопедия. - Душанбе: Ирфон, 2011. –С.304.

⁷¹ Шарифзода А., Ғафуров А. Начотбахши миллат. - Душанбе, 2012. – С. 20.

дода, алангаи оташи низоъҳои миллиро хомӯш кунад ва кишварро аз ҷанги бародаркуш начот бахшад”.⁷²

Бар рағми тамоми нотавонбинон ва душманони миллати куҳанбунёди тоҷик ва ба иқболи баланди ҳамаи тоҷикони дунё дар ин ҷаласаи тақдирсоз вакилони мардумӣ касбияти баланди худро ба ҷаҳониён намоиш дода, ягона шахси ба мақоми Сарвари давлат арзанда – Эмомалӣ Раҳмонро Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб намуданд.

Ҳамин тавр, Пешвои миллат дар як лаҳзаи бисёр ҳассоси таърихӣ бо шучоату матонати беназир по ба арсаи сиёсат гузошта, аз сардаргумиҳо ва ҳарачу марач натарсида, риштаи тақдирӣ минбаъдаи миллатро ба дасти худ гирифт ва мувофиқи ваъдае, ки аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омаданаш дода буд, то ба Ватан баргардонидани охирин гуреза ва то ба тасвиб расидани Созишномаи истиқрори сулҳу ризоияти милли дар мавқеи худ истодагарӣ кард.

Пешвои миллат аз рӯзҳои нахустини ба ҳайси Сардори давлат баромад намуданаш, бо хитоб ба мардуми мамлакат ва вакилони халқ изҳор дошт, ки “аввалин иқдоми ман баҳри муътадил гардонидани вазъияти иҷтимоию сиёсии ҷумҳурӣ ва хотима бахшидан ба хунрезӣ равона карда мешавад. Ман ният дорам ба вилоятҳои Кӯлобу Қўрғонтеппа, минтақаҳои доғи ноҳияҳои тобеи марказ сафар кунам. Мо бояд пойтахти азизи ҷумҳуриамон – шаҳри Душанберо муҳофизат намоем. Ман инчунин нақшаи вохӯриҳоро бо фармондеҳони дастаҳои мусаллаҳ кашидаам. Ин барои фаҳмидани мавқеи онҳо, ки барои қабули ин ё он қарор хеле муҳим аст, имконият медиҳад”.⁷³

Бо ташаббуси Президенти Тоҷикистон ва бо миёнаравии Созмони Милали Муттаҳид, Вазорати корҳои хориҷии Федератсияи Россия, роҳбарияти кишварҳои дӯст, аз моҳи апрели соли 1994 сар карда, то моҳи майи соли 1997 ҳашт давраи гуфтушунид бо ҳайати муҳолифин сурат гирифт. Сабаби ин қадар тӯл кашидани гуфтушуниди сулҳ ба назари мо, дар мавқеи муайян надоштани сарварони муҳолифин, парокандагии сиёсии онҳо, тамаъҷӯӣ ва ҷоҳталабии роҳбарони

⁷² Ҳамон ҷо. –С. 21.

⁷³ Народная газета. – 1992. – 24 ноябр.

иттиҳоди муҳолифини сохти конститутсионӣ буд, ки ҳар кадоми онҳо мехостанд барои худ манфиати бештареро ба даст биёранд.

Ниҳоят, 27 июни соли 1997 дар қасри Кремли Москва дар даври нӯҳуми гуфтушуниди сулҳ миёни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз як тараф ва иттиҳоди муҳолифин аз тарафи дигар, созишномаи ниҳоии сулҳ ба имзо расид. Баҳри ҳифзи яқпорчагии миллати тоҷик ба намояндагони муҳолифин дар Парламент, вазоратҳо ва мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ, дар ҳайати роҳбарияти корхонаҳои азим вазифаю мансабҳо пешниҳод гардида, размандҳои қатории муҳолифин ба ҳайати артиш қабул карда шуданд.

Ҳамин тариқ, дар зарфи се сол се моҳ ва зиёда аз 20 вохӯриҳо, ки Пешвои миллат дар ҳафт даври он шахсан ширкат варзида буд, Созишномаи умумии истиқрори сулҳу ризоияти миллӣ ба тасвиб расида, таъмини сулҳу субот дар кишвар ва минтақаҳои мухталифи он имконпазир гардид. Ин Созишнома шомили нӯҳ санади муҳим буда, барои дар амал ҷорӣ намудани муқаррароти он, Комиссияи оштии миллӣ таъсис дода шуд, ки он дар давраи гузариш ба ҳаёти ошошта аз соли 1997 то соли 2000 вазифаи худро иҷро кард. Комиссия ҷаласаи нахустини худро 7-11 июни соли 1997 дар шаҳри Москва баргузор намуда, 15 сентябри ҳамон сол дар шаҳри Душанбе ба фаъолият оғоз намуда, баъди баргузориҳои интихоботи парламент ва даъвати парламенти нави Ҷумҳурии Тоҷикистон – Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2000 рисолати худро ба поён расонид. Ҳамин тавр, дар давраи фаъолияти Комиссияи оштии миллӣ, муқаррароти асосии Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ аз 27 июни соли 1997 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амал татбиқ карда шуданд.

Таъсири ҷанги хонумонсӯзи таҳмилӣ ба низоми мактабу маорифи кишвар, ва бахусус, вилояти Хатлон бисёр вазнин буд. Танҳо дар зарфи солҳои 1992-1993 қариб 60 ҳазор нафар кушта ва одамони зиёде беному нишон гум шуданд.⁷⁴ 195 ҳазор нафар ба кишварҳои ИДМ, 60 ҳазор нафар ба Ҷумҳурии исломии Афғонистон гуреза гардида, теъдоди муҳочирони иҷбории дохилӣ қариб ба 1 млн

⁷⁴ Саъдиев Ш.С. Тоҷикистон: роҳи сулҳ ва ризоияти миллӣ. — Душанбе, 2002.

нафар расид.⁷⁵ 35 ҳазору 723 манзили истиқоматӣ харобу валангор гардида, 25 ҳазор нафар зан бева ва 53 ҳаз. кӯдак ятим гаштанд.⁷⁶

Дар вилояти Хатлон мактабу муассисаҳои таълимӣ-тарбиявии бисёре таҳриб гардида, ғорат карда шуданд. Дар давраи даргириҳои сиёсӣ маблағи умумии талафоти моддӣ зиёда аз 10 млрд доллари ИМА-ро ташкил дод.⁷⁷

Дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ иқтисодиёти мамлакат куллан хароб гардид. Тоҷикистон ба яке аз қашшоқтарин кишвари дунё табдил ёфт. Теъдоди бисёри гурезагон ватани аҷдодии худро тарк карданд. Тоҷикони бисёре ба Афғонистон, Покистон, Эрон ва кишварҳои аъзои ИДМ муҳоҷират карданд. Ҳарчанд даргириҳои сиёсӣ ҳислати зиддирусӣ надоштанд, қариб тамоми аҳолии русзабон, аз он ҷумла, немисҳо, украинҳо, яҳудиён ва намоёндагони дигар халқҳою ақалиятҳои миллӣ Тоҷикистонро тарк карданд.

Дар давраи баъдичангӣ бо миёнаравии созмонҳои байналхалқӣ қариб 800 ҳазор гурезагони тоҷик аз хориҷи кишвар ба Ватан баргардонида шуданд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кумаки ин созмонҳо аҳолии гурезаро дубора ба ҷойҳои истиқоматаш баргардонида, барои барқарорсозии манзили зист, шароити қору фаъолият ва зиндагии онҳо қорҳои зиёдеро анҷом дод.⁷⁸

Ҳамзамон, даргириҳои сиёсӣ ба бесарусомониҳои зиёде дар низоми хоҷагидорӣ мамлакат оварда расониданд, ки аз он ҷумла ҳалалдор шудани таъмини аҳоли бо оби тоза боиси сар задани эпидемияи тиф гардид. Зиёда аз 26 ҳазор нафар ба ин беморӣ мубтало гардида, аз онҳо 337 нафарашон дар соли 1997 ба ҳалокат расиданд. Сатҳи мубталошавӣ ба бемории тиф дар соли 1997 ба ҳар 100 ҳазор нафар аҳоли 497,8 дар вилояти Хатлон ва дар шаҳри Душанбе бошад,

---

⁷⁵ Ҳамон ҷо.

⁷⁶ Ҳамон ҷо.

⁷⁷ Ҳамон ҷо.

⁷⁸Тошмухаммадов М. Гражданская война в Таджикистане и постконфликтное восстановление. — Саппоро: Университет Хоккайдо, 2004. — 26 с.

1904,2 нафарро ташкил дод.⁷⁹ Барои муқоиса дар Тоҷикистони Шӯравӣ дар соли 1990 ин нишондиҳанда 34,4 нафарро ба 100 ҳазор нафар аҳоли ташкил меод.⁸⁰

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки ҷанги таҳмили бародаркуш ба хоҷагии халқи мамлакат талафоти зиёде овард, ки таъсири ноговори он то ҳанӯз эҳсос карда мешавад. Хисороти маънавии ин ҷанги бемаънӣ бошад, аз зарарҳои моддиаш ҳазорон бор бештар буд.

Дар самти мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб таъсири даргириҳои сиёсӣ пеш аз ҳама дар барҳам задани низоми муназзами таъмини раванди таълиму тарбияи насли наврас ва фаъолияти ҳамаҷунун ин соҳаи калидӣ зоҳир мегардид.

Пеш аз ҳама, ҳаминро бояд қайд кард, ки таркиши демографияе, ки дар ҷумҳурӣ дар солҳои 70-80-уми асри XX ба вуҷуд омад, ба он оварда расонид, ки ҳукумати шӯравӣ бо ҳамон қудратмандию тавонаш сол ба сол аҳолиро бо мактабҳо таъмин карда наметавонист. Яъне суръати афзоиши аҳоли аз суръати сохтмони мактабҳои нав тезтар буд. Дар минтақаи Кӯлоб вазъияти ба амаломадаро ҳанӯз дар соли 1991, хеле пештар аз қабули Эълومияи истиқлолият, вазъияти ғайриқонуни дар муассисаҳои маорифи халқ унвон карда буданд. Сардори шӯбаи маорифи халқи шаҳри Кӯлоб Н.Садиров ба Кумитаи иҷроияи Шӯрои вакилони халқи шаҳри Кӯлоб, вилояти Кӯлоб дар ин бора маълумотномаи муфассал пешниҳод карда буд⁸¹.

Шӯрои кумитроия маълумотномаи пешниҳоднамудаи сардори шӯбаи маорифи халқро дар ҷаласаи худ аз 25 июни соли 1991 муҳокима намуда, оид ба баргараф намудани камбудии ҷойдошта қарори дахлдор содир карда буд. Сухан сари он меравад, ки дар ҳамон давра дар Кӯлоб 43 мактаби маълумоти умумӣ вуҷуд дошт, ки аз онҳо 23-тоаш ғайритипӣ буда, асосан дар биноҳои кӯҳнае, ки пеш идораҳои правленияи колхозҳо ва Шӯроҳои қишлоқ буданд, ҷой гирифта буданд. Дар мактабҳои 33066 хонанда ба таълим фаро гирифта шуда буд, ки ба як ҷои нишаст 2,5 талаба рост меомад (аз ҷумла, дар шаҳр – 2,7 нафар, дар деҳот –

⁷⁹Одинаев Н. С., Усманова Г. М. Распространенность брюшного тифа среди населения Республики Таджикистан //Здравоохранение Таджикистана. — 2014. — № 4 (323). — С. 82

⁸⁰ Ҳамон ҷо

⁸¹ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20.Оп.-3, д-423.

2,2 нафар).⁸² Дар 8 мактаби миёнаи шаҳр ва мактаби деҳот машғулиятҳо дар се баст ва дар мактабҳои боқимонда дар ду баст мегузаштанд. Дар соли хониши 1991-1992 миқдори синфҳо 121 зиёд мешуд ва хавфи дар се баст ҳам ҷой нагирифтани хонандагон ба миён омада буд.⁸³ Бинобар сабаби нарасидани синфхонаҳои таълимӣ дар соли хониши 1990-1991, 95 синф ҳангоми омӯзиши фанҳои забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва хориҷӣ ба зергурӯҳҳо ҷудо карда нашуда монданд. Дар соли хониши 1991-1992 барои ба зергурӯҳҳо ҷудо кардани хонандагон умуман имконият набуд.

Вазъияти баамаломадаро ба назар гирифта, шӯбаи маориф соли 1990 дар назди мактабҳои миёнаи №4, №7 ва №9 сохтмони синфхонаҳои иловагиро сар карда буд, аммо бо айби ташкилоти сохтмони АП-РСУ ин сохтмонҳо сари вақт ба итмом нарасиданд. Мувофиқи нақша соли 1991 мактаб барои 33 синфхона дар маҳаллаи якум ва бинои нави мактаб-интернати Ҷирасон бояд ба истифода дода мешуданд, вале бо айби шӯбаи сохтмони асосии иҷроия ва ширкати “Кӯлобсоз” ин сохтмонҳо аз супориш бароварда шудаанд. Илова бар ин, дар соли 1991 барои сохтмони пешбинишудаи мактаб дар маҳаллаи Борбад тамоман маблағ ҷудо нагардид.⁸⁴

Аз сабаби ғайриқаноатбахш давом кардани сохтмони мактабҳои нав ва синфхонаҳои иловагӣ танҳо дар ҳудуди ноҳияи Восеъ дар тобистони соли 1992, мувофиқи гузориши кумиҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Восеъ аз 11 августи соли 1992, №197 барои 8 ҳазор нафар хонанда ҷои нишаст намерасид.⁸⁵ Системаҳои гармидиҳии мактабҳо тавассути буғхонаҳо бо сабаби таъмири асосӣ надидан, аз кор монда, дигар таъмини мактабҳо бо сӯзишворӣ, ки асосан аз ҳисоби ангишти аз дигар ҷумҳуриҳо овардашуда роҳандозӣ мегардид, халалдор

⁸² Қарори Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб, вилояти Кӯлоб /Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-3, д-423. С.62.

⁸³ Ҳамон ҷо.

⁸⁴ Қарори Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб, вилояти Кӯлоб. /Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-3, д-423. С. 63.

⁸⁵ Қарори кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Восеъ №197 аз 11.08.1992 /Бойгонии ҷорӣ ноҳияи Восеъ. Х-133. Оп.-3, д-27.

шуд. Аз ин ҳисоб тайёрии муассисаҳои маорифи минтақа ба давраи зимистон низ ҷавобгӯи талабот набуд.

Пойгоҳи моддӣ-техникии муассисаҳои томактабӣ ва берунамактабӣ аз ин ҳам бадтар буд. Аз 36400 нафар кӯдакони синну соли мактабӣ фақат 2435 нафарашон бо кӯдакостонҳо фаро гирифта шуда буданду халос, ки ҳамагӣ 6,68% - ро ташкил мекард.⁸⁶ Бар замми ин, баъзе кӯдакостонҳо бо сабаби нарасидани маблағ баста шуда, хонаи пешоҳангон ва филмотека дар иморатҳои куҳнаву номувофиқ ҷойгир буда, ба талаботи рӯз ҷавоб дода наметавонистанд.

Шароити молиявии маорифи халқ сол аз сол харобтар мегардид. Маблағҳое, ки барои маорифи халқ дар шаҳри Кӯлоб дар соли 1991 ҷудо карда шудаанд, фақат барои музди меҳнат, хӯрок ва суғуртаи давлатӣ расида, барои тамоми хароҷоти дигар ҳамагӣ 977 ҳазор сӯм боқӣ мемонд. Ҳол он, ки мувофиқи шартномаҳои басташуда, хароҷот барои оби гарм, оби нӯшокӣ, газ, шабакаи барқ, телефон, доруворӣ ва ғайра 1 млн 725 ҳазор сӯмро ташкил медоданд. Агар барои таъмири асосӣ ва ҷорӣ соли 1990 ба андозаи 490 ҳазор сӯм ҷудо гардида бошад, пас дар соли 1991 ба баландшавии нархҳо нигоҳ накарда, барои ин мақсад ҳамагӣ 246 ҳазор сӯм ҷудо гардида буд, ки агар ин маблағ барои сохтмони синфхонаҳои иловагӣ сарф мегардид, барои таъмири ҷорӣ муассисаҳои маориф тамоман маблағ наемонд.

Далели дигар ин аст, ки дар моҳдаи 12 бучети шаҳри Кӯлоб барои соли 1991 барои ин мақсадҳо ҳамагӣ 133 ҳазор сӯм ҷудо гардида буд, ки ин нисбат ба соли 1990 ба андозаи 109 ҳазор сӯм камтар буд. Ҳол он ки аз моҳи январи соли 1991 нархи таҷҳизоту лавозимот аз 2,5 то 3 баробар зиёд шуда буд.⁸⁷ Дар натиҷа, мактабу кӯдакостонҳо таҷҳизоти лозимашонро гирифта натавониста, аз сабаби нокифоягии маблағҳо хонандагон бо китобҳои дарсӣ ва бадеӣ пурра таъмин намегардиданд.

Ба қор таъмин намудани кадрҳои педагогӣ низ ба проблемаи ҷиддӣ табдил ёфта буд, бинобар сабаби дар шаҳри Кӯлоб мавҷуд будани донишқада ва

⁸⁶ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20.Оп.-3, д-423. С.63.

⁸⁷ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20.Оп.-3, д-423.

ичроияи Шӯрои депутатҳои халқи ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 19 майи соли 1993, №76 бинобар сабаби бадшавии ваъияти назди сарҳад, алалхусус, дар ҷамоати деҳоти Ёл, таълиму тарбия дар мактабҳои миёнаи №11 аз 30 апрели соли 1993, мактабҳои №16 ва №17 аз 17 майи соли 1993 то беҳ шудани ваъият боз дошта шуд.⁹¹ Бинои мактабҳои зикршуда муваққатан барои ҷойгиркунии сарбозони махсуси қисмҳои мудофиавӣ ҷудо карда шуда буданд. Инчунин, қарори Кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқи ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 21 сентябри соли 1993, №174 дар асоси пешниҳодоти шӯбаи маорифи халқи комичроияи ноҳия “Дар бораи муваққатан боз доштани кори таълиму тарбия дар мактаби ибтидоии “17 деҳаи Саригори ҷамоати Ёл” ба тасвиб расида буд, ки ҷаъолияти ин мактаби ибтидоиро аз 1 сентябри соли 1993 то замони боз гаштани аҳоли ба деҳа мутаваққиф карда буд.⁹²

Дар баробари ин, баъзе солҳо омадани зимистони қаҳратун низ барои мутаваққиф кардани ҷараёни таълиму тарбия дар мактабҳо сабаб мегардид. Масалан, таълим дар ҳамаи мактабҳои ноҳияи Ховалинг аз сабаби пурра таъмин набудани маводи сӯхту сӯз аз 11 январи соли 1996 то 1 феввали ҳамон сол қатъ карда шуд.⁹³

Чунончи, дар қарори раиси ноҳияи Москва (М.С.А. Ҳамадонӣ) аз 26 майи соли 1998 «Дар бораи ҳолати ба таълим фаро гирифтани хонандагон дар мактабҳои таълимоти ҳамагонии ноҳия дар соли хониши 1997-1998» мунтазам давом кардани ҷараёни таълиму тарбия дар ҳамаи 44 мактаби таълимоти ҳамагонии ноҳия ҳамчун дастоварди бузург баҳогузорӣ шуда, кайд гардидааст, ки дар солҳои пештар шумораи хонандагоне, ки таълимро қатъ мекарданд, дар мактабҳои ноҳия ҳазорҳо нафарро ташкил мекард ва соли таҳсили 1997-1998 ин

---

⁹¹Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Шурообод. Қарори маҷлиси кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Шурообод аз 19.05.1993 №76. – Ф-9. Р.-2.п-16.

⁹²Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Шурообод. Қарори маҷлиси кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Шурообод аз 21.09.1993 №174. – Ф-9. Р.-2.п-9.

⁹³Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Ховалинг. Қарори раиси ноҳияи Шурообод аз 10.01.1996 №4. – Ф-30. Р.-2.п-70.

шумора ба 419 нафар расонида шуд, яъне аз 26594 хонандаи дар ҳисоботи Омори давлатӣ нишон додашуда 26175 хонанда ба таълим фаро гирифта шуд.⁹⁴

Яъне, танҳо як нишондиҳанда – бо таълим фаро гирифтани хонандагон дар ноҳияҳо, бо иқрори худи ҳукумати ноҳияҳо дар соли 1998 ҳанӯз ба талаботи қонун оид ба маориф ҷавобгӯ набуд. Кори ҳамарӯзаи кормандони идораи маориф, ҷидду ҷаҳди аксарияти коллективҳои педагогӣ, назорату дастгирии ҷамоатҳои шаҳраку деҳот оид ба таълим фаро гирифтани хонандагон то соли 1998, сарфи назар аз дастовардҳо, ҳанӯз нокифоя арзёбӣ мешуд.

Аз ҳамон оғози нобасомониҳо сар карда, бисёр дастовардҳои соҳаи маориф, бахусус дар самти бо амалия пайвастанӣ ҷараёни таълим, яъне таълими истехсолӣ, рӯ ба нестӣ ниҳоданд. Масалан, танҳо дар ноҳияи Москва (Ҷамадонӣ) дар мактабҳои №№3,4,5,6,8,9,15,16,19,23,29,30,51 ва комбинати таълимӣ омӯзиши таълими трактор аз рӯи соҳаи касби механизаторӣ ба роҳ монда шуда буд. Нарасидани сӯзишворӣ, равшанҳои молиданӣ ва қисмҳои эҳтиётӣ, дар назди мактабҳо набудани майдончаҳои рондани трактор ва ҷои нигоҳдории тракторҳо, кумитаи давлатии назорати техникӣ дода нашудани ҳуҷҷатҳои ронандагӣ, нарасидани ёрӣ аз тарафи муассисаҳои пойгоҳӣ ва дигар сабабҳоро пеш оварда, кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Москва аз 15 августи соли 1991, №275 оид ба қатъ кардани омӯзиши таълими трактор дар мактабҳои номбурда қарор қабул кард.⁹⁵

Минбаъд чунин муваққатан қатъ гардонидани машғулиятҳо дар мактабҳои миёнаи маълумоти умумии ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб, алалхусус дар фасли сармо, ба як ҳодисаи маъмулӣ табдил ёфтанд. Чунончи, бинобар сабаби набудани сӯзишворӣ дар деғхонаҳо ва сардии ҳаво, пешгирӣ намудани касалиҳои сирояткунанда дар байни мактаббачагон, машғулиятҳо дар мактабҳои миёнаи №1

⁹⁴ Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Ҷамадонӣ. Қарори раиси ноҳияи Москва (М.С.А. Ҷамадонӣ) аз 26.05.1998 №3. – Фонди 14. Оп-3.д-157.

⁹⁵ Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Москва. Қарори маҷлиси кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Москва аз 15.08.1991 №275. – Ф-14. Оп.-31.д-49.

ва№30 ноҳияи Мӯминобод аз 1 феврал то 15 феввали соли 1993 қатъ гардонида шуданд.⁹⁶

Дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ маблағҳои бучетии ба соҳаи маориф нигаронидашуда якбора қатъ гардида, музди меҳнати муаллимон бинобар сабаби таварруми шадид ночиз шуда, чараёни аз кор рафтани кадрҳои соҳибтаҳассуси педагогӣ шиддат ёфт. Ҳамаи ин ба норасоии кадрҳо ва номувофиқатии инфрасохтори соҳа бо заминаҳои моддию техникаӣ оварда расонид. Яъне, биноҳои мактабҳои таҳсилоти умумӣ сол то сол харобтар гардида, таҷҳизоти кабинетҳои таълимӣ куҳнаю фарсуда шуданд. Дар ҳоле, ки дар дигар кишварҳои фазои пасошӯравӣ дар ин давра тамоюли компютерикунонии раванди таълим бошиддат чараён дошт, дар минтақаи Кӯлоб дар асари даргириҳои сиёсӣ норасоии шадиди китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, адабиёти фанӣ эҳсос карда мешуд. Дар баробари ин, муҳтавою мазмуни китобҳои дарсӣ ва барномаҳои таълимӣ дар мактабҳои минтақа низ куҳна шуда буданд.⁹⁷

Таассуфовараш ин буд, ки бисёр падидаҳои номатлуб, ки дар ин давра оғоз ёфтанд, то ибтидоии солҳои 2000-ум идома ёфта, барои аз байн бурдани онҳо аз тамоми нерӯю фишангҳои дар ихтиёри ҳукуматбуда истифода бурда мешуд. Чунончи, дар бораи камбудию мушкилоти мубрами соҳа мо аз натиҷаи санҷиши прокурории мактабу маорифи ноҳияи Балҷувон ва воқуниши Ҳукумати ноҳия ба он воқиф гардидем. Моҳи март соли 2002 прокурори ноҳияи Балҷувон «Оид ба иҷрои талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дар мактабҳои ноҳияи мазкур санҷиш гузаронида ба хулосае омадааст, ки «Дониши хонандагон, давомнокии онҳо дар ҳамаи мактабҳои ноҳия ба талабот ҷавоб дода наметавонад. Шумораи зиёди омӯзгорон маълумоти кофӣ надоранд. Хонандагони мактабҳо оддитарин саволҳоро аз фанни забони модарӣ, адабиёт, физикаю математика, таъриху ҷуғрофия ҷавоб дода наметавонанд. Мактабҳо бо лавозимоти

⁹⁶ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Мӯминобод. Қарори маҷлиси Шӯрои намоёндагони халқи ноҳияи Мӯминобод аз 29.01.1993 №10ф. – Ф-113. Р.-2.п-129.

⁹⁷ Ҳисоботи ҳамоиши шашуми маорифи кишварҳои Осӣи Марказӣ (Арзёбии миёнамуҳлат: дар роҳи расидан ба ҳадафҳо). – Остона, 2007. –С.6-7.

зарурӣ, аз чумла, печка, журнал, бўр, стол таъмин нестанд».⁹⁸ Яъне, бо гузашти қариб даҳ сол аз шиддати даргириҳои сиёсӣ, мушкилоти умдае, ки дар назди мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб меистод, ҳамоно аз пурра фаро гирифта нашудани хонандагон бо таълим, нарасидани кадрҳои баландхаттисоси омӯзгорӣ, камбудии шароити моддӣ-техникӣ, аз чумла, норасоии оддитарин ашъи барои чараёни таълим зарурӣ, аз қабилӣ журнали синфӣ, бўр, мизу курсӣ, бухорӣ ва амсоли он иборат буданд.

Умуман дар ҷануби кишвар, мувофиқи таҳқиқоти Хазиная Байналхалқии асёр ва Бонки Ҷаҳонӣ дар асари даргириҳои сиёсӣ қариб 20%-и мактабҳо харобу валангор шуда, зиёда аз 130 биноӣ мактаби таҳсилоти умумӣ ба корҳои таъмиру барқарорсозӣ, ба таъминоти пурра бо таҷҳизот ва васоити таълимию аёнӣ эҳтиёҷ пайдо карданд. Дар ивази 126 мактаби вайроншуда бояд биноҳои нав барои 20 ҳазор хонанда сохта мешуданд.⁹⁹

Мушкилоти соҳаи маорифи кишвар аз ҳамон оғоз мавриди тавачҷуҳи хосаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд. Борҳо аз минбарҳои баланд он кас қайд карданд, ки дар манотиқи ҷангзадаи кишвар амалан муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ аз фаъолият боз монданд. Танҳо дар солҳои 1992-1995 зиёда аз 20 ҳазор нафар омӯзгор аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дигар кишварҳо кӯчиданд, як қисми омӯзгорон, хонандагон ва донишҷӯён бошанд, гуреза шуданд.¹⁰⁰

Дар маҷмӯъ, мушкилоти дар асари ҷанги таҳмилӣ ба сари намоёндагони соҳаи мактабу маорифро дар минтақаи Кӯлоб метавон чунин гурӯҳбандӣ кард:

А) коҳиши майлу рағбати мардум, бахусус хонандагону ҳуди омӯзгорон ба донишу фарҳанг, илмомӯзӣ ва маърифат. Чунки мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ ба

⁹⁸ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балҷувон. Қарори раиси ноҳияи Балҷувон Ҷ. Кавгов аз 22.04.2002 №60. – Фонди 83. Р-2.п-35.

⁹⁹ Рашидов А. Образование для всех. Душанбе, 2001. С. 12; Гендерное равенство в сфере образования. Душанбе, 2007. С. 5-6.

¹⁰⁰ Эмомалӣ Раҳмон. Ҷашни Истиклол: Силсилаи суханронӣҳо бахшида ба 15-солагии Истиклолияти давлатӣ. Бо забонҳои тоҷикӣ, англисӣ, русӣ ва форсӣ. - Душанбе, ISBN 5-88-123-047-7. – С.18.

миёномада дар мадди аввал масъалаи таъмини маводи ғизоиро баровард. Ҳам омӯзгорон, ки пештар аз маҷмӯи дастгириҳои сиёсати иҷтимоии давлат бархӯрдор буданд ва ҳам хонандагон, ки дар асари зиндагии серу пури пешазчангӣ чӣ будани мушкилоти рӯзгорро аз даҳони куҳансолон шунида буданд, дар фикри ҷустуҷӯи қути лоямут ва рӯзии ҳаррӯза афтоданд. Дар асари ин тасодуми иҷтимоӣ омӯзгорон нақши пешбарандаи худро ҳамчун намояндаи аҳли зиё дар ҷомеа аз даст доданд;

Б) таҳаввулоти бузурги сохти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, арзишҳои нави дар ҷомеа ба вуҷуд овард, ки қаблан ҳамчун унсурҳои манфӣ мазаммат карда мешуданд. Дар асари даст кашидан аз низоми арзишҳои ҳизбӣ-шӯравӣ ва гузариш ба сохти иқтисоди бозорӣ, дур афкандани ҷомаи идеологии таҳсилот, ба вуҷуд омадани низоми арзишҳои ҷадиди иҷтимоӣ, омӯзгорони минтақа, ки аксарияташон дар давраи шӯравӣ таҳсилоти олии касбӣ гирифта буданд, ба низоми донишҳои худ шубҳа мекардагӣ шуданд;

В) бо расидан ба истиқлолияти давлатӣ ва дубора эҳё гардидани арзишҳои динӣ дар ҷомеа, мардуми оддӣ ба азхудкунии донишҳои динӣ бештар аҳамият меодагӣ шуданд. Аз ин рӯ, маҳфилҳои курсҳо ва доираҳои касбу ҳунаромӯзии хонандагон амалан танҳо дар болои коғаз иҷро мешуданд.

Г) аз минтақа кӯч бастанӣ мардуми ғайрибумӣ, ба мисли русҳо, тоторҳо, олмониҳо, яҳудиҳо ва амсоли онҳо, ки як қисмати муайянашон дар соҳаи маорифу фарҳанг фаъолият мекарданд, масъалаи норасоии кадрҳо боз ҳам шадидтар кард. Мудирияти мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маҷбур мешуданд, ки дар ивази мутахассисони варзидаи тарки шӯғли муаллимӣ карда, фориғуттаҳсилони омӯзишгоҳҳои касбӣ ва ё дар аксар маврид, ҷавонони ба таври ғойибона дар муассисаҳои таҳсилоти касбии миёнаи олии таҳсилкунандаро ба кор қабул кунанд. Масалан, аз қарори Комитети иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб аз 26 августи соли 1992, №188ф “Оиди гузаронидани хонандагони синфҳои 1-11 таълимашон ба забони русии мактабҳои №2 ва №8 ба мактаби миёнаи №1 шаҳри Кӯлоб” бармеояд, ки аз сабаби тағйирёбии вазъияти сиёсии ҷумҳурӣ, қисми мардуми русзабон шаҳри Кӯлобро тарк гуфтанд ва аз ин ҷиҳат

шумораи хонандагони таҳсилашон ба забони русӣ дар мактабҳои №№1,2,8 тағйир ёфта, шумораашон аз 842 нафар ба 439 нафар ва шумораи синфҳо аз 41 ба 21-то коҳиш ёфт. Дар натиҷа, кумичроияи шаҳри Кӯлоб барои ҷамъ овардани ҳамаи хонандагони таҳсилашон ба забони русӣ дар заминаи мактаби №1 қарор қабул кард¹⁰¹.

Д) мушкилоти дар боло номбаршуда сабаб шуданд, ки дар маҷмӯъ сатҳи саводнокии аҳоли коҳиш ёфта, сифати таҳсилот нисбат ба пештара пасттар шуд. То ба як мароми муайян омадани фаъолияти соҳа ва ба эътидол омадани авзои сиёсӣ иқтисодии кишвар, мактаб ханӯз ҳамчун сарчашмаи мустақили фарҳангу маорифи миллӣ ба таври бояду шояд фаъолият надошт.

Е) даргириҳои сиёсӣ, чуноне ки дар боло зикр гардид, оқибатҳои вазнини иқтисодӣ ба бор оварданд. Дар айни авҷи даргириҳо, минтақаи Кӯлоб як муддати муайян ҳатто дар муҳосираи комили иқтисодӣ қарор дошт. Дар натиҷа, низоми инфрасохтори таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, миёнаи касбӣ ва олии хароб гардиданд, заминаҳои моддӣ-техникии мактабҳо хеле коста шуда, таъминот бо васоити аёниа, адабиёти дарсӣ душвор шуд. Синфхонаҳо дар фасли сармо гарм карда намешуданд.

Ё) дар натиҷаи мушкилоти ба миёномада, низоми мактабу маорифи минтақа аз раванди компютерикунонии ҷараёни таълиму тарбия қафо монд.

Бо вучуди ин ҳама мушкилоту нобасомонӣ, дар баробари ҷанги шаҳрвандӣ дар минтақа, ба мисли дигар манотиқи ҷумҳурӣ, раванди ислоҳоти заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф идома дошт. Дар ин давра дар соҳаи мактабу маориф муносибатҳои сифатан нав ба вучуд омаданд, ки онҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои амалкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд.

Чуноне ки муаллифони асари дастаҷамъии ба масоили мубрами дирӯзу имрӯзи маорифи кишвар бахшидашуда қайд мекунанд¹⁰²: “Дар ин давра вазъи

¹⁰¹ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20.Оп.-4, д-29.

¹⁰² Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ “Полиграфгрупп”, 2011. – С.92-93.

ноором барои пешравии соҳаи маориф имкон намедод. Зиддиятҳои дохилӣ ва кашмакашиҳо дар баъзе минтақаҳо боиси қатъшавии дарсҳо дар мактабҳо гардид. Аз тараф хонандагон ва омӯзгорон ба мактаб намеоманд, иштирок ба дарсҳо хело суст гардид. Қисме Ватанро тарк карда, ба дигар кишварҳо кӯч мебастанд. Омӯзгорон тарки вазифа намуда, ба муҳожирати меҳнатӣ мерафтанд ва сафи хонандагон кам мегардид.... Дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ даҳҳо кӯдакистонҳою мактабҳои таҳсилоти умумӣ, муассисаҳои берунамактабӣ дар вилояти Хатлон, водии Рашт, Ҳисор валангор гардида, молу мулкшон ба тороч бурда шуд”.

Рӯҳияи хузнангези зиёӣ миллат ҳатто дар нахустин изҳороти расмӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вазифаи Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон эҳсос карда мешуд: “Соли 1992 дар таърихи халқи тоҷик ҳамчун як марҳилаи фҷиавӣ ворид мешавад. Чунки дар ҳоле, ки ҳамсоҳоямон, ки бо онҳо сарнавишти умумӣ дорем, қадамҳояшонро дар роҳи рушди мустақили сиёсӣ иқтисодӣ мениҳанд, мо бо гуноҳи ҳизбҳои ҷудогона ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ба гирдобӣ ҷанг афканд шудаем”.¹⁰³

Сарфи назар аз мураккабиҳо ва мушкилоти замони гузариш Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зерӣ назар ва пуштибонӣ худ қарор дод. Дар ин муддат барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои таълимӣ зиёда аз 400 санади меъёрии ҳуқуқӣ таҷдидӣ назар, таҳия ва тасдиқ гардиданд.

Дар ин давра чанд маротиба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бо тағйироту иловаҳо аз нав таҳия ва комилу пурра гардонида шуд. Дар баробари ин, барои ҳамаи зинаҳои таҳсилот қонунҳои алоҳидаи соҳавӣ таҳия гардиданд. Ҳамаи ин кӯшишҳо дере нагузашта, ба самарайи дилхоҳ оварда расониданд.

Дар маҷмӯъ, аз маълумоти ин зербоб чунин хулоса карда мешавад, ки дар баробари ҷанги шаҳрвандӣ, дар минтақа низомӣ тичоратиқунонии таҳсилот ба роҳ монда шуда, дар шароити ислоҳоти низомӣ таҳсилоти мактабӣ талабот ба

¹⁰³ Народная газета. – 1992. – 30 декабр. Изҳороти расмӣ Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов.

мазмуну муҳтавои он тағйир ёфта, стандартҳои нави давлатии соҳа ба вучуд омада, шароити фаъолият дар соҳаи мактабу маориф низ дигаргун шуданд. Ин навгониҳо ба натиҷаҳои нави педагогӣ оварда расонида, ҷустуҷӯи бештари равишҳои навро ба рушди навъҳои муассисаҳои таҳсилоти ҷоннок карданд.

Инчунин, дар гурӯҳҳои алоҳидаи шаҳрвандони минтақа низ талабот ба мактабу маориф тағйир ёфт. Талабот ба таҳсилот ба таври бесобиқа гуногунрангу мухталиф гардид. Бо гузариши ҷомеа ба муносибатҳои бозорӣ ва ба роҳ мондани дигаргунсозии демократӣ дар соҳаи мактабу маориф, имкониятҳои таҳсилот дар минтақаи Кӯлоб хеле васеъ шуданд. Аз тарафи мутахассисони маҳаллино хориҷӣ курсҳои хусусии мухталиф, барномаҳои гуногун, муассисаҳои таълимӣ ташкил гардида, дигар ибтикороти ба соҳаи таҳсилоти мактабӣ марбут роҳандозӣ карда шуданд.

Сабакҳои талхи ҷанги хонумонсӯзу бародаркуш барои наслҳои минбаъда ҳамчун ҳофизаи таърихӣ, ки ҳамеша бедор асту барои дубора ба он дучор нагардидан хушдор медиҳад, дар хотираи аҳолии заҳматкаши минтақа ба таври абадӣ нақш бастанд.

Дар баробари ин, аҳли мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб бори дигар ба ҳаққонияти ин ҳикमत, ки “Зарурати таърихӣ шахсияти таърихро ба майдон меорад”, эътимод ҳосил карданд. Зеро дар душвортарин ва ҳассостарин лаҳзаҳои таърихи давлатдорӣ навини тоҷикон, баҳусус давраи душвори ҷанги таҳмили дар минтақаи Кӯлоб, фарзанди фарзонаи миллат, пуштибону ҳомии халқу давлат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҳамин минтақа ба майдони сиёсат омада, дар айни авҷи кушокушӣ, қасосгирӣ, ғоратгарӣ, торочи хазинаи давлат ва хонаҳои мардум, сухан аз адлу инсоф, ободкорию созандагӣ гуфта, ба мардум навиде аз рӯзгори босаодат дода, онҳоро ба ояндаи беҳтар мутмаин сохт.

1.3. Пойгоҳи моддию таълимии мактабҳои минтақа

Дар охири солҳои 80-уми асри гузашта, бар асари аз ғурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ, ки маънои аз байн рафтани низоми ягонаи таҳсилотро дар тамоми

қаламрави паҳновари он дошт, дар ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйиротҳои кулӣ ба вучуд омаданд, ки албатта ба низоми мактабу маориф ва таъмини пойгоҳи моддию таълимии онҳо дар сатҳи манотиқи кишвар, аз ҷумла, дар минтақаи Кӯлоб беасар буда наметавонистанд.

Дар низоми таҳсилоти мактабии минтақа дар ин давра мушкилоти пай дар пай ба вучуд омада, худи низоми мазкур дигар ба талаботи иҷтимоию иқтисодӣ, фарҳангию маърифатии ҷомеа дигар ҷавобгӯ набуд. Дар низоми таҳсилоти Тоҷикистон ва аз ҷумла, дар минтақаи Кӯлоб равандҳои дигаргуншавии арзишҳо ва рукҳои маориф ҷараён гирифтанд. Яқбора мавқеи иҷтимоӣ, мақом ва обрӯи соҳаи маориф дар ҷомеа коҳиш ёфт. Мақотиби гурӯҳи ноҳияҳои минтақа ба мушкилоти мухталиф дар соҳаи таълиму тарбия ва ташкилию таъминотӣ мувоҷеҳ гардиданд.

Масалан, дар ҳама ҷо, падидаи бо нархҳои ночиз ба фурӯш гузоштани амволи мактабҳо ба назар мерасид. Парки пештар пуркуввати мошину трактории мактабҳо бисёр вақт бо асноди сохта хусусӣ гардонида мешуд. Чунончи, раиси вақти ноҳияи Совет (Темурмалик) Х. Одинаев маҷбур шудааст аз 20 март соли 1996, №9 фармоне ба тасвиб расонад, ки минбаъд фурӯши трактору автомошинаҳои мактабҳои ноҳияро бе розигии ҳукумати ноҳия ва кумитаи амволи ноҳия манъ мекард. Дар ҳамин қарор, барои назорати суғурӯдан аз рӯи таълиму тарбияи хонандагон, интизоми меҳнат дар коллективи педагогӣ ба мудирӣ шубҳаи маорифи Ҳукумати ноҳия А. Қаландаров огоҳӣ дода шудааст.¹⁰⁴

Нозимов М. дуруст қайд кардааст, ки дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта, дар асари ҷанг бештари мактабҳо хароб гардида, таъмиру тармими иншооти соҳаи маориф солҳо ба таъхир афтода, бинобар сабаби норасоии синфхонаҳо, дар бештари муассисаҳо машғулиятҳо дар ду ва зиёда баст доир

---

¹⁰⁴ Бойгонии ҷорӣ Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Совет. Фармоиши раиси ноҳияи Совет аз 20.03.1996 №9. «Дар бораи натиҷаи нақша-ҷорабиниҳои Ҳукумати ноҳия оиди вохӯрӣ бо коллективи мактаби миёнаи рақами №1» – Фонди 40. Р.-2.п-115.

гардида, ин дар навбати худ, раванди фарсудашавии биноҳо ва таҷҳизоти таълимиро тезонид.¹⁰⁵

Дар давраи солҳои 1990-2000 ин тамоюли номатлуб чараён дошта, на танҳо дар навоҳии чангзада, балки дар кулли ҳудуди ҷумҳурӣ шиддат гирифт. Чунончи, 41,6 дарсади тамоми мактабҳои таҳсилоти умумии кишвар ба таъмири асосӣ ниёз пайдо кард¹⁰⁶, ки ин 1548 ададро ташкил мекард. Сол аз сол бе таъмири асосӣ фаъолият кардани мактабҳо ба он оварда расонид, ки дар бисёр маврид онҳо ба ҳолати садамавӣ дучор гардиданд.

Илова бар ин, тақрибан 43 дарсади хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ, ки ҳудуди зиёда аз 700 ҳазор нафарро ташкил мекарданд, аз сабаби норасоии ҷойи нишаст дар мактабҳо, дар бастҳои ду ва ё се таҳсил мекарданд.

Вазъият дар ин самт танҳо баъди ба тасвиб расидани Созишномаи сулҳу ризояти миллӣ рӯ ба беҳбудӣ овард. Барои барқарор сохтани пойгоҳи моддӣ-техникии соҳаи маориф, ҳам маблағҳои бучетӣ ва ҳам маблағҳои ҷалбгардида аз ҳисоби сарпарастони хориҷию дохилӣ ва шарикони рушд сафарбар карда шуданд.

Бо саъю талоши пайгиروнаи Пешвои миллат кор дар ин самт ҷоннок гардида, таваччуҳи созмонҳои байналмилалӣ ба ин масъала бедор карда шуд. Аз оғози соли 1992 то анҷоми соли 2005, созмонҳои байналхалқӣ дар барқарор намудани пойгоҳи моддӣ-таълимии мактабҳои кишвар ва дигар инфрасохтори соҳаи маорифи тамоми Тоҷикистон, аз ҷумла, минтақаи Кӯлоб, саҳми босазое гузоштанд.

Дар ин самт, саҳми ташкилотҳои байналмилалӣ, ба мисли ЮНИСЕФ, Маркази Ҳамоҳангсозии лоиҳаҳои қарз барои барқарорсозии пас аз ташаннуч, Идораи Комиссариати Олии СММ оид ба гурезаҳо, Бонки Ислонӣ, Бонки Осиёгии Рушд, Ташкилоти байналмилалии КАРЕ Интернешнл ва амсоли инҳо бузург аст. Бо ёрии ин ташкилотҳо, дар ноҳияи Данғара 2 мактаб, хонаи кӯдакон дар ноҳияи Темурмалик, дар шаҳри Кӯлоб 8 мактаб, дар ноҳияи Восеъ 4 мактаб

¹⁰⁵Нозимов С. Пояи моддӣ-техникии маориф беҳбудӣ мехоҳад /Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. Таҳти назари проф. А.Раҳмонов. – Душанбе: 2006. С.207-208.

¹⁰⁶ Ҳамон ҷо. –С.209.

сохта ба истифода дода шуда, таъмиру тармими 16 мактаб дар Кӯлоб, 19 мактаб дар ноҳияи Восеъ анҷом дода шуд.¹⁰⁷

Дар давоми солҳои навадуми асри гузашта, сарфи назар аз оқибатҳои мудҳиши ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, таҳкими пойгоҳи моддию таълимии низоми мактабу маориф дар гурӯҳи шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб, ҳарчанд бо суръати суст бошад ҳам, вале қатъ наёфта, давом мекард. Чунончӣ, 19 ноябри соли 1992 фармоиши Совети депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб, №266ф¹⁰⁸ дар робита ба Фармони иҷрокунандаи вазифаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 сентябри соли 1992, №192 “Дар бораи баланд бардоштани музди меҳнати ҳадди ақал, маоши кормандони муассисаҳои буҷетӣ ва нафақаи стипендияҳо” ба тасвиб расид, ки дар он бо мақсади баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоии меҳнаткашон ва қишри аз ҳама камбизоати аҳоли дар шароити болоравии нарху наво ва паст шудани сатҳи зиндагӣ, фармоиш шуда буд, ки фармони номбурда барои роҳбарӣ ва ба иҷро гирифта шавад ва аз 1-уми октябри соли 1992 андозаи ҳадди ақалли музди меҳнат дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ноҳияи Кӯлоб моҳе 1260 сӯм муқаррар карда шавад. Тибқи ин фармоиш, аз 1 октябри соли 1992 андозаи ставкаҳои амалкунандаи тарифӣ ва маоши кормандони ташкилоти муассисаҳои тандурустӣ, маориф ва илму фарҳанг, мақомоти идора ва ташкилотҳои дигаре, ки аз ҳисоби буҷет бо пул таъмин мегарданд, мутаносибан ба афзоиши музди меҳнати ҳадди ақал, 80 фоиз зиёд карда шавад.¹⁰⁹

Чунончи, дар соли 1991 дар шаҳри Кӯлоб 3 мактаби таҳсилоти умумӣ бо 960 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Восеъ – 5 мактаби дорои 1496 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Фархор 2 мактаби таҳсилоти умумӣ бо 1248 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Данғара 1 мактаби дорои 280 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Темурмалик – 1 мактаб бо 375 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Мӯъминобод 1 мактаби таҳсилоти умумӣ бо 160 ҷойи нишаст ва дар ноҳияи Ховалинг як мактаб барои 624 хонанда сохта ва ба истифода дода

¹⁰⁷ Нозимов С. Пояи моддӣ-техникии маориф бехбудӣ меҳодад. – С. 208-209.

¹⁰⁸ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-2, д-467.

¹⁰⁹ Ҳамон ҷо.

шуданд.¹¹⁰ Яъне, танҳо дар соли 1991, дар арафаи фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ, дар гурӯҳи шахру ноҳияҳои Кӯлоб 14 мактаб бо теъдоди умумии 5143 ҷойи нишаст мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтааст.

Дар соли 1992 бошад, дар шаҳри Кӯлоб 1 мактаби таҳсилоти умумӣ барои 163 хонанда, дар ноҳияи Восеъ – 1 мактаби дорои 211 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Фархор 1 мактаби таҳсилоти умумӣ бо 200 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Ховалинг як мактаби таҳсилоти умумии дорои 100 ҷойи нишаст бунёд гардида, ё сохтмонашон ба итмом расида, мавриди истифода қарор гирифтанд, ки дар маҷмӯъ 4 мактаб барои 674 хонандаро ташкил медиҳад.¹¹¹

Соли хониши 1992-1993 муаллими математикаи мактаби асосии №26 ноҳияи Данғара Изатуллоев Достӣ дар озмуни «Муаллими сол» дар вилояти Хатлон ва дар ҷумҳурӣ ғолиб баромада, 35 нафар муаллимони ноҳияи мазкур дар хонишҳои педагогии ҷумҳурӣ ширкат варзида, соҳиби тухфаҳои хотиравӣ гаштанд.¹¹² Зимнан дар ҳуди ҳамин санад қайд гардидааст, аз сабаби нарасидани хона 60 нафар омӯзгорон ба дигар ҷойҳо рафтанд, дар мактабҳои ноҳия муаллимони забону адабиёти тоҷикӣ, ҳиндӣ, химия, биология, забони англисӣ намерасанд.¹¹³

Аз соли 1992 сар карда, раванди сохта ба истифода додани иншооти соҳаи маориф дар минтақаи Кӯлоб бо сабабҳои, ки дар зерфаҳли пешин зикрашон кардем, ба сустӣ гаронд.

Чунончи, дар соли 1993, дар ноҳияи Восеъ як мактаб бо 320 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Мир Саид Алии Ҳамадонӣ низ як мактаби дорои 170 ҷойи нишаст ва дар ноҳияи Темурмалик 2 мактаби таҳсилоти умумӣ барои 440 хонанда, дар маҷмӯъ 4 мактаби дорои 930 ҷойи нишаст сохта, ба истифода дода шудааст.¹¹⁴

¹¹⁰ Маълумоти Замимаи 1: Рӯйхати сохтмони иншоотҳои соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб, ки дар солҳои 1991-2011 сохта ба истифода дода шудаанд.

¹¹¹ Ҳамон ҷо.

¹¹² Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи ноҳияи Данғара. Маълумотномаи Шӯрои депутатҳои халқи ноҳияи Данғара аз 17 сентябри соли 1993, №109 «Дар бораи кори Шӯбаи маорифи халқи кумичроияи ноҳияи Данғара оиди ҷобачогузорӣ ва тарбияи кадрҳои педагогӣ. – Х-279. Р-2. П-286. С.9-11.

¹¹³ Х-279. Р-2. П-286. С.10

¹¹⁴ Маълумоти Замимаи 1: Рӯйхати сохтмони иншоотҳои соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб, ки дар солҳои 1991-2011 сохта ба истифода дода шуданд.

Соле баъд бошад, яъне дар соли 1994 ҳамагӣ 2 мактаби таҳсилоти умумӣ, яке дар ноҳияи Данғара барои 320 хонанда ва дигаре дар ноҳияи Темурмалик барои 120 хонанда сохта ба истифода шудааст.¹¹⁵

Чуноне ки аз таҳлили маълумоти Замимаи 1 бармеояд, дар давоми солҳои 1995-1996 дар шаҳру ноҳияҳои гурӯҳи Кӯлоб ягон иншооти соҳаи маориф, ягон мактаб сохта нашудааст.¹¹⁶

Дар соли 1997 дар ҳудуди минтақа, 2 мактаби таҳсилоти умумӣ: як адад дар ҳуди шаҳри Кӯлоб фарогири 120 ҷой ва як адад дар ноҳияи Данғара барои 320 хонанда сохта ба истифода дода шудааст.¹¹⁷

Дар давоми солҳои 1998 ва 1999 дар минтақаи Кӯлоб ягон бинои нав ба истифода дода нашудааст, аммо сар аз оғози ҳазораи нав, вазъият ба кулӣ тағйир меёбад. Чунончи, аллакай дар соли 2000 дар ҳудуди мавриди таҳқиқ 5 мактаби ҳозиразамон бо иқтисоди умумии 1704 ҷойи нишаст сохта ба истифода дода шуд¹¹⁸, ки аз пешрафти назарраси соҳа дарак медиҳад ва самараи сиёсати матлуби давлату ҳукумат дар самти таъмини пойгоҳи моддию таълимии низоми мактабу маорифи тамоми навоҳии ҷумҳурӣ, аз ҷумла, минтақаи Кӯлоб мебошад.

Соли 1998 дар ноҳияи Фархор 62 мактаб вучуд дошт, ки аз ин 18-тоашро бояд шубҳаи маорифи ноҳия, 5-тоашро ташкилотҳои сохтмонӣ ва 40-тои боқимондаашро хочагиҳо таъмир мекарданд.¹¹⁹ Аз 18 мактабе, ки бояд шубҳаи маориф бо қувваи муаллимони таъмир мекард, аллакай то 31 июли ҳуди ҳамаи сол, 5 мактаб – мактабҳои №№1,10,4,35,30 пурра аз таъмир бароварда шуда буданд. Дар 11 мактаб таъмир то охири моҳи август давом карда, дар ду мактаб - №23 ва №38 кори таъмиру ободонӣ бисёр таъхир ёфт. Аз 5 мактабе, ки бояд ташкилотҳои сохтмонӣ таъмир мекарданд, танҳо дар мактаби №59, ки ба КСМ-9 вобаста буд, корҳои таъмиркунӣ саривақт оғоз ёфта, дар дигар мактабҳо бошад, танҳо баъди даҳлати кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Фархор шурӯъ

¹¹⁵ Ҳамон ҷо.

¹¹⁶ Ҳамон ҷо.

¹¹⁷ Ҳамон ҷо.

¹¹⁸ Ҳамон ҷо.

¹¹⁹ Бойгонии ҷорӣ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Фархор. Х-279. Р-2. П-1330. С.19.

гардиданд. Мушкили дигар ин буд, ки бисёре аз роҳбарони ташкилотҳои сохтмонӣ ва хоҷагиҳои ба таъмири мактабҳо вобастагардида кори таъмири муассисаҳои маорифро дуҷумдараҷа ё кори танҳо шуъбаи маорифи медонистанд ва ба он диққати ҷиддӣ наметоданд. Тибқи маълумотномаи шуъбаи маорифи ноҳияи Фархор ба ҳукумати ноҳия аз санаи 31 июли соли 1998¹²⁰, рафти таъмир дар мактабҳое, ки бо қувваи муаллимони таъмир мегарданд, бад набудааст. Як қисми мактабҳо аз ҳисоби даромади худашон ранг харида, дару партаҳо ва тахтаҳои синфиро ранг карданд. Дар ҳамин санад сабаби дар мактаби №23 ҷамоати деҳоти Зафар, ки таъмираш ба зиммаи шуъбаи маорифи ноҳия буд, шарҳ дода шудааст, ки дар ин мактаб ситод ҷойгир будааст, мактаби №38 бошад, азбаски муаллимонанаш бо баҳонаи “кор дорем” аз таъмир саркашӣ кардаанд, як бригадаи сохтмониро тайёр карда, кори таъмиро сар кардаанд.

Мушкилии дигар ин буд, ки хоҷагиҳо (колхозу совхозҳои ҳамонвақта), ки бо қарори райони ноҳияҳо таъмири мактабҳои минтақа ба онҳо вобаста гардида буд, корҳои таъмиро танҳо дар сафед кардани деворҳои мактаб медиданду халос. Чуноне ки аз маълумотномаи дар боло истинодшуда бармеояд, аз соли 1989 то соли 1998 мизу курсиҳо, партаю тахтаҳои синфӣ, дару тирезаҳои муассисаҳои таълимии шуъбаи маорифи ноҳияи Фархор рӯи рангу борро надида буданд. Мудирӣ шуъбаи маорифи ноҳия И.Сафаралиев бо андӯх хоҳиш кардааст, ки “Хуб мешуд, ки хоҷагиҳо аққалан имсол доскаю партаҳоро ранг мекарданд, ки дили бачаҳо ба мактаб гарм мешуд”.¹²¹

Вазъияти аз ҳама ташвишвар набудани шишаи тиреза буд, ки ин мушкилӣ на танҳо ба ноҳияи Фархор, балки ба ҳамаи шаҳру ноҳияҳои минтақои Кӯлоб дар давраи мавриди баррасӣ хос буд. Зиёда аз 10 сол шишаи тиреза ба мактабҳои ноҳия оварда нашудааст, бисёри тирезаҳои синфхонаҳо шишаашон шикаста, бар болои ин, “шишаи тирезаҳоро аҳоли дузда мебаранд”.¹²² Дар натиҷаи боронҳои

¹²⁰ Бойгонии ҷорӣ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Фархор. Х-279. Р-2. П-1330. С.21.

¹²¹ Бойгонии ҷорӣ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Фархор. Х-279. Р-2. П-1330. - С. 22.

¹²² Ҳамон ҷо. - С. 22-23.

пай дар пай ва шамолҳои саҳт тунукаҳои мактабҳои №№2,4,5,6,12,20,21,22,32,33,35-ро шамол канда партофта, вазъияти аз ҳама бад дар мактабҳои №№9,24,29,34 ба вучуд омада буд, чунки ин мактабҳо болопӯши шиферӣ ё тунукагӣ надоштанд. Аз ин рӯ, сардори шӯбаи маориф аз раиси ноҳия ҷиддан хоҳиш кардааст, ки бо кадом роҳе набошад, мактабҳои номбурдаро аз вайроншавӣ нигаҳ дорем, “вагарна ҳеҷ кас моро намебахшад”.¹²³

Ин ҳама мушкилие, ки номбар гардид, чуноне ки гуфта шуд, ба аксари муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар ҳудуди шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб ва қариб ки барои тамоми ҷумҳурӣ дар ҳамон давра хос буд. Кишвари ҷангзада, ки тоза ба сулҳ даст ёфта буд, пайваста дар пайи ҷустуҷӯи манбаъҳои наву иловагии маблағгузори соҳаи маориф талош мекард. Бинобар ин, таҷрибаи давлатҳои пешрафтаре дар ин самт ба инобат гирифта, ҳукумати ҷумҳурӣ, новобаста аз мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ ҷойдошта, барои пешрафти соҳаи маориф ҳамасола маблағҳои зиёдро равона мекард.

Масалан, яку якбора афзоиш ёфтани нишондиҳандаи дигар, яъне иқтисодӣ ғунҷоиши биноҳою иншооти сохташаванда низ аз миқёси маблағгузори рӯзафзуни соҳа гувоҳӣ медиҳад. Чунончи, мутахассисон навиштаанд, ки : “Иншооти биноҳои харобгаштаи муассисаҳои таълимӣ бо назардошти имконияти молиявӣ марҳила ба марҳила таъмиру азнавсозӣ мешуданд ва вазъи мактабу маориф дар кишвар беҳбудӣ меёфт. Бо ин мақсад ҳамасола ба соҳаи маориф маблағҳои зиёде равона мегардид. Масалан, дар соли 2000 аз ҳисоби бучети давлатӣ барои соҳаи маориф 42 млн сомонӣ ҷудо гардид, ки нишондод нисбат ба соли 1995-ум 3,5 маротиба зиёд мебошад”.¹²⁴

Пойгоҳи моддию таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии минтақаи Кӯлоб аз нишондиҳандаи таъмин намудани хонандагони ин мактабҳо бо китобҳои дарсӣ, адабиёти таълимӣ, асбобу васоити аёнӣ ва амсоли он бастагӣ дорад. Дар давраи солҳои 1991 то соли 2000 асосан китобҳои дарсӣ барои синфҳои ибтидоӣ нашр

¹²³ Ҳамон ҷо. - С. 23.

¹²⁴ Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ “Полиграфгрупп”, 2011. – С.100.

карда шудаанд. Аз ҷумла китобҳои дарсии “Алифбо”, “Забони модарӣ” ва “Математика” аз ин қабиланд. Ин китобҳои дарсӣ низ бо теъдоди нокифоя ба нашр расонида шудаанд.

Аз ибтидои соли 2001 сар карда, таълиф ва наشري китобҳои дарсӣ ҷоннок гардонида шуд. Нашри китобҳои дарсӣ аз соли 2001 бо маблағҳои ҷудонамудаи Бонки ҷаҳонӣ, Бонки осиёгии тараққиёт, Хазинаи рушди байналмилалии ОПЕК, Бонки исломӣ ва гардиши маблағи иҷора ба роҳ монда шуд.

Дар давраи солҳои 2001-2012 Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 236 номгӯи китобҳои дарсиро ба нашр расонид, ки аз ин ба 6735904 адад ба маблағи умумии 58 352 442,28 сомонӣ ба вилояти Хатлон ворид шуд.

Дар давраи солҳои 2000 то 2004 масъалаи таъмини хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо китобҳои дарсӣ яке аз масъалаҳои ҳалталаб ба шумор мерафт. Бо назардошти чунин вазъият Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои чопи китобҳои дарсӣ 16,5 млн. сомонӣ маблағҳои инвеститсиониро равона кард.

Дар ин давра асосан китобҳои дарсии дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ нашршуда мавриди амал қарор доштанд. Барои таъмин ва чопи китобҳои дарсӣ ҳам муаллифон омода набуданд ва ҳам маблағи зарурӣ мавҷуд набуд. То соли 2001 асосан китобҳои дарсӣ аз фанҳои дақиқ аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума мешуданд. Нашри ин китобҳои дарсӣ аз рӯи тарҷума ба роҳ монда мешуд.

Мувофиқи маълумоти бойгонӣ, чӣ тавре ки аз қарори раиси ноҳияи Балҷувон аз 15 августи соли 1998, таҳти №69 бармеояд, кори тайёрии мактабҳои ноҳия ба соли нави хониш бисёр суст ба роҳ монда шудааст.¹²⁵ Аксарияти таълимгоҳҳои ноҳия тайёрии ноқофӣ дошта, аз мудирӣ шуъбаи маориф сар карда, то раисони ҷамоатҳо, роҳбарони хоҷагиҳо ва дигар шахсони масъул нисбати тайёрии мактабҳо бемасъулияти зиёд зоҳир намудаанд. Аз ин рӯ, мудирӣ шуъбаи маориф вазифадор гардидааст, ки ба ҷобачокунии кадрҳо диққати ҷиддӣ дода, муаллимони маълумоти олимдору таҷрибанокро ба мактабҳо ҷалб намояд; барои

---

¹²⁵ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балҷувон. Қарори раиси ноҳияи Балҷувон аз 15.08.1998 №69. – Фонди 83. Рӯй. 2, п. 15.

таъмини хонандагон бо китобҳои дарсӣ ва дигар ашъи хониш аз ҳамаи имкониятҳои мавҷуда истифода бурда, кӯшиш намояд, ки то 25 августи ҳамин сол ҳамаи мактабҳо таъмир карда шавад.

Аз ин қарори иқтибосшуда инчунин, дар бораи доғ будани масъалаи таъмини мактабҳо бо кадрҳои соҳибмаълумоту соҳибкасб низ хулоса мешавад. Паҳлуи дигари ин қарор дар он аст, ки ҳукумати ноҳия саъй намудааст, ки бо ҷалби тамоми қувваҳои мушкилоти соҳаи маорифи ноҳияро то андозае ҳал кунад. Чунончи ба раисони ҷамоатҳо супорида шудааст, ки шароити иҷтимоии муаллимони ҳудуди ҷамоатҳояшонро ҳаматарафа таҳлил намуда, мушкилоти онҳоеро, ки ба маводи ҳаётан зарурӣ эҳтиёҷманданд, дар якҷоягӣ бо роҳбарони хоҷагиҳо бартараф намоянд ва ҳамаи мактабҳоро дар вақташ бо сӯзишворию лавозимоти хоҷагӣ таъмин намоянд. Қарор мудири шӯбаи молияи ноҳияро низ вазифадор кардааст, ки масъалаи таъмини маблағи таъмири мактабҳо, харидани сӯзишворӣ ва дигар лавозимоти заруриро ба таври таъҷилӣ ҳал намояд.¹²⁶

Ҳамзамон, қарори раиси ноҳияи Шамсиддини Шохин аз 2 августи соли 1999, №133 “Дар бораи натиҷаи аттестатсияи мактабҳои ноҳия” нишон медиҳад, ки ҳарчанд қариб ҳамаи мактабҳо “аттестатсияшуда” ҳисобида шудаанд, санҷиши нозирӣ ва аттестатсияи мактабҳо дараҷаи пасти назоратӣ идоракунии дохилии мактабӣ, нокифоя будани сифати таълиму тарбия ва дониши хонандагон, суст будани базаи моддию таълимӣ, нарасидани омӯзгоронро муайян намуд.¹²⁷

Гузашта аз ин, дар баъзе мавридҳо вобаста ба шароити саҳти зиндагӣ, дар речаи таҳсили хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ тағйиротҳо ворид карда мешуданд. Чунончӣ, мутобиқи қарори якҷояи Шӯрои шӯбаи маориф ва президиуми иттифоқи касабаи коркунони маориф ва илми ноҳияи Шамсиддини Шохин, бинобар сабаби ба оғози соли нави таҳсил рост омадани мавсими ҳосилғундории ғалладона дар ҷамоатҳои Шамсиддини Шохин ва Доғистон, дар

¹²⁶ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балҷувон. – Фонди 83. Рӯй.-2, п. 15.

¹²⁷ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Шурообод. Қарори раиси ноҳияи Шурообод аз 02.08.1999 №133. – Ф. 9, оп. 2, д. 128.

мактабҳои ин ҷамоатҳо таътили тирамоҳӣ ва зимистонаи хонандагон (аз 1-8 ноябр ва 30 декабр – 10 январ) ба рӯзҳои 3-25 сентябри соли 1998 гузаронида шуд.¹²⁸

Ҳамасола масъалаи таъмиру тармим ва таҷдиди мактабҳо дар сатҳи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб масъалаи ниҳоят муҳиме буд, ки баъди дастрасӣ ба истиқлолияти давлатӣ хеле ташвишовар шуда буд. Дигар он низоми ягонаи таъмини мактабу маориф, ки дар қаламрави паҳновари давлати шӯравӣ роиҷ буд, ҳалалдор гардидаю робитаҳои хоҷагидорӣ аз ҳам гусехта буданд.

Он китобҳои дарсӣ, ки барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз соли 1995 то соли 2001 чоп шуда буданд, дорои сифати паст буда, хонандагон онро ҳатто як сол ҳам истифода бурда наметавонистанд. Ин камбудӣ пас аз соли 2001 бартараф шуда, китобҳои дарсӣ бо диди нав ва сифати хуб ба нашр расонида мешуданд.

Дар доираи ин барнома наشري китобҳои дарсӣ барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии таълимашон бо забони тоҷикӣ пурра ба анҷом расид. Нашри такрории қисми зиёди китобҳои дарсии солҳои 2001-2008 нашршуда низ ба шубҳаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо гардонда шудаанд.

Яке аз мушкилоти асосӣ дар таъминоти муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо китобҳои дарсӣ, ки Президенти Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо кормандони соҳаи маорифи кишвар 22 декабри соли 2005 ин нуқтаро махсус таъкид намуда буд, ҳалли худро ёфт, ки дар он омадааст: “Хонандагони синфҳои болоӣ қариб, ки аз китобҳои дарсӣ бенасібанд. Китобҳои зарурии дарсӣ барои хонандагони синфҳои 10-11 то ҳол дастрас нагардиданд”.

Яке аз шоҳаҳои муҳими соҳаи маориф ин соҳаи мактаб–интернатҳо мебошад, ки дар таълиму тарбияи насли наврас ва камол расонидани кӯдакони یتиму бепарастор дар ҷомеа нақши ниҳоят муҳимро мебозад. Ғамхорӣ дар ҳаққи кӯдакони یتиму бепарастор, ки як қисмати ба ғамхорӣ ниёзманди ҷомеа ба ҳисоб меравад, доимо аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид шуда, барои рӯз аз рӯз беҳтар шудани шароити таълиму тарбия ва беҳдошти зисту зиндагии онҳо заминаҳо фароҳам оварда мешуд.

---

¹²⁸ Бойғонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Шуурообод. Қарори раиси ноҳияи Шуурообод аз 14.08.1998 №107. – Ф-9. оп.-2, д. 116.

Масалан, дар даврони шӯравӣ дар сатҳи минтақаи Кӯлоб то соли 1992 мактаб – интернатҳо дар ноҳияи Шамсиддини Шоҳин , деҳаи Арал ва Кадучии ноҳияи Восеъ, деҳаи Танобчии ноҳияи Темурмалик, ҷамоати Кангурти ноҳияи Темурмалик, совхозии Данғараи ноҳияи Данғара, колхозии Шаталови шаҳри Кӯлоб фаъолият менамуданд. Баъди сар задани ҷанги шаҳрвандӣ, бинобар сабаби зиёд шудани кӯдакони یتиму бепарастор ва оилаҳои камбизоат дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб муассисаҳои типи мактаб-интернатҳо ва хонаҳои кӯдакон рӯ ба афзоиш ниҳоданд.¹²⁹ Чунончи, дар шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб, Муъминобод, М. С. А. Ҳамадонӣ, Фархор, Ховалинг ва Балҷувон бо мақсади дастгирии кӯдакони бесаробонмонда ва ба таълим фаро гирифтани онҳо мактаб–интернатҳо бо қарори мақомотҳои иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои дар боло номбаршуда таъсис дода шуданд.

Баъди каме ба эътидол омадани вазъият дар шаҳру ноҳияҳои минтақа, мактаб – интернатҳои номбурда, аз ҷумла, мактаб-интернати ноҳияи Ҳамадонӣ, ба мактаби типи нав табдил дода шуданд.

Бо вучуди ин, ҳанӯз ҳам, шумораи мактаб-интернатҳо дар вилоят назаррас аст. Дар сатҳи вилояти Хатлон дар оғози даҳсолаи дууми ҳазораи нав, 18 муассисаи интернатӣ фаъолият менамояд, ки аз онҳо 4-тояш мақоми ҷумҳуриявӣ, 1-то вилоятӣ , 2-то хонаи бачагон, 3-то интернатҳои наздимақтабӣ ва 8-тои боқимондаро мактаб–интернатҳои маҳаллӣ ташкил медиҳанд.¹³⁰ Масалан, дар шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб, Шамсиддини Шоҳин , мактаб–интернатҳои мақоми ҷумҳуриявӣ дошта, дар ноҳияи Балҷувон интернати вилоятӣ, Фархор ва деҳаи Танобчии ноҳияи Темурмалик хонаҳои бачагон, Ховалинг, ҷамоати Кангурти ноҳияи Темурмалик интернатҳои наздимақтабӣ ва шаҳру ноҳияҳои Муъминобод, хоҷагии С. Зарипови шаҳри Кӯлоб, Кадучӣ ва Аралӣ ноҳияи Восеъ мактаб–интернатҳои маҳаллӣ фаъолият намуда истодааст.

¹²⁹ Омори маорифи вилояти Хатлон дар 22 соли Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – С. 5.

¹³⁰ Ҳамон ҷо. – С. 7.

Таъминоти мактабҳо бо китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ ва адабиёти фаннӣ, чуноне ки дар боло қайд гардид, хеле дар сатҳи паст қарор дошт. Чунончи, дар давраи солҳои 1991 то соли 2000 асосан китобҳои дарсӣ барои синфҳои ибтидоӣ нашр карда шудаанд, аз ҷумла китобҳои дарсии “Алифбо”, “Забони модарӣ” ва “Математика” аз ин қабиланд. Ин китобҳои дарсӣ низ бо теъдоди нокифоя ба нашр расонида шудаанд.

Дар ин давра асосан китобҳои дарсии дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ нашршуда мавриди амал қарор доштанд. Барои таъмин ва чопи китобҳои дарсӣ ҳам муаллифон омода набуданд ва ҳам маблағи зарурӣ мавҷуд набуд. То соли 2001 асосан китобҳои дарсӣ аз фанҳои дақиқ аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума мешуданд. Нашри ин китобҳои дарсӣ аз рӯи тарҷума ба роҳ монда мешуд.

Он китобҳои дарсӣ, ки барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ аз соли 1995 то соли 2001 чоп шуда буданд, дорои сифати паст буда, хонандагон онро ҳатто як сол ҳам истифода бурда наметавонианд. Ин камбудӣ пас аз соли 2001 баргараф шуда, китобҳои дарсӣ бо диди нав ва сифати хуб ба нашр расонида мешуданд.

Дар солҳои аввали истиқлол, дар минтақаи Кӯлоб, бахусус дар марказҳои шаҳру ноҳияҳо, муносибат ба таҳсилот ва омода намудани кадрҳо барои хоҷагии халқи мамлакат ба самти гуногунрангӣ тағйир ёфтанд. Пеш аз ҳама, тағйироти босуръат дар заминаи даромади хонаводаҳо ба вуҷуд омада, дар асари он, муносибати хонандагон ва волидайнӣ онҳо ба таҳсилот дигаргун шуд. Бинобар ин, низоми мактабу маориф бо назардошти чунин талаботи аҳоли дар минтақа рушд мекард, хусусан дар он соҳаҳо, ки таҳсилот ба хатмкунандагонаншон имконият меод, ки баъди хатм расидан ба мақоми баландтари хизматӣ ва музди маоши бештарро чашмдор бошанд.

20 январи соли 1999 фармони Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон №20 “Оиди танзими қабули мақсадноки духтарон аз деҳоти дурдаст / бе имтиҳони қабул / ва қабули ғайриозмунии ҷавонписарон ба муассисаҳои таълимии марбути Вазорати маориф дар соли таҳсили 1999-2000” содир гашт. Дар шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб ҷиҳати иҷрои ин фармон чораҳои саривақтӣ андешида шуданд.

Чунончи, ба ин муносибат Қарори раиси ноҳияи Балчувон аз 13 августи соли 1999, №143 ба тасвиб расид¹³¹, ки дар асоси қарори шӯрои педагогии мактаби миёнаи №9, аз 12 июни соли 1999, №7 хатмкунандаи мактаби мазкур Алимова Низорамоҳ Зариповаро барои таҳсил ба факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон барои бе имтиҳон ба тариқи суҳбат дохил шудан, сафарбар мекард.

Аз аввали солҳои навадуми асри XX, дар шароите, ки таҳсилоти давлатӣ дигар ҳатмӣ ва ҳамагонӣ набуд ва нишондиҳандаҳои он бинобар сабаби коҳиши шадиди маблағгузорию бучетӣ ба таври назаррас поин рафтанд, мактабҳои нави хислати давлатӣ-хусусидошта ва муассисаҳои таълимии муштарак бо резидентҳои кишварҳои хориҷӣ дар шакли литсейҳо, гимназияҳо ва коллечҳо ба вучуд омаданд. Ин мактабҳои нави ҷадид барои ба даст овардани таҳсилоти сифатан баландтар дар асоси донишҳои нав ва шароити беҳтар барои омӯзишу таҳсил, барои онҳое, ки тайёр буданд, барои таҳсилот пул диҳанд, имкониятҳои наvero фароҳам овард. Яъне барои ҳамагон равшану возеҳ шуд, ки таҳсилот ба маҳсулоти бозорӣ мубаддал гардида, ба мисли дигар молу хизматрасонӣ анвои дастрасӣ ва сифатро вобаста ба нарх пешниҳод мекунад.

Бинобар ин, дар низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ дар минтақа муассисаҳои таълимие ба фаъолият оғоз карданд, ки ба хонандагони дорои талаботи баланди сифатӣ нигаронида шуда буданд. Ин муассисаҳо нисбат ба таҳсилоти маъмулӣ, таҳсилро дар зинаи баландтари стандартӣ ба роҳ мемонданд.

Аммо дар ибтидо, ҳам дар минтақаи Кӯлоб ва ҳам дар миқёси кишвар, вақте ки муассисаҳои таҳсилотии нави гуногун ташкил карда мешуданд, онҳо байни худ аломатҳои аниқи фарқкунанда надоштанд. Дар аксари мавридҳо, литсею гимназияҳо ва марказҳои омӯзишӣ бо ташаббуси худи ҳайатҳои омӯзгорӣ ва ташкилоти волидайн таъсис меёфтанд. Ҳамаи ин муассисаҳоро дар фарқ аз мактабҳои анъанавӣ, мактабҳои нави ҷадид гуфтан мумкин аст.

---

¹³¹ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балчувон. Қарори раиси ноҳияи Балчувон аз 15.08.1998 №69. – Фонди 83. Рӯй. 2, п. 45.

Аммо, тадричан вазъият беҳбудӣ ёфта, мактабҳои навъи нав дар асоси принципҳои соҳавият, академӣ, сифатҳои баланди таҳсил фаъолият мекарданд. Ташаккулёбии бахши ғайридавлатии таҳсилот дар натиҷаи инкишофи муносибатҳои бозорӣ ба вуҷуд омад. Яъне ҳуди мавҷудияти ин гуна мактабҳо далели вуҷуд доштани низоми гуногуншакли давлатӣ-хусусии таҳсилот мебошад, ки аз уҳдаи ҳаллу фасли вазифаҳои марбут ба таҳаввулоти қатъии ҳаёти ҷомеа баромада метавонад.

Дигаргуниҳои дар ҳаёти иҷтимоӣ ба вуҷудомада, талаботи ҷамъиятиро ба таҳсилот тағйир дода, қишрҳои алоҳидаи ҷомеа ба пайдо шудани мактабҳои навъи нав мароқи саҳт зоҳир мекарданд. Яъне сифати баланди таълиму тадрис дар ин мактабҳоро ба назар гирифта, ҳукумати кишвар барои дар шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ бештар таъсис додани литсейҳо ва гимназияҳои муштарак ба Вазорати маориф ва илми кишвар дастур дод.

Барои кушодани литсейҳои муштаракӣ тоҷикию туркӣ қарори Шӯрои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон №413, аз 19 августи соли 1994 “Дар бораи масъалаҳои литсейҳои Тоҷикистону Туркия” заминаи мусоид фароҳам овард. Дар робита ба иҷрои ин қарор, дар асоси шартномаи байни комичроияи Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб ва иттиҳодияи “Озал Шалола” кӯдакестони навбунёд, воқеъ дар маҳаллаи сеюми шаҳр, барои литсей мувофиқ қунонида, сохта ба истифода дода шуд. Бароварди масрафии литсеи тоҷикӣ-туркӣ барои корқунони техникӣ ва омӯзгорӣ дар асоси тавсияҳои Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон №12/174, аз 04.10.1994 тартиб дода шуда, тасдиқ гардид. Қарори дахлдори комичроияи Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон дар ин бора аз 28 октябри соли 1994, №744 баромад.¹³²

Бо пешниҳоди расмӣ сардори шӯбаи маорифи халқии шаҳри Кӯлоб Н.Садиров, раиси комитети иттифоқи касабаи корқунони маориф ва илми ноҳияи Кӯлоб Д. Амиров ва раиси комиссияи доимии Шӯрои депутатҳои халқии комичроияи Кӯлоб оиди маориф, тандурустӣ, фарҳанг, иҷтимоӣ ва варзиш Т.

¹³² Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. Қарори Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб аз 28.10.1994, №744. - Ф.20. Оп. 4. Д. 103.

Нозимов ба раиси комитети иҷроияи депутатҳои халқи шаҳри Кӯлоб Назиров Т.Р. аз 13 апрели соли 1994,¹³³ дар ҷаласаи моҳи майи ҳуди ҳамон сол, қарори комитетии Кӯлоб аз 31 майи соли 1994 №190 “Дар бораи ба мактабҳои миёнаи шаҳри Кӯлоб додани мустақилияти молиявӣ” қабул карда шуд. Қарори мазкур дар заминаи муқаррароти нави Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, ки ба мактабҳои ҳуқуқи доштани мустақилияти молиявиро вогузор мекард, қабул гардид. Ҳар як мактаб шогирдони хатмкардаи зиёде дошт, ки роҳбари корхонаю ташкилотҳо, ширкатҳо ва корхонаҳои хурди истеҳсолиро ба уҳда доштанд. Онҳо омода буданд, ки дар ҳолати мустақилияти молиявӣ доштани мактаби хатмкардашон онро дастгирӣ намоянд. Масалан, онҳо метавонистанд барои таъмир, ташкили хӯроки гарм, расонидани ёрӣ ба кӯдакони یتиму бепарастор, харидани таҷҳизоту ашёи хониш, истироҳату маишати хонандагон ва ғайра ба суратҳисобҳои бонкии мактабҳо маблағ гузаронанд ё худ корҳои сохтмониро иҷро намоянд. Дар пояи ҳамин қарор мактабҳои миёнаи рақамҳои 1,2,3,4,5,6,7,8,9,37,42 мустақилияти молиявӣ ба даст оварданд.¹³⁴

Муассисаҳои нави дар заминаи низоми муносибатҳои бозорӣ фаъолияткунанда ба вучуд омаданд. Аз зинаи таҳсилоти томактабӣ сар карда, то зинаҳои олиии он, таҳсилоти пулакӣ ба роҳ монда шуд. Чунончи, мувофиқи маълумоти оморӣ, дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб теъдоди кӯдакистонҳо дар ҳуди шаҳри Кӯлоб ба 8 (фарогири 29 гурӯҳ ва 885 кӯдак), ноҳияи Восеъ – 1 (фарогири 4 гурӯҳ ва 120 кӯдак), Ҳамадонӣ – 1 (фарогири 6 гурӯҳ ва 157 кӯдак), Фархор – 3 (фарогири 8 гурӯҳ ва 321 кӯдак), шаҳри Данғара - 3 (фарогири 18 гурӯҳ ва 399 кӯдак), Шамсиддини Шоҳин – 1 (фарогири 3 гурӯҳ ва 40 кӯдак), Темурмалик – 3 (фарогири 8 гурӯҳ ва 205 кӯдак), Мӯъминобод – 1 (фарогири 3

¹³³ Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. Қарори Шӯрои депутатҳои халқи шаҳри Кӯлоб аз 28.10.1994, №744. - Ф-20. Оп. 4. Д-75.

¹³⁴ Қарори Шӯрои депутатҳои халқи комитетии шаҳри Кӯлоб аз 31 майи соли 1994 №190 “Дар бораи ба мактабҳои миёнаи шаҳри Кӯлоб додани мустақилияти молиявӣ”. – Ф-20. Оп. 4. Д-75.

гурӯҳ ва 60 кӯдак), Ховалинг – 1 (фарогири 2 гурӯҳ ва 40 кӯдак), Балчувон – 1 (фарогири 1 гурӯҳ ва 25 кӯдак) фаъол гардиданд.¹³⁵

Дар асоси мактуби Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон №02-162, аз 29 июни соли 1996 ва бо мақсади таъмин намудани мактабҳои маълумоти умумӣ бо кадрҳои ихтисосманди худӣ дар шароити иқтисодию сиёсии ба вучудодада бо қарори раиси ноҳияи Фархор №141, аз 7 июли соли 1997 дар боғчаи кӯдакестони №2 дар маркази ноҳияи Фархор филиали омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Кӯлоб ифтитоҳ карда шуд.¹³⁶ Маъмурияти омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Кӯлоб ба таълимгоҳи навташқил аз ҷиҳати илмию методӣ кумак намуда, қабули довталабонро дар ин филиали худ ба роҳ монд. Шӯъбаи маорифи ноҳия муаллимони беҳтаринро барои дарс додан дар ин таълимгоҳ сафарбар намуд.

Бояд тазаққур дод, ки чунин филиали коллеҷи омӯзгории шаҳри Кӯлоб дар ноҳияи Ховалинг аз соли 2006 ба кор сар кард. Мақсад аз таъсис додани он тайёр намудани мутахассисони соҳаи омӯзгорӣ буд. То соли 2009 63 нафар ҷавонони ноҳияи Ховалинг коллеҷи мазкурро хатм намуда, дар таълимгоҳҳои ноҳия бо кор фаро гирифта шуданд.¹³⁷

Бо мақсади фаро гирифтани хонандагони болаёқат ба омӯзиши амиқи фанҳои дақиқ ва тайёрии онҳо оид ба интихоби касбҳои гуногун ва минбаъд дохил шудан ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷ аз он бо қарори раиси шаҳри Кӯлоб аз 30-юми июни соли 1998, №137 “Дар бораи таъсис намудани гимназияи хусусии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар шаҳри Кӯлоб” қабул карда шуд.¹³⁸

Дар ин давра Вазорати маорифи кишвар дар ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ иқдоми навро, яъне, кушодани муассисаҳои томактабӣ бо номи «Марказҳои инкишофи кӯдакон»-ро ба роҳ монд.

Баробари таъсисёбии намудҳои нави муассисаҳои томактабӣ зарурати ворид кардани тағйироту иловаҳо ба Низомномаи муассисаҳои томактабӣ ба миён

¹³⁵ Омори маорифи вилояти Хатлон дар 22 соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. –С.8.

¹³⁶ Қарори раиси ноҳияи Фархор аз 07.07.1997, №141. Х-279.Р-2. П-1149.

¹³⁷ Ф-30. Оп.-3. Д-56

¹³⁸ Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. Қарори раиси шаҳри Кӯлоб аз 30.06.1998, №137. Ф-20. Оп.-4. Д-167.

омад. Барои беҳтар намудани таъминоти методию таълимии соҳаи тарбияи томактабӣ 31 октябри 2005, таҳти № 395 «Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ дар Тоҷикистон барои солҳои 2006–2010» қабул карда шуд. Дар доираи барномаи мазкур як қатор боғчаю кӯдакистонҳои, ки ғайриқонунӣ шахсӣ гардонида шуда буданд, пас гардонида шуданд ва ҳамзамон дар аксари шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб сохтмону азнавсозии муассисаҳои томактабӣ оғоз гардид.

Чунончи дар шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва назди мактабҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳо таъсис додани Маркази инкишофи кӯдак ба нақша гирифта шуд. Мувофиқи омили расмӣ, дар ибтидои солҳои 2000-ум дар шаҳри Кӯлоб 20 маркази инкишофи кӯдак (фарогири 528 нафар), шаҳри Данғара – 56 марказ (фарогири 1264 нафар), ноҳияи Восеъ – 23 марказ (фарогири 626 нафар), ноҳияи Темурмалик – 10 марказ (фарогири 150 нафар), Балчувон – 5 марказ (фарогири 105 нафар), Ҳамадонӣ – 8 марказ (фарогири 150 нафар), Фархор – 20 марказ (фарогири 260 нафар), Мӯминобод – 36 марказ (фарогири 610 нафар), Ш.Шоҳин – 16 марказ (фарогири 314 нафар) ва ноҳияи Ховалинг – 5 марказ (фарогири 200 нафар) ба фаъолият оғоз карданд.¹³⁹

Омӯзиши масъалаҳои боби мазкур ба хулосаҳои зерин овард:

1) Дар охири даврони шӯравӣ ба монанди тағйирёбии ҳудудҳои маъмурии минтақаи Кӯлоб, низоми мактабу маориф низ дар асари дигаргуниҳои замона пайваста дар тақомулу тағйирёбӣ буд. Вале сарфи назар аз ҳама дастовардҳои соҳа, дар он норасоию камбудии ҷиддӣ низ ба назар мерасиданд, ки пеш аз ҳама, дар шумораи ками муассисаҳои томактабӣ, заминаи нисбатан сусти таъминоти моддӣ-техникӣ, сатҳи пасти таҷҳизонидани техникӣ ва иттилоотии раванди таълим, фарсуда ва ҷиддан таъмирталаб будани биноҳо ва иншооти таълимии минтақа, норасоии синфхонаҳои махсус зоҳир мегардид. Иҷрои бисёр нақшаҳои ободонӣ ва сохтмони соҳаи маориф ғайриқаноатбахш ба назар мерасид.

¹³⁹ Маҷмӯаи омили Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – С. 23.

2) Дар солҳои 80-уми асри XX ҷиҳати таъмини ҳалли масоили марбутаи замон аз ҷониби ҳизбу ҳукумати шӯравӣ ислоҳоти макотиби таҳсили миёнаи умумӣ ва касбӣ ба роҳ монда шуд. Ислоҳоти мазкур талаботи бисёр ҷиддие аз қабилӣ мучаҳҳаз будан бо кабинетҳои информатика, доштани техникаи ҳозиразамони МЭХ, синфхонаҳои махсус ҷиҳозонидашудаи физика, биология, мусиқӣ, химия ва амсоли онро гузошта буд, ки иҷроиши онҳо дар минтақа хеле дар сатҳи паст қарор доштанд. Дар баъзе нишондиҳандаҳои соҳа, минтақавӣ Кӯлоб дар муқоиса бо дигар манотиқи кишвар хеле қафо монда буд.

3) Аз тарафи дигар, суръати баланди рушди демографӣ имкон наметод, ки пояҳои моддӣ-техникӣ ва инфрасохтори соҳа азнавсозӣ карда шаванд. Аҳолии минтақа бо суръати баланд афзоиш меёфт. Танҳо дар давоми даҳ сол, яъне аз соли 1979 то соли 1989 аҳолии минтақавӣ Кӯлоб 41% афзоиш ёфтааст. Таҳлили вазъияти мактабҳои таҳсилоти умумӣ дар минтақа нишон дод, ки шумораи зиёди хонандагон дар мактабҳои таҳсил мекарданд, ки биноҳои онҳо дар ҳолати садамавӣ қарор доштанд ё машғулиятҳо дар онҳо дар ду ва ё зиёда баст мегузаштанд. Аксарияти мактабҳои таҳсилоти умумие, ки дар охири даврони шӯравӣ дар минтақавӣ Кӯлоб фаъолият мекарданд, дар солҳои 60-70-уми асри XX ва ё ҳатто аз ин ҳам пештар сохта шуда буданд.

4) Бо вучуди ин, сарфи назар аз камбудии норасоии дар низомии мактабу маорифи минтақавӣ Кӯлоб дар охири солҳои 80-ум ҷойдошта, бо боварии том метавон изҳор кард, ки ин соҳа ба давраи нави таърихӣ, яъне давраи соҳибистиклолии ҷумҳурӣ бо нишондиҳандаҳои хуб ворид гардида буд. Зеро, дар аввали солҳои 90 аксарияти ин нишондиҳандаҳо аз омили баъдӣ – дар солҳои аввали истиқлол хеле баланд буданд. Сарфи назар аз ин, дар ин давра мушкилоти сифатнокии раванди таълиму тарбия, ки ба сифати омилӣ калидӣ дар шаклирии донишҳои инсонӣ баромад мекунанд, ба пуррагӣ ҳалли худро наёфта буд ва масъалаи камбудии муаллимон ва ҳуди мактабҳо қомилан бартараф нагардиданд.

6. Дар асари ҷанги таҳмиلى майлу рағбати мардум, бахусус хонандагону ҳуди омӯзгорон ба донишу фарҳанг, илмомӯзӣ ва маърифат хеле коста гардид. Мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ ба миёномада дар мадди аввал масъалаи таъмини

маводи ғизоиро баровард. Дар асари ин тасодуми иҷтимоӣ омӯзгорон нақши пешбарандаи худро ҳамчун намояндаи аҳли зиё дар ҷомеа аз даст доданд.

7. Таҳаввулоти бузурги сохти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, арзишҳои наvero дар ҷомеа ба вуҷуд овард, ки қаблан ҳамчун унсури манфӣ мазаммат карда мешуданд. Дар асари даст кашидан аз низоми арзишҳои ҳизбӣ-шӯравӣ ва гузариш ба сохти иқтисоди бозорӣ, дур афкандани ҷомаи идеологии таҳсилот, ба вуҷуд омадани низоми арзишҳои ҷадиди иҷтимоӣ, омӯзгорони минтақа, ки аксарияташон дар даври шӯравӣ таҳсилоти олии касбӣ гирифта буданд, ба низоми донишҳои худ шубҳа мекардагӣ шуданд. Бо расидан ба истиқлолияти давлатӣ ва дубора эҳё гардидани арзишҳои динӣ дар ҷомеа, мардуми оддӣ ба азхудкунии донишҳои динӣ бештар аҳамият меодагӣ шуданд. Аз ин рӯ, маҳфили курсҳо ва доираҳои касбу ҳунаромӯзии хонандагон амалан танҳо дар болои коғаз иҷро мешуданд.

8. Аз минтақа кӯч бастанӣ мардуми ғайрибумӣ, ба мисли русҳо, тоторҳо, олмониҳо, яҳудиҳо ва амсоли онҳо, ки як қисмати муайянашон дар соҳаи маорифу фарҳанг фаъолият мекарданд, масъалаи норасоии кадрҳо боз ҳам шадидтар кард. Ҷамаи ин сабаб шуд, ки дар маҷмӯъ сатҳи саводнокии аҳоли коҳиш ёфта, сифати таҳсилот нисбат ба пештара пасттар шуд. То ба як мароми муайян омадани фаъолияти соҳа ва ба эътидол омадани авзои сиёсӣ иқтисодии кишвар, мактаб ҳанӯз ҳамчун сарчашмаи мустақили фарҳангу маорифи миллӣ ба таври бояду шояд фаъолият надошт.

9. Даргириҳои сиёсӣ, чуноне ки дар боло зикр гардид, оқибатҳои вазнини иқтисодӣ ба бор оварданд. Дар айни авҷи даргириҳо, минтақаи Кӯлоб як муддати муайян ҳатто дар муҳосираи комили иқтисодӣ қарор дошт. Дар натиҷа, низоми инфрасохтори таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, миёнаи касбӣ ва олий ҳароб гардиданд, заминаҳои моддӣ-техникии мактабҳо хеле коста шуда, таъминот бо васоити аёния, адабиёти дарсӣ душвор шуд. Синфхонаҳо дар фасли сармо гарм карда намешуданд. Дар натиҷаи мушкилоти ба миёномада, низоми мактабу маорифи минтақа аз раванди компютерикунонии ҷараёни таълиму тарбия қафо монд.

10. Бо вучуди ин ҳама мушкилоту нобасомонӣ, дар баробари ҷанги шаҳрвандӣ дар минтақа, ба мисли дигар манотиқи ҷумҳурӣ, раванди ислоҳоти заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф идома дошт. Дар ин давра дар соҳаи мактабу маориф муносибатҳои сифатан нав ба вучуд омаданд, ки онҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои амалкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд. Дар ин муддат барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои таълимӣ зиёда аз 400 санади меъёрии ҳуқуқӣ таҷдиди назар, таҳия ва тасдиқ гардиданд. Чанд маротиба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бо тағйироту иловаҳо аз нав таҳия ва комилу пурра гардониданд. Дар баробари ин, барои ҳамаи зинаҳои таҳсилот қонунҳои алоҳидаи соҳавӣ таҳия гардиданд. Ҳамаи ин кӯшишҳо дере нагузашта, ба самарайи дилхоҳ оварда расониданд.

11. Дар минтақа низоми тичоратикунонии таҳсилот ба роҳ монда шуда, дар шароити ислоҳоти низоми таҳсилоти мактабӣ талабот ба мазмуну муҳтавои он тағйир ёфта, стандартҳои нави давлатии соҳа ба вучуд омада, шароити фаъолият дар соҳаи мактабу маориф низ дигаргун шуданд. Дигаргуниҳои дар ҳаёти иҷтимоӣ ба вучуд омада, талаботи ҷамъиятиро ба таҳсилот тағйир дода, қишрҳои алоҳидаи ҷомеа ба пайдо шудани мактабҳои нави нав мароқи саҳт зоҳир мекарданд. Пеш аз ҳама, тағйироти босуръат дар заминаи даромади хонаводаҳо ба вучуд омада, дар асари он, муносибати хонандагон ва волидайнӣ онҳо ба таҳсилот дигаргун шуд.

12. Талабот ба таҳсилот ва мактабу маориф дар гурӯҳҳои алоҳидаи шаҳрвандони минтақа тағйир ёфта, ба таври бисобиқа гуногунрангу мухталиф гардид. Бо гузариши ҷомеа ба муносибатҳои бозорӣ ва ба роҳ мондани дигаргунсозии демократӣ дар соҳаи мактабу маориф, имкониятҳои таҳсилот дар минтақаи Кӯлоб хеле васеъ шуданд. Аз тарафони мутахассисони маҳаллию хориҷӣ курсҳои хусусии мухталиф, барномаҳои гуногун, муассисаҳои таълимӣ ташкил гардида, дигар ибтикороти ба соҳаи таҳсилоти мактабӣ марбут роҳандозӣ карда шуданд. Ташаккулёбии бахши ғайридавлатии таҳсилот дар натиҷаи инкишофи муносибатҳои бозорӣ ба вучуд омад.

13. Дар душвортарин ва ҳассостарин лаҳзаҳои таърихи давлатдорӣ навини тоҷикон, баҳусус давраи душвори ҷанги таҳмили дар минтақаи Кӯлоб, фарзанди фарзонаи миллат, пуштибону ҳомии халқу давлат, Асосгузори сулҳу ваҳдати милли - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз ҳамин минтақа ба майдони сиёсат омада, аз рӯзҳои нахустини сарвари худ, таҷрибаи давлатҳои пешрафтаре дар ин самт ба назар гирифта, новобаста аз мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ ҷойдошта, барои пешрафти соҳаи маориф ҳамасола маблағҳои зиёдро равона мекард. Яку якбора афзоиш ёфтани нишондиҳандаи иқтисодӣ ғунҷоиши бинӣ иншооти сохташаванда худ аз миқёси маблағгузори рӯзафзуни соҳа дар ин давра гувоҳӣ медиҳад. Таҳти сарвари Пешвои муаззами миллат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зерин назар ва пуштибонӣ худ қарор дод.

14. Дар ин давра, таҳкими пойгоҳи моддӣ таълими низомӣ мактабу маориф дар гурӯҳи шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб, ҳарчанд бо суръати суст бошад ҳам, вале қатъ наёфта, давом мекард. Тадриҷан вазъият беҳбудӣ ёфта, сол ба сол мактабҳои нав сохта ба истифода дода мешуданд, ки дар асоси принципҳои соҳавият, академӣ, сифатҳои баланди таҳсил фаъолият мекарданд. Раванди созандагӣ бунёдкорӣ дар низомӣ мактабу маорифи минтақа бошиддат ҷараён дошт.

15. Умедҳои ба ислоҳоти мактаб басташуда ба пуррагӣ бароварда нашуданд, чунки барҳам додани тамоилҳои номатлуб хеле мураккаб буда, ба душворӣ муяссар мегардид. Дар роҳи таҷдиди мактаб мушкилиҳое ба мисли маблағгузори суст, таъмини сусти илмӣ ва методӣ ҷараёни таълим, якбора паст шудани мақоми таҳсилот, обрӯи пасти касби омӯзгорӣ ва амсоли он ба вучуд омада буданд. Бинобар ин, ислоҳот ҳаёти воқеии мактабро он тавре ки мехостем, тағйир дода натавонист. Вале натиҷаи асосӣ солҳои ислоҳотро метавон дар муҳити мактаби миёна ба таври оммавӣ паҳн гардидани навоҳиҳои ба ташкили раванди таълим марбут мансуб донист. Дар минтақа, ҳарчанд ба охирагӣ ҳам бошад, раванди ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ идома ёфта, ба раванди таҳсилот принципҳои демократикунонӣ, инсонгароӣ, тафриқавӣ ва ҳамгироӣ ворид карда шуданд.

БОБИ 2. РУШДИ МАОРИФИ МИНТАҚА ДАР ИБТИДОИ АСРИ XXI

2.1. Татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои ҷаҳонӣ

Аз рӯзҳои аввалини ташаккули истиқлолияти миллӣ ва давлатдорӣ навин ҳукумати мамлакат ба инкишофи мактабу маориф ва иқтисодӣ зехнии шаҳрвандон, баҳусус, насли наврас аҳамияти ҷиддӣ зоҳир менамуд. Дар раванди ислоҳоти тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷомеа ва таҳаввулоти ҷиддӣ дар низоми давлатдорӣ, афзалияти мактабу маориф ба таври пайваста таъкид мегардид.

Бо истиқрори сулҳ ва ба эътидол омадани авзои ҷомеа, Тоҷикистони соҳибистиқлол амалан ба татбиқи ислоҳоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ оғоз кард, ки дар ҳаллу фасли онҳо, низоми мактабу маориф бешубҳа мақоми махсусро касб мекунад. Ба қавли М.Хусейнзода “маҳз маориф механизми пешбарандае мебошад, ки рушди инсонро, ҳамон сифатҳои вайро, ки ба ҳалли мушкилоти бӯҳронӣ кумак мерасонанд, таъмин намуда, тафаккури нави ҷамъиятиро ба вучуд меорад”.¹⁴⁰ Аммо мушкилоти мавҷудаи айнию зехнӣ садди роҳи ислоҳоти низоми мактабу маорифи кишвар мешуданд, ки дар ин бора Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар суҳанронии худ дар мулоқот бо зиёиёни кишвар санаи 20 март соли 2001 чунин фармуда буданд: “Мушкилоти соҳаи маориф яке аз мушкилоти муҳим дар ҳаёти мо мебошад. То замоне ки мо ислоҳоти ҳаматарафаи маорифро роҳандозӣ накунем, мо дар рушди фарҳанг ва ахлоқи ҷомеа ба натиҷаҳои дилхоҳ намерасем”.¹⁴¹

Бинобар сабаб, ислоҳоти маориф низ ба зумраи шоҳкориҳои Сарвари давлат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон мансуб мешавад, ки намояндагони ин соҳаро хазинаи тиллоии миллат доништа, дар баргарафсозии муҳимтарин мушкилоти

¹⁴⁰ Хусейнзода М.О. Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият /Автореф. рис. номзадӣ. – Душанбе, 2002. – С.3.

¹⁴¹ ¹⁴¹ Эмомалӣ Раҳмон. Суҳанронӣ дар мулоқот бо намояндагони аҳли зиёи мамлакат 20 март соли 2001 //Народная газета.- Душанбе, 2001. – 23 март 2001.

ҳаёти ҷомеа аз иқтидори зеҳнию касбии онҳо фаровон истифода мебарад. Чунончи, ханӯз дар моҳи феввали соли 1993, дар мақолаи худ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ин нукта ишора намуда, таъкид карда буданд, ки “Набояд фаромӯш намуд, ки ҳеч гуна ислоҳот, ҳатто ислоҳоти аз ҳама воқеӣ низ, агар пурқувват намудани дастгирии илму техника яке аз фишангҳои асосиаш ба шумор наравад, амалӣ нахоҳад гашт. Нигоҳ доштани афзалияти ҳамешагии маориф, илм ва фарҳанг вазифаи муҳимтарини мо бояд бошад. Бо ин мақсад зарур аст, ки ба таври қонунӣ дар сатҳи Шӯрои Олӣ барои аз даромади миллӣ ба инкишофи илму маориф ва фарҳанг ҷудо гардидани маблағи зарурӣ чораҳои муайян андешида шаванд”.¹⁴²

Арҷгузори ба арзишҳои миллӣ дар раванди ислоҳоти маориф, мувофиқ кардани мазмуну муҳтавои низоми таҳсилот бо ҳадафҳои рушди кишвар, ба кор гирифтани ҳикмати пурғановати халқи тоҷик дар ташкили раванди таълиму тарбия, ибрат гирифтани аз фалсафаи ҳастиофарину ҳикматогини ниёгон бо таъкиди пайвастаи Сарвари давлат, бояд ба вазифаи муқаддаси ҳар як сокини соҳибнағми ҷумҳури мубаддал мегардид¹⁴³.

Бинобар ин, зимни омӯзиши татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои ҷаҳонӣ дар ҳудуди ҷумҳури ва алалхусус, дар минтақаи Кӯлоб, нақши хеле ва хеле муассиру созандаи Пешво баръало ба назар мерасад. Чуноне ки А.Шарифзода қайд кардааст, “Мусоидат ба ҷопи китоб, таъмини синфхонаҳо бо маводи техникаю аёнӣ, технологияи муосири компютерӣ, баланд бардоштани сифати таълим дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва донишгоҳу донишқадаҳо, пардохти саривақтии маош, бо имтиёзҳои нав таъмин кардани омӯзгорону устодон тариқи имкониятҳои мақомоти маҳаллӣ, ба хусус, ҷудо

¹⁴² Эмомалӣ Раҳмон. Ҳадафи сиёсати мо манфиати мардум аст //Садои мардум.- Душанбе, 1993. – 22 феввали соли 1993.

¹⁴³ Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 1.- Душанбе: Ирфон, 2001. – С. 205-210.

кардани замин ва дигар масъалаҳои вобаста ба рушди мактабу маориф, ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи Сарвари давлат қарор гирифтааст”.¹⁴⁴

Дар ибтидои ҳазораи сеюм Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як кишвари озоди дорои ҷомеаи шахрвандӣ, бо риояи принципҳои волоияти қонун ва низоми мардумсолорӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ шомил гардида, дар як муддати кӯтоҳ ба узви комилҳуқуқи он табдил ёфта, дар ростои бунёди як давлати иҷтимоӣ, ба ташаккули низоми мактабу маорифи худӣ оғоз кард. Мактабу маориф таҳти ислоҳоти пайваста бояд ба як низоми фарогири расму таомул, анъанаву фарҳанги миллӣ ва бо ғиромидошти арзишҳои умумибашарӣ мубаддал мегардид.

Раванди ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузаштан ба стандартҳо, меъёрҳо ва арзишҳои ҷаҳонӣ пеш аз ҳама, аз муқаррароти Конститутсияи навини Тоҷикистони соҳибистиклол манша гирифта, дар заминаи асноди меъёрию ҳуқуқии соҳа, ба мисли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Қонуни ҚТ “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ”, “Концепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Низомномаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Низомномаи намунавии муассисаҳои томактабӣ, берунамактабӣ, Концепсияи миллии тарбия, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Низомномаи Вазорати маорифи ҚТ” (№322, 29.06.2001), “Дар бораи тасдиқи нақшаи ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009”, “Дар бораи ба шакли нави идора ва маблағгузорӣ гузаронидани муассисаҳои таълимии шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон...”, қарорҳои Мажлиси намояндагони МО ҚТ, қарорҳои мушовараи Вазорати маориф ва илм, фармонҳои вазири маориф ва илм, фармонҳои раиси вилояти Хатлон, райони шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб татбиқи амалии худро ёфт. Ислоҳоти низоми мактабу маориф, як ҷараёни бисёрсамта буда, ташаккули муносибатҳои нави моликият, такмили шаклҳо ва усулҳои таълим, беҳтарсозии сифати таълим ва тарбия, фарогирии талабагон бо раванди таҳсил, тайёрии касбии омӯзгорон, омодагии онҳо ба

---

¹⁴⁴ Шарифзода А. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ /Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе: Дониш, 2016. – С. 306.

машғулиятҳо, таъмини пойгоҳи моддӣ-техникии соҳаи маориф, таъмини мактабҳо бо мизу курсиҳо, таъмиру тармим ва азнавсозии биноҳои таълимӣ, беҳтар гардонидани ҳолати онҳо, ташкил ва мунтазам гузаронидани курси такмили ихтисоси омӯзгорон, ба роҳ мондани фаъолияти маҳфилҳои мухталифи фаннӣ ва компютерикунонии раванди таълим, ҷорӣ намудани технологияи ҳозиразамони иттилоотию коммуникатсионӣ, пайвастшавӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет, такмили таълим ва омӯзиши забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ ва забони русӣ, тайёр намудани хонандагон ба олимпиадаҳо ва озмунҳои мухталиф, ҳамкорӣ бо созмонҳои ғайридавлатӣ, равобити беруна ва дигар самтҳо дар бар мегирифт.

Дар замони муосир, вақте ки инқилоби илму техника дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ ва маънавӣ аҳамияти беш аз пешро касб мекунад, масъалаи ташкили фаъолияти босамару такомули бемайлони низоми мактабу маориф низ мубрамтар гардида, аҳамияти амалӣ пайдо мекунад. Ҷанӯз соли 1996 муҳаққиқи ватанӣ Х. Ҷонназаров қайд карда буд, ки “махсусан аҳамияти ҳалли муносибтарини ин мушкилот дар шароити ҷамъияте бузург аст, ки такомули минбаъдаи низоми маориф бояд комилан бо талаботи рафъи зуҳуроти бухронӣ дар рушди иқтисод, илм, фарҳанг мутобиқат намояд”.¹⁴⁵

Ҳамин тавр, шартҳои зарурии дастрасӣ ба рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар азнавсозии амиқи иқтисодии истеҳсолии кишвар дар заминаи ба таври оммавӣ ҷорӣ намудани навоариҳо ва пеш аз ҳама, густариши васеи навоариҳои сифатӣ дар соҳаи истеҳсоли хадмоти маориф зоҳир мегардад. Чунончи, Стратегияи рушди инноватсионии соҳаи маориф тавассути истифодабарии навоариҳо, навоғониҳо ва ташаккули сохторҳои самараноки идоракунӣ роҳандозӣ мегардад, ки ин барои густариш, амиқтар шудан, тавсеаёбӣ ва истеъмоли миқёсӣ аз пештара бештари донишҳо ва хизматрасониҳои таҳсилот дар раванди такрористеҳсолӣ васеъ шароити мусоид фароҳам меорад.

---

¹⁴⁵Ҷонназаров Х. Ташаккул ва рушди таҳсилоти педагогӣ дар Тоҷикистон (1917-1941) / Автореф. дисс... номз. - Душанбе, 1996. - С. 3.

Амиқтар ва васеътар шудани донишҳои бунёди дар сатҳи субъекти низоми маориф тавассути истеъмоли ва густариши он сурат мегирад. Зеро, чуноне ҳанӯз дар солҳои 60-уми асри гузашта муҳаққиқи соҳаи маорифи ИМА Ф. Махлуп қайд карда буд, пеш аз он, ки донишҳо амиқтару васеътар гарданд, зарур аст, ки онҳо истеъмоли, аз худ карда, истифода бурда, дар амал татбиқ гардида, дар миёнаи доираи васеи муштариён паҳн карда шаванд. Дар ҳамаи ин равандҳо истеҳсоли дониш ба вучуд меояд, зеро ягон кас чизеро мефаҳмад, ки ба ӯ то ин дам номаълум буд, ҳатто агар он ба ягон каси дигар маълум бошад ҳам.¹⁴⁶

Истеҳсол ва аз ҳама асосиаш, густариши донишҳо дар ҳома дар низоми маориф, илм ва намудҳои дахлдори фаъолияти истеҳсоли сурат мегирад, ки дар маҷмӯи иқтисодиёти дониши Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд. Дар ин рост, соҳаи маориф, аз ҷумла, низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб ҳамчун зернизоми хоҷагидорӣ милли баромад мекунад, ки дар он раванди истеъмолу тавсеа, амиқшавию густариши донишҳо ба вучуд меояд. Аз самаранокии ин раванд ва аз ҳама муҳимаш, аз мутобиқшавии он ба ҳадафҳо, вазифаҳо ва сатҳи инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда дар оянда самаранокии тамоми хоҷагии халқи мамлакат вобаста мебошад.

Мувофиқи назарияи муосири илмӣ, чӣ қадаре ки соҳаи маориф бештар донишҳои навоаронаро истеҳсол кунад ва густариш диҳад, ба ҳамон андоза, аввалан, талаботи хоҷагии халқ ба донишҳои инноватсионӣ баландтар мешавад ва сониян, сатҳи мутобиқшавии фаъолияти соҳаи маориф ба талаботи таҷдиди навоаронаи хоҷагидорӣ милли баландтар мегардад, ки ин дар маҷмӯи, аз самаранокии он гувоҳӣ медиҳад.

Мантиқи рушди инкишофи низоми мактабу маорифи кишвар дар қарни нав аз он иборат аст, ки чӣ қадаре ки сатҳи инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда баланд бошад, ба ҳамон андоза талаботи иқтисодиёт ба донишҳо амиқтар ва васеътар мегардад ва баръакс, чӣ қадаре ки сатҳи рушди қувваҳои истеҳсолкунанда дар мамлакат пасттар бошад, ҳамон андоза талаботи хоҷагии

---

¹⁴⁶ Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф.Махлуп. - М.: Прогресс. 1966. - С. 35.

халқ ба донишҳо пасттар мебошад. Аз ин рӯ, ҳам маориф ва иқтисод унсурҳои таркибии бо ҳам алоқаманду ҳамбастаи хоҷагии ягонаи милли буда, иртиботи самаранок мутақобилаи онҳо нақши пешбарандаи соҳаи мактабу маорифро, аз ҷумла, низоми мактабу маорифи минтақаҳои он, дар самти гузариш ба масири рушди инноватсионии хоҷагидорӣ мамлакат тақозо мекунад.

Ҳамин тавр, татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои ҷаҳонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз даҳаи аввали ҳазораи нав оғоз гардид. Ислоҳоти мазкур аз омода намудани заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф шурӯъ шуд, ки қабули санадҳои қонунгузори зеринро дар бар мегирифт: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2004); «Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2009), «Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2002), «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1996). Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои хонандагони дорои имкониятҳои маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2011). «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» (2012).

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1996-2000 нақшаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбиро ба системаи бисёрзинагии таҳсилот мувофиқ кард. Вобаста ба ин нақшаҳои таълим (барои зиёда аз 140 ихтисос) Стандартҳои давлатии таҳсилот таҳия ва тасдиқ карда шуданд.¹⁴⁷

Зинаи минбаъдаи ислоҳот гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ, сол ба сол зиёд кардани маблағгузори маориф, сохтмони мактабҳо, мактабҳои олии ва дигар муассисаҳои таълимӣ, сифатан тағйир ёфтани раванди таълиму тарбия дар ҷумҳурӣ ва аз ҷумла, дар минтақаи Кӯлобро фаро гирифт.

Муҳтавои ислоҳоти роҳандозишударо дарки ҳамин маъно муайян мекард, ки таҳсилот дар ҷаҳони муосир захираи муҳимтарини рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳо, баландбардории некуаҳволӣ ва инкишофи инфиродии шаҳрвандони ҳар мамлакат доништа мешавад. Беҳуда нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати милли

---

¹⁴⁷ Шарифзода А. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ /Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе, 2016. – С. 323.

- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии кишвар дар соли 2010 ба рушди низоми таҳсилот ва татбиқи барномаи ислоҳоти соҳаи маориф диққати ҷиддӣ дода, қайд карда буданд, ки "... дар ин раванд бояд як ҳақиқатро дар мадди назар дошт: дар ҷаҳони муосир ҳамон кишваре ба муваффақиятҳо ноил мегардад, ки ба баландбардории сатҳи саводноқӣ дар ҷомеа диққати калон дода, техникаи нав ва технологияи ҳозиразамонро дар ҳаёт татбиқ менамояд..."¹⁴⁸.

Аз ин рӯ, ҷиҳати иҷрои вазифаҳои гузаштаи Президенти кишвар ва Ҳукумати мамлакат дар соҳаи таҳсилот, инчунин, ҷиҳати иҷрои аҳдофи асосӣ ва вазифаҳои дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015 муқарраргардида, санади муҳими "Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020" қабул карда шуд, ки дар он афзалиятҳои Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, мақсад ва вазифаҳои "Таҳсилот барои ҳама" ва дигар асноди муҳими стратегии давлат ба инобат гирифта шудаанд. Санади мазкур барои ҳалли мушкилоти мавҷуда мусоидат намуда, фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳои дахлдор, идораҳо ва ҷомеаи шаҳрвандиро дар самтҳои афзалиятноки ислоҳоти низоми маориф ва иҷрои ҳадафҳои дарозмуҳлати дигаргунсозии низоми таҳсилот ҳамроҳанг месозад. Ҳамзамон, ислоҳоти мазкур ҷиҳати боз ҳам оқилонатар кардани ҷудокунии захираҳои давлатӣ ва ҷалби маблағҳои сарпарастон дар ҳалли мушкилоте, ки дар назди низоми мактабу маориф истодаанд, роҳандозӣ гардид. Аз ин рӯ, Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2020 бо назардошти таҷрибаи муфиди ҷаҳонӣ ва мутобиксозии он ба шароити воқеӣ ва дурнамои рушди кишвар таҳия гардидааст.

Яке аз бандҳои татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ ин дигаргунсозии низоми идоракунии маориф дар маҳаллҳо буд. Чунончи, ҷиҳати беҳтарсозии фаъолияти шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо дар асоси банди 4-уми қарори раиси вилояти Хатлон аз 15 майи соли

---

¹⁴⁸Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2010.

2007, №148 «Оид ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 март соли 2007, №105 «Дар бораи Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маориф» дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳои вилоят бахшҳои ХДНДСМ дар назди шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилоят аз оғози соли нави таҳсили соли 2007-2008 ташкил карда шуданд. Кормандони шӯъбаи Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маорифи назди Раёсат, шӯъбаю бахшҳои Хадамот ва комиссияҳои аттестатсионии муассисаҳои таълимии назди шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо тибқи нақшаи кории мувофиқашуда самарабахш фаъолият намудаанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки тайи 5 соли фаъолият шӯъбаи вилоятии Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маорифи назди Раёсати маорифи вилоят, шӯъбаю бахшҳои Хадамот ва комиссияҳои аттестатсионии муассисаҳои таълимии назди шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон оид ба рафти иҷрои қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 17.05.2004, №34, «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» аз 17 майи соли 2004, №37, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5.02.2003, №54 «Дар бораи тартиби аз аттестатсия, аккредитатсия ва иҷозатномадиҳӣ гузаронидани муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз 3 апрели соли 2007, №172 «Оид ба тасдиқи Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» ва аз 27.08.2008, №445 «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба баъзе қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» корҳои муайянеро ба сомон расонидаанд.

Алалхусус, кор дар самти аз аттестатсияи давлатӣ гузаронидани муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбӣ дар сатҳи вилоят, аз он ҷумла, дар минтақаи Кӯлоб қобили таҳсин буд. Аз теъдоди 1438 муассисаҳои соҳаи маорифи вилоят, ки фаъолият доранд, аз ҷумла 938 мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ (аз ин 25 гимназия ва 20 литсей), 194 мактабҳои таҳсилоти умумии асосӣ, 154 мактабҳои таҳсилоти ибтидоӣ, 17 мактаб-интернат, 109 муассисаҳои томактабӣ, 26 МТИ (аз ин 1-тоаш дар шаҳри Кӯлоб), 1302 адад муассисаҳои таълимии аз аттестатсияи давлатӣ гузаронидашуда, фаъолияти 996 таълимгоҳҳо мусбӣ арзёбӣ ва аз аттестатсияи давлатӣ гузашта, 306 адад бинобар дар фаъолиятшон ҷой доштани

камбудию норасоихои ислохталаб аз аттестатсияи давлатӣ шартан гузашта ва 11 адад муассисаҳои таълимӣ аз аттестатсияи давлатӣ нагузашта ҳисобида шудааст.

Раванди иҷрои нақшаи татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф ва самтҳои амалишавии он ба 5 самти асосии ислоҳот: «Сиёсат ва стратегияи маориф», «Сохтор ва идоракунии маориф», «Ҷалб ба мактаб», «Сифати таълим» ва «Молия» бастагӣ дошт. Нақша-чорабиниҳои Идораи маорифи вилояти Хатлон доир ба амалӣ намудани Нақшаи татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009 бо қарори мушовара (аз 27 январи соли 2005, № 1/7) тасдиқ карда, дастраси мудирони шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилоят гардонида шудааст. Қарори мазкур аз 6 банд иборат буда, мақсади асосии он паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва баланд бардоштани ҳавасмандии моддии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буд.

Ҳамин тавр, аз 17 март соли 2005, таҳти №92 қарори раиси вилояти Хатлон “Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди соҳаи маорифи вилояти Хатлон барои солҳои 2004-2015” қабул гардид. Дар робита ба ин қарор, дар тамоми шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб низ бо мақсади рушди соҳаи маориф дар ноҳияҳо, ҳамоҳангии фаъолияти кумитаҳо, муассисаҳо, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва бо назардошти моддаҳои 19, 20-и Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” қарорҳои дахлдор қабул гардиданд. Чунончи, қарори раиси ноҳияи Муъминобод С.Зокиров аз 5 декабри соли 2005, №402 қабул гардид¹⁴⁹, Барномаи рушди соҳаи маорифи ноҳияи Муъминобод барои солҳои 2005-2015 тасдиқ гардида, шӯъбаи молияи ноҳия ҳангоми таҳияи лоиҳаи буҷети давлатӣ барои соли 2006 ва солҳои минбаъда барои амалӣ намудани чорабиниҳои Барномаи мазкур вобаста ба имкониятҳои буҷет маблағ ҷудо карда, шӯъбаи маорифи ноҳия бо маблағҳои буҷетӣ, ғайрибуҷетӣ, лоиҳаҳои кредитӣ, ҷалби сохторҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ барои вазифаҳои дар Барнома пешниҳодшуда тадбирҳои зарурӣ андешида,

---

¹⁴⁹Қарори раиси ноҳияи Муъминобод «Оид ба қарори раиси вилояти Хатлон аз 17.05.2005, №92 Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди соҳаи маорифи вилояти Хатлон барои солҳои 2004-2015» /Бойгонии ҷорӣ мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Муъминобод. - Х-279, р-2, п-3309. - С. 5.

ҳангоми зарурат ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Муъминобод бо таклифу пешниҳодҳои мушаххас мурочиат менамуд.

Дар ноҳияи Ховалинг бошад, дар соли 2005 аз шумораи умумии хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти умумии ноҳия 592 нафарашон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар дохил шуданд, ки 105 нафарашон ба ихтисосҳои омӯзгорӣ рост меояд. Дар ноҳия бо 113 нафар донишҷӯёни макотиби олии, аз ҷумла, бо 98 нафар донишҷӯёни ихтисосҳои омӯзгорӣ барои баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти олии ба ноҳия ба кор омаданашон шартномаи сечониба баста шуд. Бо вучуди ин ҳама тадбирҳо, дар ҳамон солҳо дар ноҳия 172 омӯзгор намерасид, ки ин боиси паст гардидани сатҳи дониши хонандагон аз ҷанҷи алоҳида мегардид. Ҳамасола қисман омӯзгорон тарки касб намуда, ба муҳочирати меҳнатӣ мерафтанд ё дар дигар соҳаҳо кору фаъолият мекарданд. Аз ин рӯ, мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳия яке аз чораҳои бартараф намудани ин камбудиро дар ҷалби ҷавонон, бахусус, ҷавондухтарон ба омӯзиши касби муаллимӣ меканданд.

Саросар ҳамаи муассисаҳои таълимии вилоят ба маблағгузори сарикасӣ гузаштанд. Бо иҷро гардидани қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 июни соли 2004, №291 «Дар бораи нақшаи татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009» ва аз 1.10.2007, №505 «Оид ба тасдиқи қоидаҳои маблағгузори меъёрии (сарикасии) муассисаҳои таҳсилоти умумӣ» фаъолияти маблағии муассисаҳои таълимии шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо бо воситаи суратҳисоби махсус бо Раёсати молия амалӣ карда мешавад.

Бо мақсади баланд бардоштани сифати таълиму тарбия ва фаъолияти муассисаҳои томактабӣ, китобҳои бачагона ва асбобҳои аёнии таълимӣ, расонидани ёрии методӣ ва бозомӯзии кормандони педагогии муассисаҳои томактабии шаҳру деҳот ва ҷиҳати иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2005, №395 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии рушди соҳаи тарбияи томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010» қарори раиси шаҳри Кӯлоб аз 18 июни соли 2009, №418 қабул гардид.

Дар самти кор бо муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар гурӯҳи ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб фаъолият тибқи нақшаи кории бо Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят мувофиқашуда ба роҳ монда, баҳри баланд бардоштани сатҳ ва сифати таълиму тарбияи кӯдакон, мустаҳкам намудани пояи моддӣ-техникии муассисаҳои томактабии вилоят як қатор корҳоро ба анҷом расонид.

Мусаллам аст, ки муҳити атроф барои инкишофи зеҳни кӯдакон, бедорсозии завқ ва шавқи донишомӯзии онҳо нақши ҳалкунанда мебозад. Чунин муҳитро барои кӯдакони синни томактабӣ фақат боғчаҳо метавонанд ба вуҷуд оваранд. Аз ҳамин нуқтаи назар ба сохтмони муассисаҳои таълимии томактабӣ дар минтақа диққати махсус дода мешавад.

Дар маҷмӯъ, омӯзиши вазъи муассисаҳои томактабӣ дар вилояти Хатлон нишон медиҳад, ки дар солҳои 1999-2013 миқдори онҳо аз 87 ба 109 адад ва шумораи кӯдакони онҳо 3581 нафар зиёд шудааст.

Нишондодҳо тасдиқ мекунанд, ки агар соли 1999 шумораи муассисаҳои доимоамалкунандаи томактабӣ дар вилояти Хатлон 87 ададро ташкил диҳанд, пас онҳо дар соли 2013 ба 109 адад расида, нисбати соли 1999 ба миқдори 22 адад зиёд шуданд. Вале бояд зикр кард, ки миқдори қабули кӯдакон дар ин муассисаҳо аз 8182 ба 12427 расида, талаботи волидон ба кӯдакистонҳо меафзояд.

Дар системаи тарбияи томактабии вилоят 1053 нафар корманди омӯзгорӣ фаъолият доштанд, ки аз ин шумора 108 нафар мудирон, 95 нафар мураббии калон, 589 нафар мураббӣ, 83 нафар роҳбари мусиқӣ, 3 нафар муаллим–дефтолог ва 176 нафар дигар омӯзгорон мебошанд. Дар доираи иҷрои қарору барномаҳои зикргардида давра ба давра сохтмон ва ба истифода додани кӯдакистонҳои нав оғоз гардиданд.

Соли 2009 аввалин муассисаи хусусӣ бо номи кӯдакистони «Меҳрона» дар шаҳри Кӯлоб фаъолияти худро оғоз кард. Муассисаи мазкур тариқи замонавӣ сохта шуда, аз як бинои дуқабата, 14 ҳуҷра, 2 долон, биноҳои ёрирасон (ошхона, ҳуҷраи кории роҳбар, бунгоҳи тиббӣ, толори бозӣ, 5-то ҳуҷраи хоб) буда, дорои мизу курсӣ, кати хоб, тахтаи синфӣ ва дигар лавозимоти муосири замонавӣ

иборат аст. Боғча 80 нафар кӯдакони синни аз 2 то 7–соларо дар 4 гурӯҳ ба таълиму тарбия фаро гирифта, худи ҳамон сол дар ноҳияи Ховалинг низ як муассисаи томактабӣ бо номи «Маҳваш» бо фарогирии 50 нафар тарбиягиранда ба фаъолият оғоз намуд.

Вазифаҳои мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатиро дар маҳаллҳо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009, №237¹⁵⁰ дар робита ба иҷрои бечунучарои муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» муайян мекард. Дар робита ба ин, шубҳаи маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб ҷиҳати дар амал татбиқ намудани қарори раиси вилояти Хатлон аз 2 июни соли 2009, №215 талош варзида, талаботро оид ба татбиқи қонуни мазкур дар муассисаҳои таълимии шаҳру деҳоти минтақа сарфи назар аз шакли ташкилию ҳуқуқӣ ва моликият, пурзӯр намуда, иҷрои онро таҳти назорати доимӣ қарор доданд. Шубҳаҳои маориф ба самаранокии сифати таълим, азхудкунии дониш ва истифодаи усулҳои фаъоли таълим диққати бештар дода, аз натиҷааш ҳар нимсола ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ маълумот пешниҳод мекарданд. Онҳо ҷиҳати иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 марти соли 2006, №94 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» корҳои тарбиявиро дар ҳамаи зинаҳои таълимӣ вусъат бахшида, дар доираи чорабиниҳои фарҳангӣ ва илмӣ ба масъалаҳои ифтихори миллий, худшиносӣ ва эҳтироми арзишҳои миллию умумибашарӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намуданд.

Дар ин миён заминаи моддию техникаи муассисаҳои таҳсилотӣ ва устохонаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мустаҳкамтар гардида, ҳамкориҳои онҳо бо муассисаҳои таълимӣ оид ба роҳнамоии касбӣ, омӯзиш ва интиҳоби касбии хонандагон ва фаъолияти пурсамари маҳфилҳои фаннӣ тақвият ёфтанд.

---

¹⁵⁰ Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009, №237 «Дар бораи ҳисоботи вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рафти иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф».

Бахшида ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 августи соли 2008, №436 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии сохтмон, таъмиру азнавсозии мактабҳо барои солҳои 2008-2015, ки дар хонаҳои шахсӣ, вагонхонаҳо, биноҳои маъмурию ҷойҳои чамъиятӣ ҷойгиранд», қарори раиси вилояти Хатлон¹⁵¹ баромад, ки шӯъбаҳои маорифи ноҳияҳоро муваззаф месохт, ки дар ин бобат чораҳои қатъӣ андешида, аз натиҷааш ҳар се моҳ ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо ахборот пешниҳод намоянд.

Ҳамзамон, бо мақсади ҷалби омӯзгорони ҷавон ба кори омӯзгорӣ, имтиёзҳои дар қонунгузорию қорӣ барои мутахассисони ҷавон пешбинигардида татбиқи амалии худро ёфта, ҷиҳати муҳайё намудани шароити зисти онҳо чораҳои мушаххас андешида мешуд. Шӯъбаҳои молияи маҳалҳо муваззаф буданд, ки маблағгузорию ҷиҳати бозомӯзӣ, тақмили ихтисос ва таҳсилоти иловагии кормандони соҳаи омӯзгорӣ таъмин намоянд. Дар баробари ин, онҳо ба таъмири муассисаҳои томактабӣ, муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва мактаб-интернатҳо аҳамияти ҷиддӣ дода, ҷиҳати таҳкими заминаҳои моддию техникӣ, таълимию методӣ, таъмири толорҳо, майдончаҳои варзишӣ, устохонаҳои таълимӣ ва азнавсозии буғхонаҳо ҳамасола дар бучети худ маблағ ҷудо менамуданд. Ҳамчунин, соҳибкорони инфиродӣ, сохторҳои тижоратию ватанӣ ва хориҷӣ ба бунёди муассисаҳои таълимӣ ҷалб гардида, барои инкишофи муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ ва хусусӣ шароити мусоид фароҳам оварда шуд. Масалан, соҳибкор аз шаҳри Кӯлоб Файзуллоев Саъдуллоҳон дар шафати мактаби №17, қитъаи замини бо қарори раиси шаҳри Кӯлоб аз 19 майи соли 2009, №374 ҷудошуда¹⁵², се синфхонаи замонавӣ бунёд кард.

Дар ноҳияи Шамсиддини Шохин бо қарори раиси ноҳия аз 18.12.2009, № 361 дар маркази ноҳия 1 боғча бо фарогирии 20 нафар кӯдакон моҳи майи соли 2010 ба фаъолият шурӯъ кард. Муассисаи мазкур ба маблағи 180 ҳазор сомонӣ

¹⁵¹ Қарори раиси вилояти Хатлон аз 27.11.2008, №381 «Оид ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27.08.2008, №436 «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии сохтмон, таъмиру азнавсозии мактабҳо барои солҳои 2008-2015, ки дар хонаҳои шахсӣ, вагонхонаҳо, биноҳои маъмурию ҷойҳои чамъиятӣ ҷойгиранд».

¹⁵² Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. - Р-5. П-15.Д -116.

харидорӣ шудааст, ки дорои 5 хучра, 2 таххона, 2 анбор, 0,15 га замин мебошад. Аз ҳисоби маблағҳои бучаи маҳаллӣ таҷҳизоти ошхона ва ҷойи хоби кӯдакон ба арзиши 20 ҳазор сомонӣ харидорӣ карда шуд.

Танҳо дар моҳи майи соли 2009, комиссияи давлатӣ оид ба сохтмон, барқарорсозӣ ва таҷҳизонидани мактабҳои шаҳру ноҳияи Кӯлоб ба маблағи 4 млн 968 ҳаз. 154 сомонӣ арзиши аслии фондҳои асосии сохташударо ба тавозуни шубаи маорифи ноҳия қабул кардааст, ки аз ин маблағ 3 млн 379 ҳаз. 418 сомонӣ арзиши корҳои сохтмону васлкунӣ, 1 млн 588 ҳаз. 735 сомонӣ арзиши таҷҳизот ва лавозимотҳо будааст.¹⁵³ Барои фаро гирифтани кӯдакон бо кӯдакостон дар ҷамоати Зиракии шаҳри Кӯлоб бо маблағи 256 ҳазор сомонӣ аз ҳисоби бучаи маҳаллӣ бино харидорӣ шудааст. Дар назар аст, ки баъди ба анҷом расидани таъмири асосӣ ба фаъолият оғоз менамояд. Аз моҳи сентябри соли 2010 як муассисаи томактабӣ дар деҳаи Меҳнатободи ҷамоати Комсомоли ноҳияи Фархор бо номи «Ғунҷаҳои Истиқлол» бо фарогирии 52 нафар тарбиягиранда ба фаъолият оғоз намуд.

Ба мақсади иҷрои талаботи боби 8 банди 37-и Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ, чиҳати расонидани ёрӣ ба оилаҳо, муҳайё намудани шароити мусоиди тарбияи фарзандон дар даврони кӯдакӣ ва синни томактабӣ бо назардошти майлу хоҳиш ва ниёзи падару модарон мақомотҳои иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳо ба васеъ намудани шабакаи муассисаҳои томактабӣ, тавачҷух зоҳир карда истодаанд.

Дар ин самт фаъолияти масъулини мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, ки ташкил намудани филиали муассисаҳои томактабӣ ва маркази инкишофи кӯдаконро ба нақша гирифтааст, назаррас мебошад. Дар ноҳия пеш аз ҳама, ба дурустии ҷобачокунии кадрҳои омӯзгорӣ диққат дода шуда, як қисми муаллимони тарки кор намуда, аз нав ба кори омӯзгорӣ ҷалб карда шуданд.¹⁵⁴ Бо мақсади такмили ихтисос дар байни омӯзгорон семинарҳо, озмунҳо ташкил карда шуда, онҳо ба кор дилгарм карда

¹⁵³Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20.Р-5. П-15.Д -117

¹⁵⁴ Ҳамон ҷо. Ф-14. Р-3. Парв.-272.

мешаванд. Бо вучуди ин, дар қисман мактабҳо шароити таълиму тарбия мувофиқи талаботи рӯз ташкил карда нашудааст. Кори фаъол гардондани омӯзгорон ба таълими хушсифат кам ба чашм расида, назорати фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгорон суст буда, дар қисман мактабҳо ба тайёр кардани мутахассисони баландихтисоси соҳаи омӯзгорӣ диққати ҷиддӣ намедиханд. Дар мактабҳои ноҳияи Ҷамадонӣ, дар соли 2006 аз фанҳои гуногун 56 нафар омӯзгор намерасид, аз шумораи 97 нафар хатмкунандагони донишкадаю донишгоҳҳо, ки бо роҳхат ба ин ноҳия фиристода шуда буданд, ҳамагӣ 37 нафарашон ба кор ҳозир шуданду халос.¹⁵⁵ Санчишҳои нозирии шуъбаи маориф бештар якранг гузашта, таъсири онҳо дар баланд бардоштани масъулияти омӯзгорон суст ба назар мерасад. Кори байни омӯзгорони ҷавон, дар самти дар байни хонандагон бедор кардани завқи касби омӯзгорӣ суст ба роҳ монда шуда, ба донишкадаҳои омӯзгорӣ бештар хатмкунандагоне дохил мешаванд, ки умуман ҳаваси дар оянда омӯзгор шуданро надоранд. Бо вучуди ин, сол ба сол, дастгирии соҳаи маорифи ноҳия аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷоннок гардида, қарорҳои фаровоне оид ба ҷудо кардани қитъаи заминҳои обӣ барои сохтмони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ қабул карда шудааст. Масалан, қарори раиси ноҳияи Ҷамадонӣ аз 5 июни соли 2006, №226 дар бораи ҷудо намудан қитъаи замин барои сохтмони мактаби таҳсилоти ҷамагонӣ дар деҳаи Киштиё, ҷамоати деҳоти ба номи Калинин ноҳияи Ҷамадонӣ, ки тибқи он 2 га мазрааи обӣ ҷиҳати сохтмони мактаби мазкур ҷудо гардид.¹⁵⁶ Чунончи, бо қарори раиси ноҳияи Мир Сайид Алии Ҷамадонӣ аз 25 январи соли 2011, № 98 дар маркази шаҳраки ноҳия ташкил намудани 2 адад боғчаи кӯдакон дар заминаи собиқ бинои гимназияи давлатӣ ва боғчаи №2, ки дар тавозуни Маркази хизматрасонии техникаи хоҷагии қишлоқи ноҳия мебошад, шурӯъ гардида, корҳои омодагӣ, мувофиқгардонӣ ва ба истифодадиҳии онҳо идома дорад.

Дар назди телевизион ва радиои вилоят барномаи доимамалкунанда перомуни кор дар муассисаҳои томактабӣ таҳти унвони «Кӯдакон - ояндаи ҷомеа»

¹⁵⁵ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Москва.. Р-3. Парв.-272.

¹⁵⁶ Ҷамон ҷо. Ф-14. Р-3. Парв.-263.

ба фаъолият шуруъ намудааст, ки тавассути ин барнома донишмандони соҳаи педагогикаи томактабӣ аз мактабҳои олий, коллеҷҳои омӯзгорӣ ва донишкадаҳои тақмили ихтисоси кормандони соҳаи омӯзгории вилояти Хатлон мизи мудаввар ораста, доир ба ҳуҷҷатҳои асосии меъёрию ҳуқуқии соҳаи таҳсилоти томактабӣ, коргузорӣ ва ҳуҷҷатнигорӣ дар кӯдакистонҳо, одоби муошират, умдатарин фазилатҳои роҳбарон ва кормандони кӯдакистонҳо, таъмини муҳити созгори фаъолият ба кормандони ин соҳа машварату маслиҳат медиҳанд.

Новобаста ба дастгирии ҳаматарафаи давлат, мушкилот дар кори соҳаи мактабу маориф дар ибтидои асри XXI низ ҷой доштанд. Ҳамасола чун анъана дар сатҳи ҳукуматҳои ноҳияҳо дар моҳи август масъалаи тайёрии мактабҳо ба соли нави таҳсил баррасӣ мешуд. Дар ҷаласаи ҳукумати дилхоҳ ноҳия дар асоси маълумотномаи омодакардаи мудирӣ шӯбаи маориф қарорҳои дахлдор қабул карда мешуданд. Чуноне ки ишора шуд, дар заминаи ин маълумотномаҳо ва қарорҳо чунин хулоса мешавад, ки мушкилоти соҳа ба кулӣ рафъ нашудаанд, балки сол аз сол бештар мегарданд. Масалан, ҳокимияти иҷроии ноҳияи Ховалинг аз 18 августи соли 2005, №245 қарор «Оид ба омодагии муассисаҳои таълимӣ ба соли нави хониш»¹⁵⁷ қабул кардааст, ки дар он маълумотномаи пешниҳоднамудаи шӯбаи маорифи ноҳия муҳокима гардида, қайд карда мешавад, ки маорифчиён дар баробари ҷамъбасти соли хониш оид ба оmodасозии таълимгоҳҳо ба соли нави таҳсил корҳои зиёдеро ба сомон расонидаанд. Аз ин ҷост, ки дар аксари кулли таълимгоҳҳо аз ҳисоби омӯзгорону кормандони хоҷагии мактабҳо гурӯҳҳои таъмиргарон таъсис дода, қисмати дохилу беруни мактабҳоро таъмир намудаанд.

Ҳамин тавр, дар давоми моҳҳои июн, июл ва август қисмати зиёди мактабҳои ҳудуди ҷамоатҳои деҳоти Шуғнов, Ҷомбаҳт, Лоҳутӣ ва Сари Осиёб аз таъмири ҷорӣ бароварда шудаанд.¹⁵⁸ Дар натиҷа, мактабҳои рақами 5, 6 аз ҷамоати деҳоти Ховалинг, №2, 10 аз ҷамоати деҳоти Ҷомбаҳт, №9, 27 аз ҷамоати деҳоти Сари Осиёб ва №4 аз ҷамоати деҳоти Лоҳутӣ ба соли нави таҳсил тайёр карда шуданд. Бо вучуди ин, ҳолати ногувор дар самти таъмири мактабҳо дар таълимгоҳҳои

¹⁵⁷ Бойгонии ҷории Кумичроияи Ҳукумати ноҳияи Москва.Х-279. Р-2. П-2750. - С. 5.

¹⁵⁸ Ҳамон ҷо. - С. 51.

№13,12,3,42,16,19,239,36,24,22 танҳо баъди даҳолати ҳокимияти иҷроияи ноҳия каме бартараф карда шудааст.

Таъмини мактабҳо бо воситаҳои таълимӣ аз ҷумла, миз, курсӣ, парта, тахтаи синф танҳо дар мактабҳои №2,4,6,5,7 имконпазир буда, дар мактабҳои боқимондаи ноҳия воситаҳои таълимӣ намерасиданд.¹⁵⁹

Вазъияти мактабҳои деҳоти дурдаст аз қабилҳои деҳаҳои Хурақдара, Дарай Сави ҷамоати деҳоти Шугнов, деҳоти Заргар, Яп, Чукураки Майдон, Санги Уғури ҷамоати деҳоти Лоҳутӣ, деҳоти Алодара, Дарай Аспони ҷамоати деҳоти Сари Осиёб хуб набуда, дар хонаҳои шахсӣ ҷой карда шудаанд.¹⁶⁰

Ҳол он ки аз ин пештар, дар деҳаи Рӯи Об ҷамоати деҳоти Ҷомбахт аз сабаби кӯчида рафтани сокинонаш, хонандаи синни мактабӣ намонда, мактаби ибтидоии №70 деҳаи Шингидарай Болои ҷамоати деҳоти Сари Хосор бо сабаби хеле наздик будан ба мактаби ибтидоии №55 деҳаи Шингидарай Поёни ҷамоати деҳоти Сари Хосор якҷоя карда шуда, дар деҳаи Заргари ҷамоати деҳоти Лоҳутӣ бошад, аз сабаби набудани синфхона ва муаллими дарсдиҳанда имконияти нигоҳ доштани мактаби №72 намонда, бинобар ин, мактабҳои ибтидоии №57 деҳаи Рӯи Об, №70 деҳаи Шингидара ва №72 деҳаи Заргар барҳам дода шуда буданд.¹⁶¹ Хонандагони ин мактабҳо ба мактабҳои дигари наздикбуда ҷалб карда шуданд.

Ҳамин тавр, дар хулосаи зерфасли мазкур гуфтан мумкин аст, ки татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳо, меъёрҳо ва арзишҳои ҷаҳонӣ дар ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, аз муқаррароти Конститутсияи навини Тоҷикистони соҳибистиклол манша гирифта, дар заминаи асноди меъёрию ҳуқуқии соҳа дар сатҳи ҷумҳурӣ, ба мисли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Қонуни ҚТ “Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ”, “Концепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Низомномаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ, миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Низомномаи намунавии

¹⁵⁹ Бойгонии ҷорӣи Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Москва.Х-279. Р-2. П-2750. - С. 52.

¹⁶⁰ Ҳамон ҷо. С.52.

¹⁶¹ Ҳамон ҷо. Х-279. Р-2. П-659. - С. 12.

муассисаҳои томактабӣ, беруназмактабӣ, Консепсияи миллии тарбия, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Низомномаи Вазорати маорифи ҚТ” (№322, 29.06.2001), “Дар бораи тасдиқи нақшаи ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009”, “Дар бораи ба шакли нави идора ва маблағгузори гузаронидани муассисаҳои таълимии шаҳри Кӯлоб ва ноҳияи Ёвони вилояти Хатлон...”, қарорҳои Маҷлиси намояндагони МО ҚТ, қарорҳои мушовараи Вазорати маориф ва илм, фармонҳои вазири маориф ва илм, фармонҳои раиси вилояти Хатлон, раисони шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб сурат пазируфтааст.

Ҳамзамон, ислоҳоти низоми мактабу маориф, як чараёни бисёрсамта буда, ташаккули муносибатҳои нави моликият, такмили шаклҳо ва усулҳои таълим, беҳтарсозии сифати таълим ва тарбия, фарогирии талабагон бо раванди таҳсил, тайёрии касбии омӯзгорон, омодагии онҳо ба машғулиятҳо, таъмини пойгоҳи моддӣ-техникии соҳаи маориф, таъмини мактабҳо бо мизу курсиҳо, таъмиру тармим ва азнавсозии биноҳои таълимӣ, беҳтар гардонидани ҳолати онҳо, ташкил ва мунтазам гузаронидани курси такмили ихтисоси омӯзгорон, ба роҳ мондани фаъолияти маҳфилҳои мухталифи фаннӣ ва компютерикунонии раванди таълим, ҷорӣ намудани технологияи ҳозиразамони иттилоотию коммуникатсионӣ, пайваستшавӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет, такмили таълим ва омӯзиши забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ ва забони русӣ, тайёр намудани хонандагон ба олимпиадаҳо ва озмунҳои мухталиф, ҳамкорӣ бо созмонҳои ғайридавлатӣ, равобити беруна ва дигар самтҳо дар бар мегирад.

Қиҳати иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 июни соли 2004, №291 «Дар бораи нақшаи татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф барои солҳои 2004-2009» ва дигар санадҳои меъёрии марбут ба ислоҳоти пайдарпайи соҳа дар ҳамаи ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб санадҳои барномавии рушди соҳаи маорифи ноҳия қабул карда шуданд ва зина ба зина татбиқи амалии ислоҳоти соҳа чараён гирифт. Яке аз бандҳои ислоҳот гузаштан ба маблағгузори меъёрии (сарикасии) муассисаҳои таҳсилоти умумӣ буд, ки дар пайи он саросар ҳамаи муассисаҳои таълимии минтақа ба маблағгузори сарикасӣ гузашта, фаъолияти молиявии

муассисаҳои таълимии шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо тавассути суратҳисоби махсус бо Раёсати молия амалӣ карда мешуд.

Новобаста ба дастгирии ҳаматарафаи давлат, мушкилот дар кори соҳаи мактабу маориф дар ибтидои асри XXI низ ҷой доштанд. Ҳамасола чун анъана дар сатҳи ҳукуматҳои ноҳияҳо дар моҳи август масъалаи тайёрии мактабҳо ба соли нави таҳсил баррасӣ мешуд. Дар ҷаласаи ҳукумати дилхоҳ ноҳия дар асоси маълумотномаи омодакардаи мудирӣ шуъбаи маориф қарорҳои дахлдор қабул карда мешуданд. Чуноне ки аз маълумотномаҳо ва қарорҳои дар бойгонии ҷорӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти иҷроияи шаҳру ноҳияҳои минтақа хулоса мешавад, мушкилоти соҳа ба кулӣ рафъ нашуда, балки сол аз сол бештар мегарданд. Вобаста ба имкониятҳои буҷет дар ҳар кадом шаҳру ноҳияи минтақаи Кӯлоб барои роҳандозии ислоҳоти соҳа маблағ ҷудо гардида, шуъбаҳои маорифи ноҳияҳо бо маблағҳои буҷетӣ, ғайрибуҷетӣ, лоиҳаҳои кредитӣ, ҷалби сохторҳои тижоратӣ ва ғайритижоратӣ барои вазифаҳои дар санадҳои ислоҳот тарҳрезӣшуда тадбирҳои зарурӣ андешида, ҳангоми зарурат ба мақомоти болоии ҳокимияти давлатӣ муроҷиат менамуданд.

Ҳамзамон, бо мақсади ҷалби омӯзгорони ҷавон ба кори омӯзгорӣ, имтиёзҳои дар қонунгузориҳои ҷорӣ барои мутахассисони ҷавон пешбинигардида татбиқи амалии худро ёфта, ҷиҳати муҳайё намудани шароити зисти онҳо ҷораҳои мушаххас андешида мешуд. Мақомоти соҳа яке аз ҷораҳои бартараф намудани норасоии кадрҳои педагогиро дар ҷалби ҷавонон, бахусус, ҷавондухтарон ба омӯзиши касби муаллимӣ медиданд. Шуъбаҳои молияи маҳалҳо муваззаф буданд, ки маблағгузориҳо ҷиҳати бозомӯзӣ, тақмили ихтисос ва таҳсилоти иловагии кормандони соҳаи омӯзгорӣ таъмин намоянд.

Дар баробари маблағгузориҳои буҷетии сохтмони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ миёна дар ин давра як падидаи матлуб ба назар мерасид. Яъне, соҳибкорони инфиродӣ, сохторҳои тижоратӣ ватанӣ ва хориҷӣ ба бунёди муассисаҳои таълимӣ ҷалб гардида, барои инкишофи муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ ва хусусӣ шароити мусоид фароҳам оварда шуд.

2.2. Рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақа

Рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақаи Кӯлоб дар самти такмили шаклу усулҳои таълим, беҳтарсозии сифати таълиму тарбия, фарогирии талабагон бо таҳсил, тайёрии пурраи омӯзгорон ба дарсҳо, таъмини мактабҳои минтақа бо таҷҳизоту бисоти зарурӣ, беҳтарсозии ҳолати таъмири мактабҳо, ташкили курсҳои такмили ихтисос барои омӯзгорон ва мураббӣён, ҷоннок кардани фаъолияти маҳфилҳои фаннӣ, компютеркунонии раванди таълим, тақвияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама, забонҳои русӣ ва англисӣ, тайёр намудани хонандагон ба озмунҳои мухталифи фаннӣ, ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо ниҳодҳои давлатӣ ва созмонҳои ғайридавлатӣ ва монанди ин падидаҳои матлуб мушоҳида карда мешаванд.

Чуноне ки мутахассисони соҳа қайд кардаанд,¹⁶² мактаби таҳсилоти умумӣ дар ин давра ҳамқадами таърихи ҷомеа ба як ҷараёни пурталотуми дигаргунсозии қатъӣ ворид гардид. Хусусияти хоси ин давра дар ҷустуҷӯи шаклбадалкунии таҳсилот зоҳир мегардад. Шароити тағйирёфтаи иҷтимоию иқтисодӣ дигаргунсозии қариб тамоми муҳтавои таҳсилотро тақозо мекарданд ва мутаносибан ба ин, таҳсилот низ дар манотиқи кишвар вобаста ба ин тақозо рушд намуд. Дар низоми таҳсилоти давлатӣ тағйироти сохторӣ ба вучуд омаданд, ки ба пайдоиши навҳои нави мактабҳо бо омӯзиши амиқтари фанҳои алоҳида мусоидат намуданд.

Дар низоми таҳсилоти минтақа шабакаи муассисаҳои таҳсилотии навӣ нав васеътар мешавад: литсею гимназияҳо, коллеҷҳо, муассисаҳои интернатӣ барои кӯдакони болаёқат ба вучуд омада, шумораашон сол ба сол меафзояд.

Алалхусус, рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақа дар самти мактаб-интернатҳои минтақа дар давраи мавриди баррасӣ ва дастовардҳои қобили таҳсин будааст. Дар маҷмӯъ, дар соли хониши 2012-2013 дар муассисаҳои

¹⁶² Хусейнзода М.О. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета, 1991-2001 гг. /М.О. Хусейнзода. – Автореф... дисс. номзадӣ. – Душанбе, 2002. –С.7.

интернати вилояти Хатлон 3300 нафар тарбиятгирандагон ба таълим фаро гирифта шудаанд, ки аз онҳо 581 нафарашонро духтарон, 29 нафарашонро кӯдакони оилаҳои маъюб, 89 нафарашонро кӯдакони ятим, 877 бепадар, 184 бемодар, 1146 нафарашонро кӯдакони оилаҳои камбизоат, 400 нафари кӯдаконе, ки дар маҳалли зисташон мактаб надоранд ва 575 нафари боқимондари бачагони лаёқатманд ташкил медиҳанд.¹⁶³

Дар ин самт 247 нафар омӯзгорон ба таълиму тарбияи тарбиятгирандагони ин мактаб–интернатҳо машғул мебошанд, ки аз онҳо 110 нафарашонро занон ташкил медиҳанд. Онҳо аз рӯи маълумотнокӣ 200 нафар бо маълумоти олӣ, 13 нафар маълумоти олии нопурра, 28 нафар таҳсилоти миёнаи педагогӣ, 7 нафар таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таълиму тарбияи кӯдакони ятиму бепарастор ва оилаҳои камбизоат машғул мебошанд.

Гуфтан мумкин аст, ки мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо, сарпарастон, ташкилоту муассисаҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ, пеш аз ҳама, ҷиҳати иҷрои дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ–Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба кӯдакони ниёзманди ҷомеа рӯ овардаанд.

Чунончи, Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 январӣ соли 2008, №АП-467 бо мақсади ба низом даровардани кӯмакрасонии доимии хайрия ба муассисаҳои махсуси томактабӣ, мактабӣ, статсионарӣ, тиббӣ ва дигар муассисаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ, вазорату идораҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳои ҷумҳурӣ вобаста карда шуданд.

Ҷиҳати таъмини иҷрои саривақтии ин амри Сарвари давлат ба мактаб–интернати кӯдакони ятими шаҳри Кӯлоб–Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба хонаи кӯдакони деҳаи Танобчии ноҳияи Темурмалик –Вазорати энергетика ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба мактаб–интернати ёрирасони шаҳри Кӯлоб - ШСҲК «Барқи тоҷик», ба мактаб–интернати ҷумҳуриявии ноҳияи

---

¹⁶³ Маълумот оиди нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2012-2013 /Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2008. – С. 5.

Шамсиддини Шоҳин - Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба мактаб-интернати шахраки Кангурти ноҳияи Темурмалик – КВД «Роҳи оҳани Тоҷикистон», ба мактаб интернати یتимони деҳаи Арали ноҳияи Восеъ – Ширкати давлатии суғуртаи Тоҷикистон «Тоҷиксуғурта», ба мактаб–интернати یتимони ноҳияи Муъминобод – КВД «Тоҷиксемент», ба мактаб – интернати یتимони деҳаи Кадучии ноҳияи Восеъ–Мачмааи давлатии «Кохи Борбад», ба хонаи кӯдакони ноҳияи Фархор - ташкилоти молиявии ғайрибонкии «Кредит - Инвест» дар асоси Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сарпарастон таъин карда шудаанд.

Муқаррар карда шудааст, ки вазорату идораҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳои сарпарастии ҷумҳурӣ ҳуқуқ доранд кумаки хайриявии доимии худро дар асоси дархости роҳбарони муассисаҳои махсуси томактабӣ, матабӣ, статсионарӣ, тиббӣ ва дигар муассисаҳои хизматрасонии иҷтимоӣ бо дарназардошти талаботу эҳтиёҷи ин муассисаҳо, яъне таъмири чорӣ, харидорӣ молҳои саноатӣ, маводи дафтардорӣ ва ғайра, амалӣ намоянд. Сарпарастон инчунин вазифадор карда шудаанд, ки на ба таъмини сару либос, хӯрока, балки ба таъмиру тармим, сохтмони бино, харидани таҷҳизот, дохил намудан ба мактабҳои олии ватанӣ ва хориҷи кишвар, бо ҷои кор таъмин намудан, соҳиби оила хонаву дар намудан сару кор гиранд.

Вобаста ба дастури мазкури Сарвари давлат қарори дахлдори раиси вилояти Хатлон аз 23 апрели соли 2008, №140 содир гардид, ки мувофиқи он, аз ҳисоби ташкилоту муассисаҳо, корхонаҳо, идораҳои давлатии дар сатҳи вилоят амалкунанда, ба муассисаҳои интернати вилояти Хатлон сарпарастҳо таъин карда шудаанд. Масалан, ба мактаб-интернати ноҳияи Темурмалик- ҶСШК «Тоҷиказот», хонаи бачагони деҳаи Танобчии ноҳияи Темурмалик - Баҳши 56-и бонки давлатии амонатгузори «Амонатбонк»-и минтақаи Кӯлоб, ба интернати давлатии деҳаи Арали ноҳияи Восеъ - Ширкати давлатии суғуртаи вилоят, ба мактаб-интернати ноҳияи Муъминобод - шуъбаи Бонки миллии дар минтақаи Кӯлоббуда, ба мактаб-интернати ёрирасони шаҳри Кӯлоб – шабакаи барқи

минтақои Кӯлоб, ба мактаб-интернати ҷумҳуриявии шаҳри Кӯлоб - сарраёсати молияи вилоят вобаста карда шудаанд.

Чуноне, ки аз маълумоти омили соҳа бармеояд, кумакҳои расонидашуда ба муассисаҳои интернати вилояти Хатлон дар соли 2008- 165191 сомонӣ, дар соли 2009 – 159289, дар соли 2010 – 221772, дар соли 2011 - 193553 ва дар семоҳаи аввали соли 2012 бахшида ба Иди байналмилалии Наврӯз - 114312 сомониро ташкил медиҳанд.¹⁶⁴ Бахшида ба иди байналмилалии Наврӯз-2013 ба муассисаҳои интернати вилояти Хатлон аз ҳисоби сарпарастон 214137с., ташкилоту муассисаҳо 28763с., шахсони алоҳида 14479с., Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 90 ҳазор, ҳукуматҳои маҳаллӣ 14055 сомонӣ кумак расонида шудааст. Маблағҳои умумии кумакҳои расонидашуда 361434 сомониро ташкил медиҳанд.

Ҳамаи муассисаҳои интернати минтақа бо кадрҳои омӯзгорӣ, китобҳои дарсӣ, маводи таълимӣ таъмин мебошанд. Иштироки тарбиятгирандагон дар озмунҳои фаннии шаҳриву ноҳиявӣ ва вилоятӣ назаррас буда, дорандагони медалҳои тилло, нуқра ва биринҷӣ ба назар мерасанд. Масалан, дар озмуни гузаронидашудаи соли хониши 2011-2012-ум 17 нафар тарбиятгирандагони муассисаҳои интернати вилояти Хатлон сазовори ҷойҳои ифтихорӣ дар вилоят гардиданд, ки аз онҳо 5 нафарашон барои иштирок кардан дар озмуни ҷумҳуриявӣ роҳхат гирифтанд.

Х. Бобоев қайд кардааст, ки ин миқдор маблағе, ки имрӯз давлат барои муассисаҳои таълимӣ ҷудо менамояд, барои ташкили кори муътадили таълим кофӣ нест.¹⁶⁵ Бинобар он, бо мададу дастгирии сарпарастон, шахсони алоҳида шароити зиндагӣ, таъмин бо сару либос, хӯрока дар муассисаҳои интернатӣ рӯ ба беҳбудӣ ниҳодааст. Соли хониши 2011-2012 дар умум 124 нафар тарбиятгирандагони мактаб – интернатҳои вилояти Хатлонро хатм намуда, аз онҳо 107 нафарашон ба мактабҳои олии дохил ва хориҷи кишвар ва тибқи квотаи

¹⁶⁴ Омори маорифи вилояти Хатлон дар 22 соли истиқлолият /Маҷмӯаи оморӣ. – Бохтар, 2013. - С. 27.

¹⁶⁵ Бобоев Х. Маориф соҳаи афзалиятноки сиёсати давлатии Тоҷикистон. /Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2006. - С. 133.

Президентӣ дохил шуда, таҳсилашонро давом доданд. Боқимонда 17 нафар дар коллечу омӯзишгоҳҳои касбӣ таҳсил намуданд.¹⁶⁶

Бо мақсади баланд бардоштани маҳорату малака, коргузорӣ ва ҳуччатнигорӣ, мураббияҳои мактаб-интернатҳои минтақаи Кӯлоб дар ҳамкорӣ бо кормандони Донишкадаи бозомӯзии кормандони омӯзгории назди Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар моҳи апрели соли 2012 дар Донишкадаи бозомӯзии кормандони омӯзгории вилояти Хатлон шаҳри Бохтар гузаронида шуда, иштирокчиён бо шаҳодатномаҳо кадр карда шуданд.

Аз маълумотҳои пешниҳоднамудаи шаҳру ноҳияҳо оид ба кӯдакони یتиму бепарастор, бепадар ва бемодар бармеояд, ки теъдоди кӯдакони یتиме, ки дар муассисаҳои таълимии вилояти Хатлон ба таълим фаро гирифта шудаанд 849 нафарро ташкил медиҳанд, ки аз онҳо 397 нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд. Теъдоди кӯдакони бепадар 15761 нафар 6891 нафарашон духтарон, бемодар 5907 нафар, 2604 нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд. Ҷамъи умумии кӯдакони یتим, бепадар ва бемодарро дар вилоят 22517 нафар ташкил медиҳанд, ки аз онҳо 9892 нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд.

Дар ҳамкорӣ ба мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо, шахсони алоҳида, сарпарастон соли ҷорӣ камбудии ҷойдошта баргараф карда шуда, барои тарбиятгирандагон шароитҳои мусоид фароҳам оварда мешавад.

Бо ташаббуси Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи муассисаҳои интернатӣ бо китобҳои дарсӣ таъмин гардиданд. Вазъи таълиму тарбия, нигоҳубин, таъмини тарбиятгирандагон бо китобҳои дарсӣ, маводи таълимӣ, сару либос, хӯрока, маводи гигиенӣ, ҳолати санитарӣ-гигиении ошхонаҳо, синфхонаҳо, ҷои зист ва қабули тарбиятгирандагон ба мактаб–интернатҳо зери назорати қатъии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои минтақа қарор дорад.

---

¹⁶⁶ Маълумотнома оид ба нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2011-2012 дар вилояти Хатлон. – С. 7.

Яке аз вазифаҳои муҳимтарини ислоҳоти соҳаи маориф ин замонавӣ сохтани мактабҳои таҳсилоти умумӣ мебошад, ки бояд “хизматрасониҳои самаранок ва муассири соҳаи маориф ва дастрасӣ ба сифати шоистаи таҳсилотро барои ҳама таъмин мекард”.¹⁶⁷ Мактаби миёна, қишрҳои бузурги аҳолии кишварро фаро гирифта, ба механизми муҳими давлатӣ дар омодагии насли навраси ҳамаҷарафа инкишофёфта мубаддал гардидааст. Имрӯзҳо талаботе, ки ба мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ гузошта мешаванд, аҳамияти онро дар тарбия ва тайёр намудани аъзоёни шоистаи ҷомеа тақвият дода, дар назди он вазифаҳои наву мураккабтареро мегузоранд.¹⁶⁸

Соли 1990 дар вилоят 937 адад мактабҳо (192 мактабҳои ибтидоӣ, 161 мактабҳои асосӣ, 561 мактабҳои миёна), соли 2003 1256 адад мактабҳо (236 мактабҳои ибтидоӣ, 272 мактабҳои асосӣ, 717 мактабҳои миёна), соли 2010 1272 адад мактабҳо (167 мактабҳои ибтидоӣ, 213 мактабҳои асосӣ, 892 мактабҳои миёна), соли 2012 1290 адад мактабҳо (160 мактабҳои ибтидоӣ, 200 мактаби асосӣ, 885 мактаби миёна) ва соли 2013 ҷаъолият менамоянд. Дар давоми 20 соли истиқлолият 353 адад мактабҳои нав сохта ба истифода дода шуд.

Ислоҳоти мазмуну муҳтавои маориф стандартҳои миллии таҳсилотро мувофиқи талаботи стандартҳои байналмилалӣ таҳсилот дигаргун месозад. Дар солҳои ислоҳоти босуръати соҳа тағйирот назаррас буда, ҳадафҳо ва муҳтавои таҳсилот таҷдиди назар гардида, ҳокимияти ому томи идеологияи якҷаҳизбӣ аз байн бурда шуд. Дар сатҳи давлатӣ аз «дурустии бечуну чаро»-и идеологияи ин ё он ҳизб расман даст кашида шуд. Дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилот» Концепсияи мактаби милли, таҳсилоти томактабӣ, қори тарбия қабул гардида, нақшаҳо ва барномаҳои гуногунранги таълимӣ барои ҳамаи намудҳои муассисаҳои таҳсилотӣ сохта шуда, қор дар самти тафриқабандии мазмуни таҳсилот бомуваффақият идома ёфт, ки ҳуқуқи интихоби хонандагон ва

¹⁶⁷ Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015. – Душанбе, 2008. - С. 29.

¹⁶⁸ Рашидов Т.Ё. Таҷбиқи ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 191-2011 / Автореф... рис. номзадӣ. - Душанбе, 2012. - С. 3.

волидони онҳоро оид ба навъи муассисаи таълимӣ, ки ба талаботи онҳо ҷавобгӯ мебошад, таъмин намуд.

Илова бар ин, мувофиқи асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» кор дар самти ғайримарказонидани идоракунии муассисаҳои таълимӣ идома ёфта, ҳамаи муқаррароти муассисаҳои таълимии тамоми сатҳҳо таҷдиди назар гардида, низоми хадамоти давлатии аттестатсионӣ ва иҷозатномадиҳии муассисаҳои таълимӣ таъсис дода шуд. Тағйирот инчунин дар худи сохтори таҳсилот низ сурат гирифтанд.

Вале мувофиқи ақидаи муҳаққиқон,¹⁶⁹ азҳампошии низоми шӯравӣ муқаррароти кӯҳнаи психологиро аз байн бурда натавонист. Тӯл кашидани замони давраи гузариш, номувофиқ ва ғайримуассир будани табиати ислоҳот нишон медиҳад, ки миқдори назарраси моделҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ, ки дар системаи қаблӣ тавлид шудаанд, мавҷуданд ва чорчӯбаи умумии тартиботи иҷтимоиро ба мисли собиқа муайян мекунанд. Таҳаввулоти нопурраи муносибатҳои даврони шӯравӣ сохтори дигар ниҳодҳои иҷтимоиро, ки ба мисли пешина фаъолият доранд, қариб ки бетағйир боқӣ гузоштааст. Ин аз ҳама бештар ба соҳаи маориф тааллуқ мегирад, ки дар он бо вучуди тағйироти назаррас, ҳамоно муқаррароти даврони шӯравӣ амал мекунанд. Гузаришҳои қисман муносибатҳои энергетикӣ давраи шӯравӣ сохторҳои дигар муассисаҳои иҷтимоиро аз кор мемонанд.

Ба назар чунин мерасад, ки сабабҳои бӯҳрони системаи мавҷудаи маориф танҳо бо мушкилоти маблағгузорию соҳаи маориф марбут нестанд. Молия танҳо ифодаи арзиши таълим дар назари ҷомеа мебошад. Дар ин маврид мо бо ақидаи М.Қ. Тавакалова шарикем, ки самти асосии таҳсилот на дар ташаққули ҳавасмандӣ ба муносибати эҷодӣ, рушди мустақили потенциали шахсӣ, балки бояд ба нигоҳ доштани он дар сатҳи миёнаи барои аксарияти аҳоли хос бошад.¹⁷⁰ Дар ин сурат, мушкилоти системаи маориф ба дигаргунсозии муқаррарот ва

¹⁶⁹Тавакалова М.К. Образование как социокультурный фактор формирования ценностных ориентаций молодежи (Социально-философский анализ). /М.К. Тавакалова. – Душанбе. Дисс... к.ф.н., 2016. – С. 87.

¹⁷⁰ Тавакалова М.К. Ҳамон ҷо. –С.87.

арзишҳои бунёдии аҳоли рабт мегиранд, ки ислоҳоти усули худи нақшаи низомро бозмедоранд.

Дар баробари мактабҳои маъмули навъҳои нави мактаб-литсейҳо, гимназияҳо, коллечҳо, комплексҳои боғчаи кӯдакон-мактаб, гимназия – муассисаи олии таҳсилоти касбӣ ва монанди инҳо ба вучуд омада, рушд карда истодаанд. Дар Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ низоми бисёрзинагии таҳсилот бо дарёфти тахассуси мутахассиси хурд, бакалавр ва магистр амал мекунад.¹⁷¹

Соли 1991 дар вилоят ягон мактаби намуди нав (гимназия ва литсейҳо) фаъолият намекарданд. Соли 2003 дар вилоят 27 мактаби намуди нав ва соли 2010 дар вилоят 44 мактаби намуди нав фаъолият карда истодаанд, ки аз онҳо 4 ададашро мактаби хусусӣ ташкил медиҳанд. Ҳамчунин дар вилоят 2 литсей-интернати муштарак фаъолият карда истодаанд.

Соли 1990 дар муассисаҳои таҳсилоти умумии вилоят 423703 нафар хонанда, соли 2003 606477 нафар хонанда, соли 2010 643417 нафар хонанда ва соли 2012 бошад 647919 нафар хонанда ба таҳсил фаро гирифта шудаанд.

Соли 1999 8641 нафар омӯзгор бо маълумоти миёнаи умумӣ фаъолият менамуданд. Дар соли 2010 дар муассисаҳои таълимии вилоят ҳамагӣ 2608 нафар бо маълумоти миёнаи умумӣ фаъолият менамуданд.

Соли 1990 дар муассисаҳои таҳсилоти умумии вилоят 7538 нафар зан, соли 2003 11773 нафар зан ва соли 2010 14437 нафар зан ба тарбияи шогирдон машғуланд.

Солҳои 1990 ба 1053 нафар омӯзгор, соли 2003 ба 5453 нафар омӯзгор ва соли 2010 ба 35 нафар омӯзгор муассисаҳои таълимӣ эҳтиёҷ доштанд.

Муассисаҳои типи нав аз соли 1993 дар минтақа фаъолият доранд. Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки шумораи ин мактабҳо сол ба сол зиёд гардида истодааст. Дар вилояти Хатлон 45 мактаби типи нав, аз ҷумла 19 адад мактабҳои типи нав дар гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб фаъолият доранд. Дар маҷмӯъ аз 45 мактаби типи

---

¹⁷¹ [Пойгоҳи электронӣ]: <https://kgu.tj/donishgo-i-mo/tarikhi-donishgoh.php>

нав ҳамчун мактаби таҳсилоти умумӣ 2 таълимгоҳ танҳо зинаи аввали таҳсилоти умумӣ (синфҳои 1-4), 1-то зинаи дуҷуми таҳсилоти умумӣ, 5-то зинаҳои аввал ва дуҷуми таҳсилоти умумӣ (синфҳои 1-9), 13 адад зинаҳои дуҷум ва сеҷуми таҳсилоти умумӣ (синфҳои 5-11) ва 19 таълимгоҳ ҳар се зинаи таҳсилоти умумӣ (синфҳои 1-11)-ро амалӣ гардониданд истодаанд. Аз 45 мактаби типӣ нав (25 гимназия, 20 литсей), аз ҷумла 22 гимназияи давлатӣ, 3 гимназияи ғайридавлатӣ, 17 литсеи давлатӣ ва 3 литсеи хусусию муштарак, фаъолият доранд. Дар 45 гимназия ва литсейҳои дар ҳудуди вилоят фаъолиятдошта, ҷамъ 14578/3534 нафар хонанда дар 644 синф ба таълим аз рӯи 3 равия: ҷамъиятӣ-гуманитарӣ (82 синф 1727/384 хонанда), табиӣ-математикӣ (156 синф 3622/717 хонанда) ва умумӣ (406 синф 9229/2433 хонанда) ҷалб карда шудааст, ки ба таълими онҳо 914/467 нафар омӯзгор фаро гирифта шудаанд. Аз 45 мактаби типӣ нав иҷозатномадихӣ, аттестатсия ва аккредитатсияи 6-тои онро Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маорифи назди Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузаронад, боқимондаи онҳо дар салоҳияти шӯъбаи вилоятӣ Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маорифи назди Раёсати маорифи вилоят мебошанд. Ҳар сол аттестатсияи литсею гимназияҳо аз рӯи нақша мувофиқи ҷадвали тасдиқкардашуда гузаронида мешаванд.

Шакли асосии назорати давлатӣ аз болои сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аттестатсияи кормандони соҳа мебошад. Мақсад ва муҳтавои аттестатсия дар ошкорнамоии мувофиқати сатҳу сифати тайёрии мутахассисон новобаста аз шакли таҳсил ба талаботи стандартҳои давлатии таълим мебошад.

Аттестатсия ҳамчун фаъолияти баҳогузори ва назоратӣ шакли фаъоли муносибати бошууронаи давлат ба таълим мебошад, ки муҳтавои онро дигаргунсозии ҳадафмандона ва тағйирдихӣ ба манфиати ҷомеа, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва мардум ташкил медиҳад. Аттестатсияи омӯзгорони мактабҳои таҳсилоти умумӣ, ки аз оғози солҳои навадуми асри гузашта то ин ҷониб мунтазам гузаронида мешавад, ба рушди касбият, маҳорати педагогӣ ва

ибтикороти эҷодӣ, инчунин баланд бардоштани музди меҳнати вазифавии омӯзгорони минтақа мусоидат менамояд.

Фаъолияти мактабҳо ҳамасола аз ҷониби кормандони шуъбаи вилоятии хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маориф санчида шуда, фаъолияти баъзеи онҳо, ки бо барномаи аттестатсияи мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқат намекунанд, қатъ карда мешавад. Чунончи, аз ҷониби ин мақомот фаъолияти 11 адад мактабҳои типи нав, аз ҷумла, гимназияи ғайридавлатии «Бунёди Оли Сомон»-и ноҳияи Ховалинг, литсейи давлатии №1-и ноҳияи Фархор бинобар сабаби мувофиқат накардан ба Барномаи аттестатсияи мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қарори Шӯрои Хадамоти давлатии назорат дар соҳаи маориф аз 25.09. 2009, №11/2 тасдиқшуда, аз аттестатсия нагузашта ҳисобида, фаъолияти онҳо қатъ гардонида шудаанд.¹⁷²

Яке аз нишондиҳандаҳои рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низоми маорифи минтақа иштироки ҳамасолаи хонандагон дар озмуну олимпиадаҳои сатҳи ҷумҳуриявӣ мебошад. Чунончи, соли 2013 мактабҳои типи нав нисбат ба мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар даври чоруми (ҷумҳуриявӣ) Олимпиадаи фаннии мактаббачагон ҷойҳои ифтихории зиёдтар гирифтанд. Аз 111 ҷойҳои ифтихорӣ 67 ҷойи ифтихориро мактабҳои намуди нав гирифтанд, ки ин 60%-ро ташкил дод. Довталабони гимназияю литсейҳои вилоят аз рӯи равияи фанҳои табиӣ-риёзӣ 38 ҷой ва аз рӯи фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ бошад, соҳиби 28 ҷойи ифтихорӣ гардидаанд.

Дар ин самт нишондиҳандаҳои шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб назаррас мебошанд. Дар миёни мактабҳои намуди нав, гимназияи мақоми ҷумҳуриявироштаи ноҳияи Данғара бо 14 ҷой (4 ҷойи яқум, 6 ҷойи дуюм, 4 ҷойи сеюм), литсейи давлатии №1-и ба номи Исмоили Сомонии шаҳри Кӯлоб бо 8 ҷой (2 ҷойи яқум, 2 ҷойи дуюм, 4 ҷойи сеюм), мактаби Президентии ноҳияи Данғара бо 8 ҷой (1 ҷойи яқум, 4 ҷойи дуюм, 3 ҷойи сеюм), литсейи давлатии №1-и ноҳияи

---

¹⁷² Омори маорифи вилояти Хатлон дар 22 соли истиқлолият /Маҷмӯаи оморӣ. – Бохтар, 2013. - С. 20.

Мир Саид Алии Ҳамадонӣ бо 1 ҷой (1 ҷойи сеюм), гимназияи ноҳияи Темурмалик бо 1 ҷой (1 ҷойи якум) сазовор гардиданд.

Ҷамъбасти даври чоруми олимпиадаи фаннии хонандагон аз муассисаҳои таълимӣ дар соли хониши 2012 нишон дод, ки аз фанҳои таълимӣ миёни шогирдони докталаб аз синфҳои 11 дар маҷмӯъ аз 111 ҷойи ифтихорӣ намояндагони шаҳру ноҳияҳои Данғара - 24, Кӯлобу Фархор - 7, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, Ховалинг - 6, Восеъ, Мӯъминобод - 3, Темурмалик - 2, Шамсиддини Шохин - 1 ҷойи ифтихорӣ гардидаанд. Дар олимпиадаи байналмилалӣ (фосилавӣ) соҳиби 87 медали тилло, 116 медали нуқра, 124 медали биринҷӣ гардида, дар озмуни хатми мактаб хонандагон - Юнусов Тоҷиддин, Тағоева Рухсора аз ноҳияи Данғара бо медали нуқра хатм карданд, ки дар маҷмӯъ нисбати соли 2011-ум 263 адад зиёд аст.

Дар соли 2013 хонандагони лаёқатманди муассисаҳои таълимии вилоят дар Олимпиадаи даставӣ соҳиби 5 ҷой, байни мактабҳои президентӣ соҳиби 5 ҷой ва дар Олимпиадаи номӣ соҳиби 27 ҷой, Олимпиадаи анъанавӣ - 65 ҷой, Олимпиадаи фосилавӣ - 9 ҷой гардиданд, ки теъдоди умумии ҷойҳои ифтихорӣ 111 адад, аз он ҷумла -22 медали тилло, 32 медали нуқра ва 57 медали биринҷиро ташкил медиҳад. Аз 111 ҷойҳои ифтихорӣ 55 (49,5%) ҷойҳои гирифта ба гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб ва 56 (50,5%) ҷойи дигар ба гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Бохтар ба ҳисоб меравад. Чуноне ки аз маълумоти оморӣ расмӣ бармеояд, дар ин сол аз 111 ҷойи ифтихорӣ, намояндагони шаҳру ноҳияҳои Данғара сазовори 29, Кӯлоб - 9, Ховалинг, Фархор, Шамсиддини Шохин, Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ - 3, Восеъ, Мӯъминобод - 2, Темурмалик -1 ҷойи ифтихорӣ гардиданд.

Дар ҳамон сол дар олимпиадаи байналмилалӣ (фосилавӣ) аз 393 ҷойҳои ифтихорӣ, ҷойи якум 174-то, ҷойи дуюм 129-то ва ҷойи сеюм 90-то буда, дар ҷамъбасти соли хониш 3 нафар хонандагон аз литсейи №1-и шаҳри Кӯлоб Амирҷони Маҳмадёр, Исмоилов Комил, Каримов Сиёвуш (дар равияи тибий-риёзӣ) соҳиби медали нуқра гардиданд. Моҳи июли ҳуди ҳамон сол дар Олимпиадаи байналмилалӣ аз фанни математика дар шаҳри Москваи

Федератсияи Россия дар соли 2013-ум 3 нафар хонандаи муассисаҳои таълимии вилоят, аз ҷумла, Маҳмадраҳимов Зоиршо аз мактаби №3-и ноҳияи Данғара соҳиби ҷойи дуум (медали нуқра) гардиданд.

Яъне дар ин самт пешрафтҳо хеле диққатҷалбкунанда буда, чуноне ки аз маълумоти омили соҳа бармеояд, тайи 7 сол (2006-2013) хонандагони муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияҳои вилоят соҳиби 1307 медал, аз ҷумла 376 медали тилло, 422 медали нуқра, 509 медали биринҷӣ гардиданд.

Самти дигари фаъолияти соҳа ин ҳолати техникӣ иншооти таълимӣ ва омодагии заминаҳои моддию техникӣ соҳаи маориф барои пешбурди раванди таълиму тарбия мебошад. Дар санҷиши солҳои 2007-2012 вазъи биноҳои таълимӣ, заминаи моддӣ-техникии муассисаҳои типӣ нав мавриди назар қарор дода шуда буд, ки аз онҳо 8 адад литсей ва гимназияи 7 ноҳияҳои вилоят дар заминаи дигар мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла литсейи давлатии №1-и ноҳияи Фархор (дар заминаи мактаби №10), дар заминаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҷойгир кунонида шудааст, ки ин сабаби норасоии синфхонаҳо ва аз мактаб берун мондани хонандагон мегардад.

Чунки дар асоси банди 7,2-и қарори маҷлиси назди вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17.01.2006, №4/1 «Оид ба ҷамъбасти фаъолияти мактабҳои типӣ нави ҷумҳурӣ», ки дар он чунин омадаст: - «Фаъолияти гимназия ва литсейҳое, ки дар заминаи мактабҳои таҳсилоти умумии муқаррарӣ таъсис дода шудаанд ва сабаби аз мактаб берун мондани хонандагони маҳаллаи марбута гардидаанд, қатъ намоянд»¹⁷³ амал карда истода, шубҳаи вилоятӣ ҳадамоти давлатии назорат дар соҳаи маорифи назди Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ба шубҳаҳои маорифи ноҳияҳое, ки мактабҳои типӣ навашон дар заминаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҷойгиранд, пешниҳод намуда буд, ки дар якҷоягӣ бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияҳо ҷиҳати ба бинои алоҳида кӯчонидани ин таълимгоҳҳо ҷорачӯӣ намоянд. Мутаассифона, чанд вақт сипарӣ шуда бошад ҳам, баъзе аз он муассисаҳои

---

¹⁷³ Қарори ҷаласаи назди Вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17.01.2006, №4/1 «Оид ба ҷамъбасти фаъолияти мактабҳои типӣ нави ҷумҳурӣ». – Душанбе, 2006. Бб.7.2.

таълимӣ ба биноҳои алоҳидаи худӣ таъмин нагардиданд. Бинобар ин аз рӯи нақшаи кории шуъбаи вилоятии ин мақомот дар соли хониши 2013 фаъолияти гимназия ва литсейҳои номбаршуда қатъ гардонида шуд.

Ба тӯфайли ислоҳоти роҳандозишуда дар солҳои истиқрори низоми мактабу маорифи минтақа корҳои зиёде ба анҷом расиданд: рушди босуботи низоми таҳсилот таъмин гардида, таҳсилоти гуногуннавъи касбӣ сохта шуда, технологияҳои нави таълим дар ҳаёт татбиқ гардида, бисёрсамтии маблағгузори соҳа дастрас шуда, низоми идоракунии таҳсилот бо усулҳои демократӣ ба роҳ монда шуд.

Аммо ин маънои онро надорад, ки ҳамаи дигаргунсозҳои соҳа бомуваффақият анҷом ёфта, самарайи дилхоҳ додаанд. Сарфи назар аз чораҳои андешидашуда як қатор мушкилот ва масоиле вучуд доранд, ки ҳалли худро наёфтаанд. Алалхусус, ин мушкилот дар мавзеи деҳот возеҳ ба назар мерасанд.

Бо вучуди ин, дар даҳсолаи охир низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ дар минтақа дастовардҳои рушди устуворро нишон додааст. Барои мисол, дар ин давра афзоиши мунтазам ва босифати шабакаи макотиби таҳсилоти умумӣ ва шумораи хонандагон дар минтақа қобили мулоҳиза будааст. Дар баробари мактабҳои маъмулӣ мактабҳои навъи ҷадиде бо барномаҳои таҳсилот пайдо шуданд, ки ба хонандагон ва волидони онҳо интихоби васеи хизматрасониҳои пулакиро пешниҳод мекунанд. Мутаассифона, ин мактабҳо фақат дар маркази шаҳру ноҳияҳои минтақа ҷойгир шудаанд.

Ҳадафи таҳсилот ин расонидани ёрӣ ба шаҳрвандон дар татбиқи қобилиятҳои онҳо, беҳтарсозии сифати зиндагӣ ва кор, бо мероси фарҳангӣ ва маънавӣ ошно кардани насли наврас, гузоштани саҳми худ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии кишвари азизамон мебошад.

Таҳқиқот нишон дод, ки дар рушди низоми таҳсилот як қатор дастовардҳои назаррас дида мешаванд. Аз ҷумла, аҳдофу мухтавои таҳсилот таҷдиди назар гардида, илова ба мактабҳои муқаррарӣ, литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо ва боғчаҳои кӯдакон, муҷтамаи муассисаи таҳсилот дар мисоли Донишгоҳи давлатии омӯзгории Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ дар намуди донишгоҳ – литсей –

коллек амал мекунад, таъсис ёфтааст. Заминаҳои меърию ҳуқуқӣ ва қонунгузори соҳа, ки дар солҳои истиқлолият пайваста дар ислоҳоту такомул буданд, доираи ҳуқуқҳо ва мустақилияти муассисаҳои таълимиро васеътар карданд. Сиёсати давлатӣ дар самти идораи иқтисодӣ ва молиявии соҳа низ мувофиқи талаботи замона тағйир ёфта, ҳифзи иҷтимоии кормандони низоми мактабу маориф тақвият дода шуда, зина ба зина музди меҳнати омӯзгорон баланд бардошта шуда, барои баъзе ҷанбаҳои фаъолияти педагогӣ иловапулӣ ҷорӣ карда шуда, баъзе аз хизматрасониҳои коммуналӣ ҷуброн карда шуданд.

Чунончи, оид ба ин қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2006, № 269 «Дар бораи муқаррар намудани имтиёзҳо ба мутахассисони ҷавон» ва дар робита ба ин қарори дахлдори раиси вилояти Хатлон ба тасвиб расид, ки дар якҷоягӣ бо шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб як қатор корҳо иҷро гардиданд. Вале, сарфи назар аз корҳои анҷомдодашуда, дар натиҷаи дуруст ба роҳ намондани назорат, махсусан дар ҷамоатҳои шаҳраку деҳоти ноҳияҳо талаботи қарори мазкур дар бораи додани имтиёзҳо ба омӯзгорони ҷавон ба пуррагӣ иҷро нагардидаанд. Хилофи тартиби пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок барои омӯзгорони ҷавон, барои ташкили хоҷагии ёрирасон, аз қабилӣ харидорӣ намудани ҷорҳои калони ширдеҳ ва ё 20 адад хонаи занбӯри асал қарзҳои имтиёзнок ҷудо карда нашудаанд. Ҳолати ба омӯзгорони ҷавон бенавбат ҷудо намудани қитъаи замин барои сохтмони хонаи истиқоматӣ, боғдорӣ ва ползкорӣ низ ба талабот ҷавобгӯй нест. Масалан, дар шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб, Ҳамадонӣ, Фархор, Шамсиддини Шоҳин, Темурмалик, Ховалинг, Балҷувон, ба ягон нафар мутахассиси ҷавон қитъаи замин ҷудо накардаанд. Дар ноҳияҳои Восеъ ва Мӯъминобод бошад, аз 1 то 5 нафар мутахассиси ҷавон соҳиби қитъаи замин гардидаанд, ки ин ба талабот ҷавобгӯй нест. Аммо дар ноҳияи Данғара дар ин самт кор хуб ба роҳ монда шуда, мутахассисони ҷавон аз имтиёзҳои худ бархӯрдоранд. Дар маҷмӯъ, дар сатҳи вилоят 240 нафар мутахассиси ҷавон қитъаи замини наздиҳавлигӣ ва 63 нафар омӯзгори ҷавон қарзи имтиёзнок гирифтаанд. Дар соли 2012 аз тарафи шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо қисми зиёди

омӯзгорони эҳтиёчманд барои гирифтани қитъаи замин ба мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо пешниҳод гардидааст.

Сол ба сол зиёд кардани музди меҳнати омӯзгорон дар давраи мавриди баррасӣ ва иқдоми пешгирифтаи Вазорати маориф ва илм дар самти ҳифзи иҷтимоии онҳо ба кори ҷалби омӯзгорон ба фаъолияти омӯзгорӣ дар мактабҳои минтақа мусоидат намуда, обрӯю нуфузи муаллимро дар ҷомеа баланд бардошт. Илова ба ҷудо кардани замин ба омӯзгорони ниёзманд, дигар шаклҳои ғамхорӣ дар бораи муаллимон низ истифода бурда мешуданд. Чунончӣ, дар баъзе навоҳии минтақа аз хоҷагиҳои деҳқонӣ ҷудо кардани маҳсулоти кишоварзӣ ба омӯзгорон расм гардид.

Ҳамасола хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти умумии минтақаи Кӯлоб ба мактабҳои олии ва миёнаи касбӣ, ҳам дар дохили ҷумҳурӣ ва ҳам дар кишварҳои хориҷии дуру наздик дохил мешаванд. Аз ин миён, як қисмати онҳо ба омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, коллеҷҳои тиббӣ ва омӯзгорӣ хуччат месупоранд. Албатта, баъд аз ҷорӣ шудани низоми қабули хатмкардагони мактабҳои таҳсилоти умумии кишвар тавассути низоми марказонидашудаи тестӣ, нишондиҳандаҳо дар ин самт хеле назаррас мебошанд. Чунки, интихоби якбораи дувоздаҳ ихтисос аз тарафи довталабон, имкониятҳои онҳоро дар ин ҷода ба маротиб меафзояд. Чизи дигаре ки дар ин самт қобили мулоҳиза аст, бештар шудани шумораи қабули хатмкунандагони имкониятҳояшон маҳдуд ва духтарон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат мебошад, ки низ ба оқибатҳои матлуби низоми тестӣ мансуб мебошад. Барои мисол, тибқи маълумоти оморӣ расмӣ соҳаи маориф дар вилояти Хатлон ба таркиби ҷинсӣ, шумора ва интихоби довталабони таҳсилоти олии дар давоми ду сол менигарем. Чунончи, дар соли 2007-ум дар маҷмӯъ, 26293 нафар хонанда синфи 11-ро хатм намуда, 9257 (35,2%) нафар (аз онҳо 3119 нафар духтар) ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ дохил шуданд, ки аз шумораи умумии дохилшудагон 3141 нафар дар донишгоҳҳои тамоюли омӯзгоридошта, 3267 нафар дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ машғули таҳсил мебошанд. Як сол баъд, яъне соли 2008 бошад, 27934 нафар хонанда синфи 11-ро хатм намуданд, ки аз онҳо 10519 нафар (аз онҳо 2146 нафар духтар) (37,6%) ба

мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар дохил шуданд, аз ин теъдод дохилшудагон 2611 нафар ба донишгоҳҳои тамоюли омӯзгоридошта, 3067 нафар дар донишгоҳҳои олии тамоюли ғайриомӯзгории ҷумҳурӣ ва 239 нафарашон ба мактабҳои олии хориҷи кишвар мансуб мебошанд.¹⁷⁴ Чуноне ки мебинем, тағйирот дар ин шумораи умумии хонандагон назаррас буда, аз инкишофи босуръати демографӣ гувоҳӣ медиҳад ва коҳиши интихоби донишгоҳҳои тамоюли омӯзгоридошта дар соли 2008 нисбат ба соли 2007 аз васеътару рангинтар гардидани имкониятҳои интихоби ихтисосҳо дарак медиҳад.

Падидаи дигари матлуб, ки аз рушди соҳаи таҳсилот ва дигаргуниҳои сифатӣ дар ин соҳа шаҳодат медиҳад, ин сол ба сол афзудани шумораи қабулшудагон аз ҳисоби хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти умумии минтақаи Кӯлоб ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар хориҷи кишвар мебошад. Чунончи, танҳо дар соли 2008 хатмкунандагони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии минтақа ба мактабҳои олии давлатҳои хориҷи кишвар, аз ҷумла ба донишгоҳҳои олии Федератсияи Россия 182 нафар, ҷумҳуриҳои Туркия 151 нафар, Украина 36 нафар, ба Донишгоҳи муносибатҳои байналхалқии Москва 2 нафар, Қазоқистон 58 нафар ва Ҷумҳурии Ислонд Эрон 34 нафар, дар маҷмӯъ 463 нафар ҳуҷҷат супорида, 33 нафар ба мактабҳои олии Федератсияи Россия, 7 нафар ба мактабҳои олии Украина, 1 нафар ба Донишгоҳи муносибатҳои байналхалқии Москва, 21 нафар ба шуъбаҳои тайёрии мактабҳои олии Ҷумҳурии Қазоқистон, дар умум 78 нафар бехтарин шогирдон аз шахру ноҳияҳои Кӯлоб, Фархор, Восеъ, Данғара дохил шудаанд.

Мо дар зерфаслҳои болоӣ оид ба таъсири мусбии қабули ҷавондухтарон ва ҷавонписарон ба макотиби таҳсилоти олий тариқи квотаи президентӣ сухан ронда будем. Масалан, дар ҳамон соли 2007-ум, 354 нафар тибқи квотаи президентӣ (аз ин 195 нафар духтар) ба донишгоҳҳои гуногуни олии дохили кишвар ва 175 нафар ба мактабҳои олии хориҷи он дохил шуданд. Дар соли 2008 бошад, 1446 нафар

---

¹⁷⁴ Маълумот оиди нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2008-2009 / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2008. – С. 5.

хатмкардагон дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, 627 нафар дар коллеҷҳои омӯзгорӣ ва 383 нафар тибқи квотаи президентӣ (аз онҳо 209 нафар духтарон) ба таҳсил фаро гирифта шуданд.

Ин нишондодҳо ҳамасола якмаром рушд карда, ҳам шумораи умумии хатмкунандагон ва ҳам шумораи қабулшудагон ба мактабҳои олии ватанию хориҷӣ афзоиш меёбанд. Чунончи, дар сатҳи вилоят дар соли 2009-ум 33792 нафар хонанда синфи 11-ро хатм намуд, ки аз онҳо 8307 (8754) нафар ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар ва 4844 нафар хатмкардагон ба мактабҳои миёнаи касбӣ ва коллеҷҳо дохил шуданд, ки дар маҷмӯъ 13151 (13598) (40,2%) нафарро ташкил дод. Дар умум соли 2009 аз ҳисоби хатмкардагони мактабҳои таҳсилоти умумии вилоят 325 нафар бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда ба мактабҳои олии давлатҳои хориҷи кишвар дохил шуданд, ки ин нисбат ба соли 2008 86 нафар (36%) зиёд аст.

Соли 2010 бошад, дар сатҳи вилоят 33611 нафар хонандагон синфи 11-ро хатм намуданд, ки аз онҳо 8441 нафар ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар ва 4731 нафар хатмкардагон ба мактабҳои миёнаи касбӣ ва коллеҷҳо дохил шуданд, ки дар маҷмӯъ 13172 (36,17%) нафарро ташкил дода, аз онҳо 351 нафар ба мактабҳои олии миёнаи касбии хориҷи кишвар мансуб мебошанд, ки ин нисбат ба соли 2009 26 нафар (8%) зиёд аст.

Соле баъд, яъне дар соли 2011-ум, 33436 (аз он ҷумла, 13344 - духтарон) нафар хонанда синфи 11-ро хатм намуданд, ки аз онҳо 9999 нафар ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар, 3683 (1241 – нафар духтар) нафар хатмкарда ба коллеҷҳо ва ба мактабҳои миёнаи касбӣ (ОКТ) 1504 (264-духтар) нафар дохил шуданд, ки дар маҷмӯъ 15186 (45,4%) нафарро ташкил доданд. Дар маҷмӯъ, соли 2011 аз ҳисоби хатмкардагони мактабҳои таҳсилоти умумии вилоят 602 (аз ҷумла 32 духтар) нафар бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда ба мактабҳои олии миёнаи касбии хориҷи кишвар дохил шуданд, ки ин нисбат ба соли 2010-ум 251 нафар (58,3%) зиёд аст.

Аз шумораи умумии хатмкунандагони синфҳои 11 дар вилоят дар соли 2012-ум 41571 нафар (аз ин ҳисоб 17159 – духтар) хонанда синфи 11-ро хатм намуданд,

ки аз онҳо 12226 нафар ба мактабҳои олии ҷумҳурӣ ва хориҷи кишвар, 3866 нафар хатмкардагон ба коллеҷҳо ва ба мактабҳои миёнаи касбӣ (ОКТ) 1597 нафар дохил шуд, ки дар маҷмӯъ 17689 (43%) нафарро ташкил дод. Ҳамзамон, 3866 нафар хатмкарда ба коллеҷҳо ва 1597/341 нафар дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ дохил шудаанд. Ҳамин тариқ, дар соли 2012 аз ҳисоби хатмкардагони мактабҳои таҳсилоти умумии вилоят 910 нафар бо истифода аз имкониятҳои мавҷуда ба макотиби олии ва миёнаи касбии хориҷи кишвар дохил шуданд, ки ин нисбат ба соли 2011 308 нафар (51%) зиёд буд.

Вале сарфи назар аз дастовардҳои назаррас дар ин самт, масъалаи ба ҷойи кор ҳозиршавии мутахассисони ҷавон ҳанӯз дар вилоят ва аз ҷумла, дар гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб мувофиқи матлаб набуда, соли хониши 2012 аз 1742 нафар ба кор фиристода шуда, танҳо 1302 нафарашон (78%) ба ҷойи кор ҳозир шуданд. Дар соли 2013 ҳозиршавии мутахассисони ҷавон ба муассисаҳои таълимии вилоят танҳо 2340 (81%) нафарро ташкил медиҳад, ки ин албатта нокифоя аст.

Чуноне ки Пешвои миллат қайд кардаанд, “...беҳтар гардидани сифати таълим дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ аз якҷанд омилҳо, аз ҷумла таъмини мактабҳо бо кадрҳои баландихтисос, нақшаву барномаҳои таълимии ба талаботи имрӯза ҷавобгӯ, китобҳои дарсии мукамал, маводу воситаҳои техникийи таълим ва ҷобачогузорию дурусти кадрҳо вобаста аст”.¹⁷⁵

Сатҳ ва сифати таҳсилот низ сол аз сол дар вилоят беҳтар гардида истодааст. Агар дар соли 2008 сифати таҳсилот дар вилоят ба 2,8 баробар бошад, дар фароварди соли хониши 2012-2013 ба тариқи зайл ҷамъбаст карда шуд: Мувофиқи ҳисоботи омории дар соли хониши 2012-2013 ҷамъи хонандагон 648570 нафарро ташкил дода, аз ин теъдод 461043 нафар ба аттестатсия роҳ дода шуданд, ки аз он 458465 нафар иштирок намуда, 2578 нафар хонанда дар аттестатсия иштирок накардааст, 2809 нафар хонанда берун аз марзи вилоят (бо сабаби иваз намудани ҷойи истиқомат, муҳожирати меҳнатӣ, ғавт, 0,4%) рафтааст. Баҳои «5»

¹⁷⁵ Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи мактаби нави таҳсилоти умумӣ дар шаҳри Турсунзода (11-уми сентябри соли 2007). /Эмомалӣ Раҳмон. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат.- Душанбе, 2009. –С.112.

72303 (15,8%) нафар, «4» 175767 (38,3 %) нафар, «3» 209273 (45,6%) нафар, «2» 1122 (0,24%) нафарро дар бар гирифта, 1122 нафар аз аттестатсия баҳои манфиросазовор шуда, 1504 нафар ба аттестатсияи такрорӣ тирамоҳӣ монанда, 2247 нафар хонанда такроран дар синфашон мондаанд. Чамъи хонандагони дар аттестатсияи давлатии гузариш ва хатм дар тирамоҳ ва дар синфмонда 3751 нафарро ташкил дод (1122 нафар хонандаи баҳои «2» гирифта ба 3751 нафар шомиланд). Ҳисоби миёнаи баҳо дар миқёси вилоят 3,7 хол ё ин ки дараҷаи азхудкунии дониш 99,75%-ро ташкил дод.

Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон чиҳати амалӣ гардидани рафти иҷрои Нақша чорабиниҳо оид ба иҷрои дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки зимни мулоқот бо варзишгарони кишвар 20 декабри соли 2010 баён гардидаанд, рафти амалӣ гардидани қарори раиси вилояти Хатлон аз 29 майи соли 2010, №270 «Дар бораи Барномаи рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015» ва чиҳати иҷрои протоколи №19/162-2, аз 18-11.2011 ҷаласаи Шӯрои рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мақсаднок ба роҳ мондани таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимии вилоят корҳои назаррасро ба анҷом расонид.

Соли таҳсили 2012-2013 дар муассисаҳои таълимии вилоят 1198 нафар муаллимони тарбияи ҷисмонӣ, аз ҷумла бо таҳсилоти олии 595 нафар, бо таҳсилоти олии нопура 116 нафар, бо таҳсилоти миёнаи махсус 381 нафар ва бо таҳсилоти миёнаи умум 100 нафар (онҳо дар мактабҳои олии омӯзгорӣ ҷумҳурӣ ғоибона таҳсилдоранд) воғузур гардидааст, дараҷаи таҳсилоти онҳо дар муқоиса нисбат ба солҳои пешин то андозае беҳтар гардидааст. Чунин пешравӣҳо дар муассисаҳои таълимии шаҳру навоҳии Кӯлоб, Восеъ, Данғара, Ҳамадонӣ, Ховалинг ва Мӯъминобод мушоҳида карда мешавад.

Ҳамчунин бо мақсади таъмини муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо омӯзгорони фанни тарбияи ҷисмонӣ соли таҳсили 2012-2013 126 нафар хатмкардаи мактабҳои

олии кишвар чун омӯзгор фанни тарбияи ҷисмонӣ дар мактабҳои шаҳру ноҳияҳои вилоят қабул карда шудаанд.

Таҳлили китобҳои дарсӣ ва васоити таълимии нав нишон дод, ки баъди қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» дар таҳрири нав, Консепсияи маорифи миллӣ раванди таълифи китобҳои нави дарсӣ ва такмили китобҳои пешина ҷоннок гардидааст.

Таҳқиқот нишон дод, ки яке аз сабабҳои ба рушди низоми таҳсилот ҳалал мерасонида норасоии кадрҳои омӯзгорӣ мебошад. Чуноне ки дар зерфаслҳои болоӣ қайд карда гузаштем, бо сабаби номуътадили иҷтимоӣ ва вазъи мушкили иқтисодӣ омӯзгорони бисёре тарқи фаъолияти педагогӣ карда, аз пайи ҷустуҷӯи кор дар дигар бахшҳои иқтисодиёт афтоданд, ки ин ҳолат ба норасоии кадрҳои омӯзгорӣ дар мактабҳои минтақа боис шуд.

Рушди сатҳу сифати таҳсилот дар мактабҳои умумӣ аз як тараф аз фаъолияти бояду шояди шӯроҳои методӣ низ вобастагӣ дорад. Шӯроҳои методӣ баҳри пешрафту ташаккули чараҳои таълиму тарбия, баланд бардоштани малакаи касбии ҳайати омӯзгорон ва қобилияти касбии онҳо таъсис меёбад, ки тамоми намуди корҳои методиро бо ҳам алоқаманду мутамаказ карда, таҷрибаи муаллимони наовару эҷодкор ва соҳибкасбро барои ҳайати омӯзгорон дастрас гардонид, дар маҷмӯъ сатҳу сифати таҳсилоти мактабиро якмаром афзоиш медиҳад. Шӯроҳои методӣ, пеш аз ҳама, сарчашмаи азхудкунии дониш, табодули таҷриба, афзоиши донишҳои назариявӣю методии ҳар як муаллим махсуб меёбад. Чуноне ки мутахассисони соҳа қайд кардаанд,¹⁷⁶ мақсади ин шӯро дар заминаи асноду дастурҳо ва тавсияҳои методӣ ҳар як комёбӣ, наоварию дастоварди муаллимони пешқадамро чуқур омӯхта, дастраси муаллимони дигар кардан мебошад.

Ҳамин тавр, дар чараҳои дигаргунсозии бозорӣ дар низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб тағйироти ҷиддие рух доданд, ки амалан ба ҳамаи унсурҳои он: аз маблағгузорӣ ва идораи соҳа сар карда, то мухтавои ҳуди

---

¹⁷⁶ Ҳасанов Ҷ., Насриддинов З. Дастур ва тавсияҳои методӣ ба директорони ҷавон /Ҷ. Ҳасанов, З. Насриддинов. – Душанбе. – С. 7-8.

таҳсилот, шаклҳо ва методҳои арзёбии натиҷаҳои он даҳлат карданд. Ин таҳаввулот таҳти таъсири як дастаи мураккаби сабабҳои бо ҳамдигар алоқаманде ба вучуд омад, ки шартан ба омилҳои дохилӣ ва берунии таҳаввулоти соҳаи маориф мансуб кардан мумкин аст. Омилҳои беруна тағйироти сиёсӣ, иқтисодӣ ва демократӣ дар мамлакат мебошанд, ки тақозои бозори меҳнат ва худи хонандагонро ба сифати таҳсилот, муҳтаво ва таркиби он ба кулӣ дигаргун карданд. Инчунин, вазъи молиявӣ, яъне коҳиши хароҷоти буҷети давлатӣ барои нигоҳдории ҳамаи зинаҳои низоми таҳсилот дар кишвар, тағйирёбии сохтор ва нақшаи пардохтҳои мутаносибро низ ба қатори омилҳои беруна шомил кардан мумкин аст.

Ба омилҳои дохилӣ бошанд, фаъолияти мақомоти идоракуниро дар сатҳи минтақа оид ба ғайримутамаказонӣ ва ислоҳоти умумии низоми мактабу маориф бо мақсади гузаронидани он мутаносибан ба шароити тағйирёфта, чидду чаҳди муассисаҳои таълимӣ дар самти мутобиқшавӣ ба вазъияти навро метавон нисбат дод.

Таҳсилот дар шароити муосир бояд ба нигоҳдории мероси арзишманди педагогии гузаштаю имрӯза, ба ҳифзи арзишҳои олии маънавию фарҳангӣ равона карда шавад ва дар айни ҳол, вай бояд бо ғояҳои нав, мазмуни ҷадиде пурра карда шавад, ки ба тақозои замона ҷавобгӯ мебошанд. Бинобар ин, рушди ҷомеаи муосир идомабахшии замонавикунонии низоми мактабу маорифро тақозо менамояд, ки агар бар зиёни таҳсилоти маъмулӣ наанҷомад, бешубҳа мазмуни мусбӣ ба худ касб мекунад.

Дар шароити бавучудомада дақиқтар кардани самтҳои асосии дигаргунсозӣ дар низоми мактабу маорифи минтақа, муҳокимаи усулҳои нав ва василаҳои тозаи такмили минбаъдаи таҳсилот тақозо мешавад, ки ҳалли он, аз ҷумла, бо мушкилоти ҳамгироии комили кишвари мо бо фазои ягонаи таҳсилоти Аврупо марбут аст, ки ифодаи расмии худро дар раванди Болонӣ ёфтааст.

Ба андешаи мо, ҳадафи асосии воридшавии кишвари мо ба низоми Болонӣ ин таъмини беҳдошти вазъи таҳсилоти оӣ дар Тоҷикистон буд. Бо назардошти ин, ҳалли вазифаҳои талаб карда мешаванд, ки дар муқаррароти Эъломияи Болон

барои даҳсолаи аввали асри XXI баён гардида буданд: бунёди низоми муқоисашавандаи дараҷаҳо; гузаштан ба шакли дузинагии таҳсилот (тодараҷавӣ ва баъдидараҷавӣ); ҷорӣ намудани низоми кредитҳо барои супоридани санҷишу имтиҳонот, таъмини ҳаракати озодонаи хонандагону омӯзгорон; таҳияи меъёрҳои муқоисашавандаи сифати таҳсилот. Дар байни ин вазифаҳо барои Тоҷикистон муҳимтаринаш гузариш ба низоми бисёрзинагии таҳсил буд.

Бояд қайд намуд, ки соҳаи маориф дар ҳолати дигаргунсозии амиқи бисёрсолае қарор дорад, ки таҳти шиори замонавикунонӣ (модернизатсия) ҷараён мегирад. Модернизатсия ин қутби зарурии рушди таҳсилот, ин мантиқи дохилии истиқрори таърихӣ мактаб ва фарҳанги миллий, ин қутби анъанавӣ мебошад, ки ҳар як насл ҳатман бояд онҳоро аз худ намояд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки дар ҷараёни дигаргунсозии бозорӣ низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тағйироти ҷиддӣ дучор гардид, ки амалан ҳамаи унсурҳои онро, аз маблағгузорию идоракунӣ сар карда то муҳтавои арзёбии ҳуди натиҷаҳои он фаро мегирад.

Ба эътирофи мутахассисон, имрӯзҳо то 70% мактабҳои Тоҷикистон (74% мактабҳои шаҳрӣ ва 26% мактабҳои деҳот) ба ҷустуҷӯи равишҳо, василаҳо ва шаклҳои фаъолияти таълимӣ машғуланд. Амалан қариб тамоми мактабҳои Тоҷикистон ба ин раванд фаро гирифта шудаанд.¹⁷⁷

Зиёда аз 40% омӯзгорони мактабҳои Тоҷикистон ба раванди ҷустуҷӯи дастаҷамъонаи омӯзгорӣ ҷалб шудаанд. Ба ҳисоби миёнаи ҳар як чорумин омӯзгори Тоҷикистон дар шароити санҷиши озмоишӣ ва коркарди барномаҳои нави таҳсил ва таълим, шаклҳои ташкилӣ ва технологияҳои нави педагогӣ фаъолият мекунад. Имрӯзҳо дар муассисаҳои таълимӣ равишҳои усулан нава ба назар мерасанд, ки ба худ ҳамсон надоранд.

Яке аз хусусиятҳои муҳиму хоси давраи мавриди баррасӣ ин касбият ва тахассуснокии таҳсилоти умумӣ мебошад. Тафриқабандии касбият ё дар

---

¹⁷⁷ Ҳусейнзода М.О. Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият /М.О. Ҳусейн-заде. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2001). – Автореф. Дис...к.и.н. – Душанбе, 2002. – С. 14.

интихоби тамоили умумии кулли мактаб (риёзӣ, гуманитарӣ, иқтисодӣ ва ғ.), ё дар кушодани як ё якчанд синфҳои гимназиявӣ ё литсей ифода меёбад, ки аксар маврид аз мактабҳои муқаррарӣ бо чудо кардани миқдори зиёди соатҳо ба ин ё он фанни таълимӣ – таърих, математика, забони хориҷӣ ва ғ. фарқ мекунад.

Тафриқабандии таълим ба ҳаёти мактабӣ устуворона ворид гардида, барои кӯдакони дорои сатҳи гуногуни қобилиятнокӣ шароити ниҳоии рушд фароҳам меорад, яъне имконияти инкишоф додани қобилиятҳои инфиродии хонандагон тавассути тафриқабандии раванди таҳсилот ба миён омад, ки дар шароити муосир роҳи ягона ва асосии инфиродикунони таълим мебошад.

Рушди низоми таҳсилот дар минтақаи Кӯлоб дар он зоҳир мегардад, ки тағйироти ҷиддии сохторӣ ба бунёди мактабҳои навъи нав ва мактабҳои омӯзиши амиқи фанҳои алоҳида, васеъшавии доираи касбии онҳо ва ҷорӣ намудани фанҳои нави таълимӣ (иқтисод, ҳуқуқ, экология, сотсиология ва монанди инҳо) мусоидат намуд.

Таълими тафриқавӣ имкон дод, ки сатҳи донишҳои хонандагон баланд бардошта шавад. Коллективҳои омӯзгорони мактабҳои минтақа дар фаъолияти худ методҳои гуногунро истифода мебаранд, то ки дар хонандагон рағбатро ба дониш барангезанд. Дар он муассисаҳое, ки барномаи мукаммали таълим ва стратегияи муайяни таҳсилотро пеш гирифтаанд, дар рафтору сатҳи дониш, самтгирӣ ва фаъолияти мактаббачагон пешрафтҳои мусбӣ ба назар мерасанд.

Сарфи назар аз мушкилоти бузурги молиявӣ, дар давраи мавриди баррасӣ донишҳои педагогӣ ва махсуси омӯзгорони мактабҳо амиқтар ва васеътар карда шуда, малакаю маҳорати онҳо дар заминаи омӯзиш ва азхудкунии таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва дастовардҳои навини илм ғанитар гардонида мешуданд.

Ба таври васеъ чунин шаклҳои тақмили ихтисосу касбияти омӯзгорон, ба мисли семинарҳо ва практикумҳо, дарсҳои кушод ва дарсҳои омӯзиши пешакии мавзӯоти аз ҳама мушкили барномаҳои нав, инчунин, гузаронидани семинарҳои проблемавӣ дар ҷойҳо паҳн гардиданд. Шакли ғойибонаи тақмили ихтисоси муаллимон низ ба таври васеъ таҷриба гардида, сатҳи кори кабинетҳои методии ноҳияҳо ва мактабҳо баланд бардошта шуд.

Ҳамин тавр, дар хулосаи зерфасл зикр кардан бамаврид аст, ки таҷдиди муҳтаво ва сохтори таълим бо назардошти концепсияи мактаби миллӣ гуногунрангии таълимро дар доираи нақшаи давлатии таълим дар назар дорад, ки якнавьии модели мактабро бартараф намуд. Дар раванди ислоҳот дар чараёни таълими мактабҳои миёнаи минтақа нақшаҳои нави таълим, барномаҳо ва китобҳои дарсии нав бо назардошти муқаррароти тамоилҳои ҷаҳонӣ дар соҳаи рушди сатҳи таҳсилоти умумии наврасон татбиқ ёфтанд, ки муҳтавои таҳсилоти миёнаро дар асоси анъанаҳо ва арзишҳои иҷтимоию фарҳангии халқи тоҷик муқаррар намуданд.

Вазъи мактаб дар ҷомеа ба кулӣ тағйир ёфта, нақши он ҳамчун манбаи мустақили фарҳангу маданияти миллӣ васеъ гардид.¹⁷⁸ Хусусияти хоси мазмуни таҳсилоти мактабӣ дар он аст, ки дар асоси ба истилоҳ нақшаи таълими бунёдӣ мактаб метавонад, ки барои худ бо назардошти шароит ва имкониятҳои мавҷуда, варианти нақшаи таълимии худро, аз доираи соатҳои таълимии нишондодашуда набаромада, тартиб диҳад ва зимнан аз стандарти муқарраргардидаи давлатӣ набарояд. Гузариши мактабҳо ба нақшаҳои нав, барномаҳо ва китобҳои дарсӣ ба тавсифоти муҳтавои раванди таълим тағйироти назаррас ворид кард.

Хислати оммавӣ ба худ касб кардани равандҳои инноватсионӣ, аз як сӯ номуназзамӣ, ба таври кофӣ асоснок набудани онҳоро аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва илмӣ ба вучуд овард. Дар баъзе мактабҳои минтақа дар солҳои гузашта кӯшиши бидуни таҳлили комплекси ҳаматарафаи фаъолияти онҳо тағйир додани самти таълим ба мушоҳида мерасид. Ҳол он ки дода шудан ба шаклҳои нав бидуни тағйироти усулии моҳияти муҳтавои раванди таълим метавонад, ки вазъро дар соҳаи маориф танҳо мушкилтар намояд.

Чараёни таҷдиди таҳсилот тафаккури назариявӣ ва асосноккуниро тақозо менамояд, то ки ба бешууропагии навоариҳо хотима дода, самаранок идоракунии онҳоро ёд гирем. Набудани равиши системавӣ, ки тамомият ва ҳаматарафагии дигаргунсозӣ таҳсилотро таъмин менамоянд, ба натиҷаҳои онҳо низ таъсир

---

¹⁷⁸ Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: ҶДММ “Полиграфгрупп”, 2011. – С. 174.

расониданд – яъне дар баробари беҳтар гардидани сифати таҳсилот, мушкилоту тазодҳои нав ба нав низ ба миён омаданд.

2.3. Таҳкими пойгоҳи моддӣ ва рушди раванди таълим

Бояд қайд кард, ки яке аз усулҳои иҷроии ислоҳоти мактабҳо ин таҳкими пояҳои моддию техникий муассисаҳои томактабӣю мактабӣ ва омода намудани кадрҳо мебошад. Мушкилоти молиявӣ ва набудани масолеҳи сохтмонӣ дар охири асри гузашта гузаронидани таъмири ҷорӣ ва асосиро душвор карда, ба кори муътадили муассисаҳои томактабӣ ва таҳсилоти миёнаи умумӣ халал эҷод мекард. Бинобар ин, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар сатҳи минтақа тамоми саъю кӯшиши худро ба замонавиқунонии таҳсилоти томактабӣ ва мактабӣ, тайёр намудани кадрҳо барои соҳа, наشري маводи таълимию методӣ, беҳтарсозии инфрасохтор ва таъминоти моддию техникий муассисаҳои таҳсилотӣ сафарбар кард.

Дар ин самт яке аз нишондиҳандаҳои соҳа таносуби миқдори муассисаҳои таҳсилот ва шумораи хонандагон оид ба бастнокӣ мебошад. Чуноне ки аз маълумоти омори соҳа бармеояд, миқдори муассисаҳо ҳанӯз ҳам барои пурра ва ҳадди ақал дар ду баст фаро гирифтани хонандагон дар минтақа кофӣ нест. Масалан, аз 53 муассисаи таълимии шаҳри Кӯлоб ҳамагӣ дар 6 мактаб хонандагон дар як баст бо таълим фаро гирифта шуда, бештари онҳо дар ду баст (43 муассиса) ва 6293 хонанда дар 4 мактаби шаҳр дар се баст таҳсил мекунанд.¹⁷⁹ Ҳамин нишондод дар ноҳияи Восеъ мутаносибан дар як баст 5 мактаб (664 хонанда), 2 баст – 55 (32814), 3 баст – 12 (8063); дар ноҳияи Ҳамадонӣ дар 1 баст 1 мактаб (55 хонанда), 2 баст – 48 (27981), 3 баст – 1 (825); дар ноҳияи Фархор дар 1 баст 14 мактаб (2000 хонанда), 2 баст – 50 (26694), 5 баст – 1 (3632); дар ноҳияи Шамсиддини Шоҳин дар 1 баст 11 мактаб (799 хонанда), 2 баст – 44 (10444), 3 баст – 1 (536); дар ноҳияи Мӯъминобод дар 1 баст 4 мактаб (108 хонанда), 2 баст –

¹⁷⁹ Маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон /Миқдори муассисаҳо ва шумораи хонандагон оид ба бастнокӣ /Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

49 (16591), 3 баст – 4 (2197); дар ноҳияи Ховалинг дар 1 баст 8 мактаб (233 хонанда), 2 баст – 34 (8907), 3 баст – 5 (2240); дар ноҳияи Балчувон дар 1 баст 12 мактаб (487 хонанда), 2 баст – 31 (5675), 3 баст – 2 (531) буда, танҳо дар ноҳияҳои Данғара ва Темурмалик таҳсил дар як ва ду баст ба роҳ монда шудааст.¹⁸⁰ Ин рақамҳо гувоҳи онанд, ки дар шаҳру ноҳияҳои минтақа, ба истиснои Данғара ва Темурмалик, ҳанӯз ҳам талабот ба бунёди муассисаҳои нав ва ҷойҳои нишаст баланд аст.

Дар давраи соҳибистиклолӣ яке аз мушкилоти муҳими низоми мактабу маориф ин таъмини мактабҳо ва хонандагон бо китобҳои дарсӣ буд. Бо дигаргун шудани авзои сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар, зарурати комилан дигаргун кардани нақшаҳои таълим ва барномаҳои таълимӣ дар мактабҳо ба миён омад, ки ин дар навбати худ, зарурати ворид намудани тағйирот ба китобҳои дарсӣ ва васоити таълимию методӣ ва ё ҳадди ақал, мутобиқ сохтани онҳоро ба талаботи замона ба вучуд овард. Камбудии пойгоҳи моддии таълиму тарбия дар мактабҳо дар он зоҳир мегардид, ки китобу васоити даркорӣ ё ба мисли пешина бо теъдоди бузург чоп карда намешуданд ва ё миқдори онҳо барои мактабҳои минтақа ноқофӣ буд. Ҳамзамон, аз соли 1991 сар карда, дар мактабҳои минтақа таҷрибаи ба иҷора додани китобҳо ба хонандагон ба муҳлати се сол ҷорӣ гардид. Пас аз итмоми ин се сол, китобҳои дарсӣ моликияти мактаб маҳсуб ёфта, мактабҳо метавонистанд, ки онҳоро акнун бо нархи дигар ба иҷора диҳанд. Мувофиқи маълумоти оморӣ, қариби 98 дарсади мактабҳо китобҳоро ба иҷора дода, бо ҳамин саҳми худро дар арзиши таълим, дар баробари хонанда ва падару модари ӯ мегузоштанд.

Чунончи, дар соли таҳсили 1992/93 дар мамлакат мувофиқи нақша бояд 48 номгӯӣ китобҳои дарсӣ таҳия гардида, чоп карда мешуд, аммо бо сабаби

---

¹⁸⁰ Маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон /Миқдори муассисаҳо ва шумораи хонандагон оид ба бастанокӣ /Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

мушкилоти молиявии ба миёномада, то соли 1994 аз ин номгӯй танҳо 26–тои он ба таъб расиду халос.¹⁸¹

Баъди муътадилшавии авзои сиёсӣю иҷтимоӣ дар кишвар, барои беҳбуд бахшидан ва мукамал гардонидани низоми таъминоти мактабҳо бо китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ-методӣ, таъмини босифати хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҳам дар сатҳи давлатӣ ва ҳам дар сатҳи ҳукумати маҳаллӣ аҳамияти ҷиддӣ дода мешуд. Бо ин мақсад маблағгузорию мақсадноки харидорию китобҳо ва васоити таълимӣ аз бучети марказӣ ва бучетҳои маҳаллӣ, инчунин, аз ҳисоби сарпарастону падару модарон ба роҳ монда мешуд. Чунончи, ҳукумати кишвар барои коркарду таҳия ва чопи китобҳои дарсӣ чораҳои мушаххас меандешид. Барои мисол, дар соли 1997 аз фонди захиравии Президенти мамлакат барои чопи китобҳои дарсӣ барои мактабҳои ибтидоӣ маблағи 75 млн сӯми ҳамонвақта ҷудо карда шуд. Аз бучети ҷумҳурӣ бошад, барои ин мақсад дар соли 1998 зиёда аз 200 млн сӯм ҷудо гардид.

Танҳо дар соли 1998 16 номгӯй китобҳо бо теъдоди умумии 600 ҳазор нусха чоп карда шуд. Бо фармони вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 10 апрели соли 2002, №175 барои таълифи 156 номгӯй китобҳои дарсӣ озмун эълон карда шуд.¹⁸² Дар соли 2009 барои хонандагони мактабҳои таҳсилоташон ба забони давлатӣ вариантҳои нави китобҳои дарсӣ ва васоити таълимию методӣ чоп карда шуданд.

Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2004 нақшаи нави таълимро барои ҳамаи намудҳои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар тасдиқ кард. Мувофиқи нақшаи нави таълим барои 21 фан барномаи таълимӣ таҳия карда шуда, чопи 13 номгӯй маводи таълимӣ ва васоити таълимӣ-методӣ ба нақша гирифта шуда, дастнависи 32 номгӯй китобҳои дарсӣ барои мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои солҳои 2004-2007 омода карда шуд. Дар асоси

¹⁸¹ Проблемы финансирования образования в государствах Центральной Азии и Монголии /Под ред. И. Китаева. - Париж, 1996. - С. 211-212.

¹⁸² Каримов Т. Ҳолати низоми маориф дар солҳои соҳибистиклолӣ /Т. Каримов //Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Серии илмҳои гуманитарӣ. Қисми 2. – 2010. - №4 (60). – С. 224.

барномаи давлатии “Таҳия ва нашри китобҳои дарсӣ барои солҳои 2007-2010” мактабҳои миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 620 номгӯи китобҳои дарсӣ бо теъдоди умумии 5 млн нусха эҳтиёҷ доштанд. Аз ҷумла барои мактабҳои таҳсилоташон ба забони русӣ 132 номгӯи китобҳои дарсӣ бо теъдоди умумии 408 427 нусха намерасид, барои мактабҳои таҳсилоташон ба забони қирғизӣ низ 132 номгӯи китоб бо теъдоди умумии 4 333 542 нусха ва туркменӣ – 141 номгӯи бо теъдоди 38 961 нусха китоби дарсӣ намерасид.¹⁸³

Таҷриба нишон дод, ки китобҳои дарсии нав, ки саросемавор таҳия гардида, нашр шудаанд, ба талаботи таълим дар сатҳи зарурӣ ҷавобгӯ нестанд. Аз ин рӯ, вазири маорифи кишвар фармон “Дар бораи ташкил ва гузаронидани озмун барои тартиб додани китобҳои дарсӣ барои мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ”-ро аз 31 майи соли 2006, №497 ва “Дар бораи таъсис додани Кумита оид ба интихоби китобҳои дарсӣ”-ро содир намуд, ки татбиқи амалии онҳо бояд ба беҳтарсозии сифати китобҳои интишоршаванда мусоидат менамуд.¹⁸⁴

Аз ҳисоби буҷети давлатӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ҷопи 153 номгӯи китобҳои дарсӣ ба забони тоҷикӣ ба нақша гирифта шуд, ки аз онҳо то соли 2010 97 номгӯи бо теъдоди умумии 8237 ҳазор нусха ба маблағи 26,4 млн сомонӣ ҷоп карда шуд. Дар натиҷа ҳолати таъмини мактаббачагони синфҳои 1- 9 бо маводи таълимӣ ба забони давлатӣ хеле беҳтар гардид.¹⁸⁵

Аммо сарфи назар аз кумак ва дастгирии созмонҳои байналхалқӣ ва ҷопи ҳамасолаи китобҳо бо теъдоди калон, масъалаи таъмини хонандаҳои мактабҳои миёна бо китобҳои дарсӣ то соли 2011 ба пуррагӣ ҳалли худро наёфт. Хонандаи синфҳои ибтидоии мактаби миёна дар ихтиёри худ ба ҳисоби миёна 2-3 китоби дарсӣ дошт, ҳол он ки аллакай дар синфи якум 5 ҷан ва дар синфи чорум бошад – 8 ҷанни таълимӣ дарс дода мешуданд. Бинобар ин, вазъият дар самти таъмини

¹⁸³ Барномаи давлатии сармоягузорӣ, грантҳо ва сохтмони асосӣ барои солҳои 2012-2014. – Душанбе, 2012. – С. 38.

¹⁸⁴ Такдиров Т. Состояние реформы образования и инновационная деятельность школ в экспериментальных районах Республики Таджикистан //Т. Такдирсоз //Вестник Таджикского национального университета. – 2009. -№2 (50). - С. 249.

¹⁸⁵ Таърихи халқи тоҷик. Таърихи навтарин (1941-2010). Ҷ. VI. - Душанбе, 2011. - С. 579-580.

китобҳои дарсӣ дар мактабҳои таҳсилоти асосӣ ва миёна ба мисли пешина мубрам боқӣ мемонд. Аз ин рӯ, таъмини саривақтии хонандагон бо китобҳои дарсӣ ва рӯёнидани қарзи иҷораи китобҳо ҳамеша яке аз масъалаҳои мубрами соҳа маҳсуб шуда, ин масъала таҳти назорати доимии мақомоти маорифи вилоят қарор дорад. Аввалин маротиба дар соли 2012 нақшаи маблағи китобҳои иҷоравӣ зиёда аз 102,25%-ро ташкил дод, ки ба суратҳисоби Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 миллиону 869 ҳазору 666 сомонию 71 дирам маблағи иҷора супорида шуд.¹⁸⁶

Ҳамин тавр, сол ба сол, бо таҳкими имкониятҳои молиявӣ дар минтақа нашр ва воридоти китобҳои дарсӣ афзоиш ёфта, дар давоми солҳои 2001-2012 ин нишондод нисбати солҳои 1991-2000 зиёда аз 4 маротиба рушд кардааст.

Бо мақсади таъмини мактабҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо китобҳои дарсӣ 3 августи соли 2007 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №391 дар бораи “Барномаи давлатии таҳия ва наشري китобҳои дарсӣ барои солҳои 2007-2010” қабул гардид.

Аз соли таҳсили 2008 сар карда, барои хонандагони синфҳои 10-11 муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тамоми китобҳои дарсӣ пурра дастрас карда шуд ва инчунин, 10 номгӯӣ китобҳои дарсии барои синфҳои 10-ум ва 9 номгӯӣ китобҳои дарсии барои синфҳои 11-ум чопи такрорӣ шуда, дастраси хонандагон карда шуданд.

Барои хонандагони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии таълимашон бо забони русӣ китобҳои дарсӣ асосан аз Федератсияи Россия ворид карда мешаванд. Дар солҳои 2005-2006 аз ҷониби Федератсияи Россия 70 номгӯӣ китобҳои дарсӣ ва дар соли 2010-ум 144 номгӯӣ китобҳои дарсӣ, дастур ва барномаҳои таълимӣ ба шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилоят ворид карда шуд. Китобҳои мазкур ба воситаи шӯъбаҳои маориф дастраси мактабҳои таҳсилоти умумии таълимашон бо забони русии шаҳру ноҳияҳо гардонида шуданд. Дар қиёс бо ғоиз таъминоти

---

¹⁸⁶ Маълумоти омили соҳаи маорифи вилояти Хатлон дар соли 2012 /Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2012.

хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумии таълимашон бо забони русӣ бо китобҳои дарсӣ 50-70%-ро ташкил медиҳад.

Барои мактабҳои таҳсилоти умумии таълимашон бо забони ўзбекӣ бошад, 30 номгӯй китобҳои дарсӣ дастраси шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилоят гардонида шуд.

Барои хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумии таълимашон ғайриточикӣ китобҳои дарсии «Забони давлатӣ» барои синфҳои 2-11 нашр карда шуд, ки мавриди истифодаи хонандагони ин мактабҳо қарор доранд.

Ба мисли ҳамин, ҳолати таъмини мактабҳои минтақа бо технологияи иттилоотӣ-иртиботии ҳозиразамон дар ҳамон солҳо ташвишовар буд. Синфхонаҳои компютерӣ асосан дар мактабҳои шаҳрӣ вуҷуд доштанд. Дар аввали солҳои 90-ум мактабҳои бо мошинҳои электронии ҳисоббарори тамғаи “БК”, “КУВТ”, “УК-НИ” мучаҳҳаз карда мешуданд. Дар нимаи дуҷуми солҳои 90-ум дар мактабҳо компютерҳои намунаи хориҷии стандарти IBM пайдо шуданд. Мактабҳои пешқадами минтақа дорои панҷ ё даҳ компютер буданд. Синфхонаҳои компютерӣ дар мактабҳои деҳот вуҷуд надоштанд. Мактабҳо чунин синфхонаҳоро танҳо бо мақсади компютерҳо дар давоми рӯз истифода карда, баъди таҳсили рӯзона дари онҳоро мебастанд. Дар вақти фориғ аз дарс хонандагон имконияти дастрасӣ ба компютерро надоштанд. Мактабҳои минтақа асосан бо компютерҳои моделҳои куҳна, ба мисли компютери инфиродии 386, 486 ва ё ба он баробар мучаҳҳаз буданд. Компютерҳо ҳанӯз ба шабакаҳои воҳид пайваст карда нашуда буданд. Истифодаи компютерҳо танҳо бо тадриси фанни “Омор ва техникаи ҳисоббарор”, ки дар давоми ҳафта 8-10 соат таълим дода мешуд ва инчунин, дар дарсҳои забонҳои хориҷӣ, аҳёнан дар дарсҳои физикаю химия ва машғулиятҳои беруназсинфӣ марбут буд.

Дар минтақаи Кӯлоб, дар доираи гузаронидани ислоҳоти низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ ва бо назардошти вазъияти ноговори муассисаҳои мактабӣ, коҳиши сатҳи сифати таълиму тадрис, ба дигар соҳаҳо рафтани омӯзгорони касбӣ, сатҳи пасти таъмини мактабҳо бо техникаи нави ҳозиразамон, ба масъалаҳои беҳтарсозии сифати таълим, таъмини мактабҳо бо кадрҳои соҳибтаҳассус,

инчунин, мучаҳҳаз-гардонии мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо технологияҳои иттилоотии муосир аҳамияти ҷиддӣ зоҳир карда мешуд. Дар ростои татбиқи ин ҳадафҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 декабри соли 2002 “Барномаи компютерикунонии мактабҳои асосӣ ва миёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2007” бо буҷети тақрибан 27 млн доллари ИМА таҳия ва қабул карда шуд. Барои иҷрои барномаи мазкур 13 дарсади хароҷотро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва боқимондари аз ҳисоби маблағҳои грантии созмонҳои донорӣ ба нақша гирифта буданд.¹⁸⁷

Ҳамзамон, бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон №1174 аз 5 ноябри соли 2003 Стратегияи давлатии “Технологияҳои информатсионӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба тасвиб расид. Мувофиқи ин стратегия таҳти мафҳуми иттилоотикунонӣ раванди истифодабарии васеи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа бо мақсади баланд бардоштани самаранокии истифодабарии иттилоот ва донишҳо ҷиҳати идоракунӣ, қонеъгардонии талаботи информатсионии шаҳрвандон, ташкилотҳо ва давлат ва бунёди заминаҳо барои гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ фаҳмида мешуд.¹⁸⁸ Дар банди 4.2 санади мазкур самтҳои зерини фаъолият дар соҳаи таҳсилоти мактабӣ ҷиҳати мучаҳҳазгардонӣ бо технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ муайян карда шуда буданд:

- Иттилоотикунонии таҳсилот ва менеҷменти донишҳо, таъмини саводнокии ҳамагонии компютерӣ, таҳия ва ҷорӣ намудани стандартҳои таҳсилоти информатика дар муассисаҳои таҳсилотии ҳамаи зинаҳо, татбиқи технологияҳои компютерикунонидашудаи таълим, компютерикунонии сартосарии мактабҳо, таъсиси нуқтаҳои ҷамъиятии дастрасии ройгон ба шабакаи умумичаҳонии Интернет, баҳусус, барои қишрҳои осебпазири аҳоли;

¹⁸⁷ Такдиров Т. Состояние реформы образования и инновационная деятельность школ в экспериментальных районах Республики Таджикистан /Т. Такдирсов //Вестник Таджикского национального университета. – 2009. - №2 (50). - С. 251.

¹⁸⁸ Стратегияи давлатии “Технологияҳои информатсионӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон” [пойгоҳи электронӣ] URL: http://unpan1.un.org/intrdoc/groups/public_unpan/unpan041014~1.pdf

- Тағйирдиҳии тамоми комплекси таъминоти меъёрии ҳуқуқӣ чиҳати гузариш ба сохторҳои нави таҳсилотӣ;
- Татбиқи амалии низоми таҳсилоти кушод бо истифодабарии технологияҳои фосолавии таҳсил дар тамоми зинаҳои он, таҳияи бонкҳои нави таълимӣ дар асоси комплексҳои электронии таълимӣ-методӣ, китобхонаҳои махсусгардонидашудаи электронӣ, гузаронидани конференсияҳо ва таҳқиқоти илмии виртуалӣ.

Мувофиқи маълумоти соли 2002 таъминоти мактабҳои кишвар ва хонандагони онҳо бо синфхонаҳои компютерӣ чандон ҷавобгӯӣ талаботи замона набуд. Дар ҷумҳурӣ 3729 мактаби таҳсилоти умумӣ амал мекард, ки дар онҳо 1638106 хонанда бо таҳсил фаро гирифта шуда буд. Мактабҳо бо 9904 компютер мучаҳҳаз гардонидашуда шуда, танҳо дар 593 мактаб синфхонаҳои компютерӣ таъсис дода шуда буданд, яъне танҳо 15,9 дарсади мактабҳо синфхонаҳои компютерӣ доштанду халос. Ба ҳисоби миёна бар ҳар мактаб 2,7 компютер рост меомад. Дар мактабҳо бошад, ба ҳар як компютер 165 хонанда рост меомад. Ҳамагӣ дар мактабҳои кишвар 105 компютер ба Интернет ва почтаи электронӣ пайваст гардида буданд.¹⁸⁹

Соли 2004 тибқи «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2007» муассисаҳои таҳсилоти умумии вилояти Хатлон ҳамагӣ бо 824 адад компютер таъмин буданд, ки ин ба ҳар як компютер 179 нафар хонанда рост меомад. Соли 2010 тибқи «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2010» муассисаҳои таҳсилоти умумии вилоят бо 10519 адад компютер таъминанд, ки ба ҳар як компютер 24 нафар хонанда рост меомад.¹⁹⁰ Тибқи «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 – 2015» мактабҳои таҳсилоти асосӣ ва миёнаи

¹⁸⁹ Омодагӣ ба иқтисодиёти ба дониш асосёфта: Тоҷикистон. Ҳисобот оид ба арзёбии тайёрии кишвар. - Нью-Йорк ва Женева, 2003. - С. 16-17.

¹⁹⁰ Шарифзода А. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ /Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. Зери назари д.и.т. З.Акрамӣ. – Душанбе, 2016. – С. 318.

умумии вилоят то июни соли 2013 ба 15778 адад компютер, таъмин карда шудаанд, ки 91,5 % -и иҷрои барномаҳо ташкил медиҳад. Ягон муассисаи таълимии вилоят то соли 2009 ба шабакаи умумичаҳонии Интернет пайваст набуданд, соли 2013 140 муассисаҳои таълимии вилоят ба ин шабака пайваст мебошанд.

Чунончи, дар соли таҳсили 2014 дар муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳри Кӯлоб 105 компютери Intel Pentium I, 205 компютери Intel Pentium II, 930 адад компютери Intel Pentium III, 1635 компютери Intel Pentium IV, 440 адад принтер, 70 сканер, 140 адад генератори барқӣ ва дигар таҷҳизоти техникӣ мавҷуд буда, аз шумораи умумии муассисаҳо компютерҳои 20 мактаб бо шабакаи умумичаҳонии Интернет пайваст буда, арзиши моҳонаи сифати Интернет 10 ҳазору 405 сомониро ташкил додааст.¹⁹¹

Дар ноҳияи Восеъ бошад, ҳамагӣ 8 адад компютери Intel Pentium II, 280 адад компютери Intel Pentium III, 208 компютери Intel Pentium IV, 104 адад принтер, 25 сканер, 48 адад нусхабардор, 24 адад проектор, 16 адад генератори барқӣ ва дигар таҷҳизоти техникӣ мавҷуд буда, аз шумораи умумии муассисаҳо компютерҳои 8 мактаб бо шабакаи умумичаҳонии Интернет пайваст буда, арзиши моҳонаи сифати Интернет 1136 сомониро ташкил додааст.

Дар ноҳияи Ҳамадонӣ 88 компютери Intel Pentium I, 232 компютери Intel Pentium II, 48 адад компютери Intel Pentium III, 840 компютери Intel Pentium IV, 440 адад принтер, 40 сканер, 208 адад генератори барқӣ ва дигар таҷҳизоти техникӣ мавҷуд буда, аз шумораи умумии муассисаҳо компютерҳои 16 мактаб бо шабакаи умумичаҳонии Интернет пайваст буда, арзиши моҳонаи сифати Интернет 1040 сомониро ташкил додааст.

Ҳамин нишондиҳандаҳо дар ноҳияи Фархор 10 компютери Intel Pentium I, 120 компютери Intel Pentium II, 20 адад компютери Intel Pentium III, 1540 компютер Intel Pentium IV, 260 адад принтер, 10 сканер, 80 адад генератори барқӣ ва дигар таҷҳизоти техникиро ташкил дода, аз шумораи умумии муассисаҳо

---

¹⁹¹ *Замимаи №3*. Маълумот оид ба компютеркунонӣ, таҷҳизотҳои иттилоотӣ ва шабакаи Интернет дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб (2014).

компютерҳои ягон мактаб бо шабакаи умумичаҳони Интернет пайваст набудааст.

Бояд гуфт, ки нишондиҳандаҳои мазкур дар ноҳияи Данғара нисбат ба дигар шахру ноҳияҳои минтақа тафовут дошта, рушди бештареро нишон додаанд. Чунончи, дар соли таҳсили 2014 дар муассисаҳои таҳсилоти умумии ноҳияи Данғара 297 компютери Intel Pentium I, 342 адад компютери Intel Pentium III, 1251 компютери Intel Pentium IV, 99 адад принтер, 63 сканер ва дигар таҷҳизоти техникӣ мавҷуд буда, аз шумораи умумии муассисаҳо компютерҳои 9 мактаб бо шабакаи умумичаҳони Интернет пайваст буда, арзиши моҳонаи сифати Интернет 1800 сомони ро ташкил додааст.¹⁹²

Дар мактабҳои **ноҳияи Шамсиддини Шоҳин** бошад, шумораи компютерҳои тамғашон нисбатан кӯҳна бештар – 224 адад компютери Intel Pentium I, 70 адад компютери Intel Pentium II ва компютери нав камтар – ҳамагӣ 7 адад Intel Pentium III ва 56 адад компютери Intel Pentium IV мавҷуд будааст. Ягон мактаби ноҳия ба шабакаи Интернет пайваст нашудааст. Ба монанди ҳамин, мактабҳои ноҳияҳои Мӯъминобод, Ховалинг ва Балҷувон низ ба ин шабака пайваст нашудаанд.¹⁹³

Бо қарори раиси вилояти Хатлон дар назди Раёсати маорифи вилоят чиҳати таъмири компютерҳои корношоям, пайваст бо шабакаи Интернет ва почтаи электронӣ, Маркази технологияи информатсионӣ ва комуникатсионӣ ташкил карда шуд. Инчунин дар назди Марказ курсҳои кӯтоҳмуддати компютери яқмоҳа ва семоҳа аз фанни «Технологияи информатсионӣ» ва курсҳои забонҳои англисӣ ва русӣ кушода шуданд. Синфхонаҳо ба таври ҳозиразамон таҷҳизонида шуда, барои шунавандагон шароити хуб фароҳам оварда шуд, то ки онҳо тавонанд аз технологияи муосир ва забонҳои хориҷӣ бархӯрдор бошанд. Ҳангоми таҳсил дар курсҳо шунавандагон аз барномаҳои Windows, Word, Excel дарс омӯхта, бо шабакаи умумичаҳони Интернет чаҳонбинии худро сайқал медиҳанд. Инчунин барои ҷавонписарони бекасб курсҳои кӯтоҳмуддат кушода шудааст, ки

¹⁹² *Замимаи №3*. Маълумот оид ба компютеркунонӣ, таҷҳизотҳои иттилоотӣ ва шабакаи Интернет дар шахру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб (2014).

¹⁹³ *Замимаи №3*. Маълумот оид ба компютеркунонӣ, таҷҳизотҳои иттилоотӣ ва шабакаи Интернет дар шахру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб (2014).

мутахассисони оид ба таъмири компютер, теле-радио-аудио таҷҳизот, телефонҳои мобилӣ омӯзонида мешаванд. Ин синфхонаҳо бо тамоми ағниятҳои лозимӣ таъмин гардида, шунавандагон метавонанд бе ягон мушкили истифода бурда, таъмир намудани асбобҳои дар боло зикргардидаро омӯзанд. Баъд аз хатми курсҳои кӯтоҳмуддат шунавандагон соҳиби сертификат (ичозатнома) гардида, бо касби устои таъмири компютер, телерадио аудио ва телефонҳои мобилӣ мегарданд.

Дар давраи солҳои 2000-2010 аз шумораи умумии 13635 нафар омӯзгори мактабҳои шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб ҳудуди 4713 нафарашон аз курсҳои тақмили ихтисос гузаштаанд, ки аз ин шумора 1978 нафарашонро занон ташкил мекунанд.¹⁹⁴

Дар давраи солҳои 2000-2010 аз шумораи умумии 13635 нафар омӯзгори мактабҳои шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб ҳудуди 4713 нафарашон аз курсҳои тақмили ихтисос гузаштаанд, ки аз ин шумора 1978 нафарашонро занон ташкил мекунанд.¹⁹⁵

Дар баробари ин, барои директорон курсҳои тақмили ихтисос оид ба идоракунӣ ташкил карда шудааст, ки то соли 2010 аз 565 директори мактаб, ки 101 нафарашонро занон ташкил медоданд, ҳудуди 210 нафар, аз ҷумла, 33 нафар зан аз ин курсҳо гузашта, сертификати дахлдорро дарёфт кардаанд.¹⁹⁶

Дар Марказ гурӯҳи устоҳои таъмири техникаӣ фаъолият менамоянд, ки бо тариқи шартномавӣ дар тамоми муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияҳои вилоят барои таъмири компютер, принтерҳо ва пайваст намудан бо шабакаи умумичаҳонии Интернет хизмат мерасонанд.

---

¹⁹⁴ *Замимаи №6*. Маълумот оид ба гузаштани курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон ва курсҳои тақмили ихтисос оиди идоракунӣ (директорон) дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб дар солҳои 2000-2010.

¹⁹⁵ *Замимаи №6*. Маълумот оид ба гузаштани курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон ва курсҳои тақмили ихтисос оиди идоракунӣ (директорон) дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб дар солҳои 2000-2010.

¹⁹⁶ *Замимаи №6*. Маълумот оид ба гузаштани курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорон ва курсҳои тақмили ихтисос оиди идоракунӣ (директорон) дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб дар солҳои 2000-2010.

Давоми давраи сипаригардида дар шаҳру ноҳияҳои вилоят зиёда аз 1370 адад компютери корношоям аз таъмир бароварда шудааст. Аз тарафи кормандони Марказ дар шаҳру ноҳияҳо курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзиши компютер, забонҳои хориҷӣ ташкил карда шуда, 720 нафар шунавандагон аз ин курсҳо гузашта соҳиби сертификат (ичозатнома) гардидаанд. Қалби шунаванда ба курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзиши компютер, забонҳои хориҷӣ дар сатҳи вилоят идома дорад.

Бояд тазаққур дод, ки дар банди 4 сархати 1-и қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 сентябри соли 2010, №416 «Дар бораи тасдиқи Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2015» омадааст: “Барои таъмиру истифодабарӣ аз воситаҳои технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар назди Раёсат, шӯъбаҳои маорифи вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ марказ ва бахшҳои хизматрасонии компютерӣ таъсис диҳанд”. То соли 2014 ба истиснои ноҳияҳои Балҷувон ва Темурмалик дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб Марказҳои технологияи информатсионӣ ташкил шудаанд.

Ба муассисаҳои таҳсилот технологияҳои ҳозиразамони электронӣ, компютерҳо ва дастрасӣ ба шабакаи умумичаҳонии Интернет намерасад ва истифодаи онҳо аз сабаби норасоии мутахассисон ва то ба истифода додани НБО «Роғун» бо номунтазамии неруи барқ мушкилтар мешуд. Чуноне ки аз маълумоти омории замимаи 6 бармеояд, дар баробари таҷҳизоти техникӣ дар мактабҳои аксарияти ноҳияҳо генераторҳои барқӣ харидорӣ карда шуда буданд. Хушбахтона, ба истифода додани чарҳаи аввали неругоҳи барқи оби «Роғун», ки маънои расидан ба истиклолияти энергетикӣ кишварро дошт, масъалаи таъмини мактабҳо бо неруи барқ дар фасли сармо ҳалли худро ёфт.

Ҳадафи дигари барнома иборат аз он аст, ки истифодаи компютерҳо дар таълими фанҳо (кабинетҳои таълимӣ) ва ба воситаи он баланд бардоштани сифати таълим пурра ба роҳ монда шавад. Дар аксарият мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру ноҳияҳо омӯзгорони фанҳои забони русӣ, англисӣ, физика, химия, география, таърих ва дигар фанҳо бо мақсади баланд бардоштани савияи дониши шогирдонанон технологияи информатсиониро дар вақти омӯзиши мавзӯҳои

гуногун хело хуб истифода мебаранд. Махсусан, омӯзгорон ба воситаи шабакаи Интернет дастурҳои методӣ ва маводи таълимии лозимаро аз он ҷо пайдо намуда, дар дарсҳои ҳаррӯзаашон истифода мебаранд.

Мақсади дигари барнома сабти электроники китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, филмҳои таълимӣ дар дискҳо мебошад, ки бо дастгирии Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай аз якҷанд филмҳои таълимӣ китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ ва дигар маводи таълимӣ барои истифодабарӣ ҳангоми дарсҳо ба омӯзгорон дастрас гардидаанд. Бо ташаббуси Раёсати маорифи вилояти Хатлон дар тамоми мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру ноҳияҳои вилоят дастур дода шуда буд, ки аз ҳисоби омӯзгорони пуртаҷриба ва собиқадор ташкил намудани дарсҳои кушоди намунавиро созмон, сабти онро дар дискҳо гузаронида, ба Раёсати маориф пешниҳод намоянд. Хушбахтона, аз тамоми шӯъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳои вилоят ба унвони Раёсати маориф ба миқдори аз 12 то 18 донагӣ дискҳои сабтшуда ворид гардиданд, ки айни ҳол он дар бахши филмҳои таълимии назди Раёсати маориф барои истифодабарӣ нигоҳ дошта шудаанд, ки аз он махсусан омӯзгорони ҷавон метавонанд барои такмил додани маҳорати касбии хеш истифода баранд.

Аз оғози солҳои 2000-ум раванди таъмини пойгоҳи моддию таълимии мактабу муассисаҳои таълимӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суръат гирифта, сол ба сол сохта ба истифода додани иншооти ин соҳа ҳам аз ҷиҳати сифат, ҳам аз ҷиҳати миқёс вусъати тоза пайдо кард. Ҷоннок гардидани ин раванд, ки таҳти назорати бевоситаи Сарвари давлат қарор гирифта буд, аз нишондиҳандаҳои соли 2001 ба ин тараф комилан рӯшан аст.

Ҷунончи, дар ҳуди ҳамон соли 2001-ум, дар ноҳияи Данғара як мактаби таҳсилоти умумии ҳозиразамони дорои 724 ҷойи нишаст, дар ноҳияи Муъминобод як мактаб барои 240 хонанда, дар ноҳияи Ховалинг 2 мактаби дорои 624 ҷойи нишаст бунёд гардида, ба истифода дода шуданд.¹⁹⁷ Ин дар маҷмӯъ, 1588 ҷойи нишаст аст, ки нисбат ба солҳои қаблӣ хеле дастоварди назаррас аст.

---

¹⁹⁷ Маълумоти Замимаи 1: Рӯйхати сохтмони иншоотҳои соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб, ки дар солҳои 1991-2011 сохта ба истифода дода шудаанд.

Дар соли 2002 дар ноҳияи Фархор як мактаби таҳсилоти умумии дорои 320 ҷойи нишаст, дар соли 2003-ум бошад, дар ноҳияи Данғара 2 мактаб бо 944 ҷой, дар Мӯъминобод 1 мактаби дорои 180 ҷойи нишаст, дар Балҷувон низ 1 мактаби таҳсилоти умумӣ барои 200 нафар хонанда сохта, ба истифода дода шуд.¹⁹⁸

Ҳамин тариқ, дар соли 2004 дар шаҳру ноҳияҳои гурӯҳи Кӯлоб дар маҷмӯъ 10 мактаби таҳсилоти умумӣ, ки фарогири 3559 ҷойи нишаст мебошад, бунёд гардида, мавриди истифода қарор гирифтанд. Аз ҷумла, дар ҳуди шаҳри Кӯлоб 2 мактаб (1928 ҷой), Данғара – 3 мактаб (742 ҷой), Шамсиддини Шоҳин – 3 мактаб (724 ҷой), Мӯъминобод – 1 мактаб (125 ҷой) ва ноҳияи Балҷувон – 1 мактаби таҳсилоти умумӣ бо 40 ҷойи нишаст ба истифода дода шуд.

Гузашта аз ин, тавассути сиёсати бисёр оқилонаи соҳаи маориф, ки аз иқдомоти ибтикороти Пешвои миллат сарчашма мегирад, ҳаракати бунёди мактабҳо ва муассисаҳои таълимӣ, илова ба маблағгузориҳои давлатӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, маблағгузориҳои сарпарастони дохилӣ аз ҳисоби идораю ташкилотҳо, дар байни қишри соҳибкорони ватанӣ тарафдори бисёр пайдо карда, дар бисёр мавридҳо, бо ташаббуси соҳибкорони маҳаллӣ дар баробари мактабу муассисаҳои фаъолиятдошта, биноҳои таълимӣ ва иншооти соҳаи маориф қад рост карданд.

Чуноне ки аз рақамҳои оморӣ соҳа дар ин самт бармеояд, дар соли 2005 дар минтақаи Кӯлоб дар маҷмӯъ 10 мактаби таҳсилоти умумӣ бо теъдоди умумии ҷойи нишаст барои 3252 хонанда сохта ба истифода дода шудааст, ки аз ҳама бисёр дар ноҳияи Балҷувон – 3 мактаб бо теъдоди умумии 888 ҷойи нишаст, ноҳияи Мӯъминобод – 2 мактаб бо 300 ҷойи нишаст, дар шаҳри Кӯлоб, ноҳияҳои Фархор, Данғара, Шамсиддини Шоҳин, Темурмалик яктогӣ мактаби таҳсилоти умумӣ, мутаносибан дорои 624, 320, 640, 200, 280 ҷойи нишаст рост меояд.¹⁹⁹

---

¹⁹⁸Ҳамон ҷо.

¹⁹⁹ Маълумоти Замимаи 1: Рӯйхати сохтмони иншоотҳои соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб, ки дар солҳои 1991-2011 сохта ба истифода дода шудаанд.

Ҳамин нишондиҳанда дар соли 2006-ум ба 11 мактаби дорои 4732 ҷойи нишаст афзоиш кардааст.²⁰⁰

Дар соли 2011 дар вилоят дар маҷмӯъ 46 иншооти соҳаи маориф, аз ҷумла аз тарафи Дирексия оид ба сохтмони иншооти давлатии Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 6, Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6, Бунёди миллии маблағгузори иҷтимоии Тоҷикистон 15, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоят 8, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо 4, сармояи хориҷӣ (Сафоратхонаи Япония) 1, таҷдид ва идомаи сохтмони мактабҳои миёна 2 ва соҳибкорон 4 мактаб сохта ва барқарор карда шуданд.

Тибқи Барномаи давлатии сохтмон, таъмиру азнавсозии мактабҳо барои солҳои 2008-2015, ки дар хонаҳои шахсӣ, вагонҳо, биноҳои маъмурию ҷойҳои ҷамъиятӣ ҷойгиранд, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 августи соли 2008, № 436 тасдиқ шудааст, дар солҳои 2008-2009 дар шаҳру ноҳияҳои вилоят аз ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ 93 адад мактаб аз хонаҳои шахсӣ ва 50 адад мактаб аз вагон, тайи солҳои 2009-2013 120 мактаб барқарор гардида, солҳои 2009-2011 таъмири 95 ва идомаи сохтмони нотамоми 31 мактаб дар солҳои 2010-2015 иҷро гардидааст.

Дар ин давраи корҳо аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳои маблағгузорӣ мутобиқи Барнома чараён гирифта, аз хонаҳои шахсӣ 93 адад, аз вагонҳо 49 адад мактаб бароварда, 52 адад мактабҳои садамавӣ барқарор, 46 адад мактаб таъмири асосӣ карда, 5 адад мактаби сохтмонаш нотамоми типӣ сохта, ба истифода дода шуданд.

Тибқи Барнома аз буҷети маҳаллӣ баровардани 93 мактаб пешбинӣ шуда буд, ки аз ин миқдор 40 ададаш, аз он ҷумла аз ҳисоби буҷети вилоят 19 адад, шаҳру ноҳияҳо 21 адад ва Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 53 адад бароварда шуданд.

Дар баробари ин, дар ин давра аз вагонҳо баровардани 50 адад мактаб ба нақша гирифта шуда, миқдори 10 адад аз ҳисоби буҷети вилоят, 8 адад аз ҳисоби буҷети шаҳру ноҳияҳо ва 6 адад аз ҳисоби Вазорати маорифи Ҷумҳурии

---

²⁰⁰ Ҳамон ҷо.

Тоҷикистон, 26 адад аз ҳисоби сармояи хориҷӣ мебошад, ки 49 ададаш расман бароварда ба истифода дода шуда, дар як адад мактаб дар ноҳияи Восеъ корҳо идома дорад.

Аз натиҷаи корҳои анҷомдодашуда бармеояд, ки иҷроиши Барномаи давлатӣ дар ин давра оид аз хонаҳои шахсӣ баровардани мактаҳо 100 фоиз, вагонхонаҳо 98,0 фоиз, барқарорсозии мактабҳои дар ҳолати садамавӣ қарордошта 43,3 фоиз, таъмири мактабҳои ба таъмири асосӣ ниёздошта 49,5 фоиз ва мактабҳои сохтмонашон нотамоми типӣ 16,1 фоиз, дар маҷмӯъ иҷроиши Барнома то соли 2015 дар вилоят 63,0 фоиз таъмин гардидааст.

Аз аввали соли 2013 то охири сол (моҳи декабр) дар вилоят бо маблағгузори Дирексияи сохтмони иншооти ҳукумати Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоят, шаҳру ноҳияҳо, Маркази идораи лоиҳаи кредит дар соҳаи маориф, Маркази идораи лоиҳаи ислоҳоти соҳаи маорифи Тоҷикистон, Бунёди миллии маблағгузори иҷтимоии Тоҷикистон, ҷалби сармояи хориҷӣ, кумитаҳои падару модарон ва шахсони алоҳида 11 мактаби нав бо теъдоди 4576 ҷои нишаст, 556 синфхонаҳои иловагӣ дар назди мактабҳои таҳсилоти умумӣ бо 13616 ҷои нишаст, ки ба талаботи санитарияи гигиенӣ ҷавобгӯ ва дорои шароити мусоиди дарсгузарӣ омода гардида мавриди баҳрабардорӣ қарор мегирад.

Тибқи супориши бевоситаи Президенти мамлакат аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ барои сохтмон ва таҷдиду тармими мактаб-интернатҳои ҷумҳурӣ давоми солҳои 2013-2015 ба андозаи 31 млн. 709 ҳазор сомонӣ, аз ҷумла барои сохтмони бинои хобгоҳ барои 100 ҷой дар назди мактаб-интернати деҳаи Кангурти ноҳияи Темурмалик 3 млн. 600 ҳазор сомонӣ, сохтмони бинои таълимӣ барои 240 ҷойи нишаст дар назди Хонаи бачагони деҳаи Танобчии ноҳияи Темурмалик ба маблағи 3 млн. 400 ҳазор сомонӣ, барқарорсозии бинои хобгоҳи мактаб-интернати ҷумҳуриявӣ барои кӯдакони ятим дар деҳаи Саричашмаи ноҳияи Шамсиддини Шохин ба маблағи 2 млн. 330 ҳазор сомонӣ, таъмири асосии мактаб-интернат барои кӯдакони ятим ва бепарастор дар деҳаи Арали ноҳияи

Восеъ ба маблағи 3 млн. 100 ҳазор сомонӣ, таъмири асосии мактаб-интернат барои кӯдакони ятим ва бепарастор дар деҳаи Кадучии ноҳияи Восеъ ба маблағи 3 млн. 425 ҳазор сомонӣ, таъмири асосии мактаб-интернати ёрирасони №1, шаҳри Кӯлоб ба маблағи 2 млн. 998 ҳазор сомонӣ, таъмири асосии Хонаи бачагони ноҳияи Фархор ба маблағи 1 млн. 756 ҳазор сомонӣ, таъмири асосии мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ятим дар шаҳри Кӯлоб ба маблағи 4 млн. сомонӣ чудо гардида, иншооти мазкур пурра азнавсозӣ карда шуда, шароити мусоиди таълимӣ ва зист барои хонандагони мактаб-интернатҳои зикргардида муҳайё карда шуд.²⁰¹

Аз ҳисоби маблағҳои бучети ҷумҳурӣ сохтмони бинои Донишгоҳи давлатии Данғара ва хонаи истиқоматӣ барои омӯзгорон дар ноҳияи Данғара, сохтмони бинои маъмурии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ анҷом ёфта, мавриди истифода қарор гирифтанд. Мавриди зикр аст, ки бо дарназардошти торафт беҳтар гардидани сатҳи зиндагии мардум ва суръати афзоиши аҳолии кишвар зарурати азнавсозии мактабҳои мавҷуда ва сохтмони муассисаҳои таълимии нав ба миён омадааст. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ҳалли ин масъала ва таъмин намудани муассисаҳои соҳаи маориф бо таҷҳизоту лавозимоти зарурӣ аз ҳамаи имкониятҳои мавҷуда истифода карда истодааст. Бо ин мақсад тибқи супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи «Барномаи давлатии сохтмон ва таъмири азнавсозии муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2025» омодаю ба Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст. Ба барномаи мазкур сохтмону азнавсозии 800 бинои муассисаи таълимӣ барои 179658 ҷойи нишаст бо маблағи умумии 1 млрд. 708 млн. сомонӣ ворид карда шудааст. Дар назар аст, ки барномаи мазкур дар ин давра пурра амалӣ гашта, шароити мусоиди таълимӣ барои хонандагони муассисаҳои таълимии кишвар фароҳам оварда мешавад.²⁰²

²⁰¹ Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолияти давлатӣ. - Душанбе: Маориф, 2016. - С. 189-190.

²⁰² Ҳамон ҷо. - С. 190.

Дар давраи мавриди баррасӣ аз тарафи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ дар самти ташкил, омода ва барқарор намудани майдон ва толорҳои варзишии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ корҳои назаррас анҷом дода шуд. Ҳамин тариқ, дар шаҳри Кӯлоб 9 толори варзишӣ, 82 майдончаҳои варзишии наздимақтабӣ, дар ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ 6 толори варзишӣ, 29 майдони варзишӣ, ноҳияи Фархор 8 толор, 32 майдони варзишӣ, ноҳияи Восеъ 6 толори варзишӣ, 26 майдончаҳои варзишӣ, ноҳияи Мӯъминобод 3 толори варзишӣ, 23 майдончаҳои варзишӣ, ноҳияи Ховалинг 3 толори варзишӣ ва ноҳияи Шамсиддини Шохин 31 майдони варзишии назди мактабӣ аз таъмири асосӣ бароварда шуданд.²⁰³

Танҳо дар давоми 7 моҳи соли хониши 2012-2013 бо кумаку дастгирии мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо ва шахсони алоҳида ва шахсони саховатманд дар вилоят 109 толори варзишӣ ва 534 майдони варзишӣ таъмиру барқарор карда шудаанд. Дар 44 муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияи вилоят 46 майдончаи варзишии наздимақтабӣ рафти таъмир ва барқарор намудани толор ва майдончаи варзишӣ идома дорад. Таъмиру барқарор намудани толору майдончаҳои варзишӣ дар шаҳру ноҳияҳои вилоят низ мақсаднок ба роҳ монда шудааст. Дар шаҳри Кӯлоб толору майдончаҳои варзишии мактабҳои таҳсилоти умумии №23,32,16,2,5 литсейи Исмоили Сомонӣ пурра ба тартиб дароварда шудаанд.²⁰⁴

Муассисаҳои таълимӣ дар доираи имкониятҳои ҳамаҷониба барои таъмиру таҷдид ва бо таҷҳизоти ҳозиразамон таъмин намудани толор ва майдончаҳои варзишӣ як қатор корҳо ба анҷом расонидаанд. Ҳамзамон баҳри беҳтару хубтар ба роҳ мондани тарбияи насли наврас дар рӯҳияи инсонии солим, ватандӯстӣ ва худшиносии миллӣ машғулиятҳо, суҳбату вохӯриҳо ва мизи мудаввар гузаронида мешавад. Дар шӯроҳои омӯзгорӣ вазъи таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ баррасӣ гардида, бо мақсади беҳ шудани сифати таълими ин фан қарорҳои дахлдор қабул карда мешаванд.

²⁰³ Маҷмӯаи оморӣ «22 соли маорифи вилояти Хатлон».

²⁰⁴ Маълумот оиди нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2012-2013 / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2013.

Бо мақсади рушди ҳаёти солим вобаста ба имкониятҳо аз ҳисоби маблағҳои иловагӣ дар назди биноҳои таълимӣ маҳфилҳои варзишӣ ташкил карда шудаанд ва хонандагон дар вақти холӣ ба ин клуб ва маҳфилҳои варзишӣ аз рӯйи намудҳои варзиши волейбол, баскетбол, тенниси рӯимизӣ, шохмот, шашка, бокс ва дигар намудҳои варзиш ҷалб карда мешаванд.

Тавассути баргузори чунин чорабиниҳо дар ниҳоди хонандагон хатарнокии истеъмоли маводи мухадир, майпарастӣ, бемориҳои гузаранда ва дигар омилҳои номатлуб барои ҷомеаи ҷаҳонӣ зараровар тарбия карда мешавад. Илова бар ин, бо аҳли ҷамоатчиғӣ хонандагону омӯзгорон ба сайри табиат рафтан, дар боғҳои фароғатӣ истироҳат кардан, ба тамошои барномаҳои театри рафтан, китоби бадеӣ хондан, ба корҳои эҷодӣ ва тарбия бадан машғул будан, аз ҷониби роҳбарияти муассисаҳои таълимӣ ба роҳ монда шудааст.

Дар ҳар як муассисаи таълимӣ гӯшаҳои махсуси тарбиявӣ, аз қабили «Варзиш – гавари саломатӣ», «Наъшамандӣ ва зарари он», «Нос ва зарари он», «Варзишгарони ҷавон», «Варзишгарон ифтихори моянд» ва амсоли инҳо ташкил карда шудаанд.

Бо вучуди ин, дар таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ ва самти варзиш вазъи дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ як қатор камбудию норасоии ҳалталаб ҷой доранд. Чунончи, ягон муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Шамсиддини Шохин толори варзишӣ надорад. Толорҳои варзишии мактаби таҳсилоти умумии №32 шаҳри Кӯлоб ба таъмири асосӣ ниёз дорад. Мутаассифона, бояд қайд кард, ки то имрӯз дар самти таъмиру барқарор намудани толору майдончаҳои варзишии муассисаҳои таҳсилоти умумии вилоят мушкилоти зиёд мавҷуд аст.

Дар соли таҳсили 2010-2011 мактабҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои вилоят толори варзишии мактабҳои №16-и шаҳри Кӯлоб, №30-и ноҳияи Мӯминобод, №10-и ноҳияи Фархор, №8-и ноҳияи Данғара бо сабаби норасоии маблағ ба таъмир фаро гирифта нашудаанд.

Омили дигаре, ки то андозае ба рафти амалӣ гардидани дастуру супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки зимни мулоқот бо варзишгарони кишвар 20 декабри соли 2010 баён гардидаанд ва Нақша-

чорабиниҳо оид ба иҷро намудани қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2011, №278 «Дар бораи тасдиқи Барномаи маҷмӯии рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015» ва мақсаднок ба роҳ мондани таълими фанни мазкур таъсири манфӣ мерасонад, ки ин мавҷуд набудани майдончаҳои варзишӣ дар назди муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мебошад.

То соли 2013 дар 2 муассисаи таҳсилоти умумии шаҳри Кӯлоб, дар 5 муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Шамсиддини Шоҳин, дар 3 муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Мӯъминобод, дар 5 муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Балҷувон, дар 2 муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Ховалинг, дар як муассисаи таҳсилоти умумии ноҳияи Фархор майдончаҳои варзишӣ вучуд надошт. Чунин мушкилот дар шаҳру ноҳияҳои дигари минтақаи Кӯлоб низ мавҷуд аст.

Яке аз омилҳои асосии рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар минтақа ин ҷалби хонандагон ба маҳфилҳои гуногуни варзишӣ фориғ аз таҳсил чиҳати оммавӣ гардидани тарбияи ҷисмонӣ, варзиш ва дур будан аз ҳар гуна одатҳои номатлуб мебошад.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар маҷмӯъ дар вилояти Хатлон, дар соли таҳсили 2012-2013 аз рӯи 28 намуди варзиш дар 958 гурӯҳ бо фарогирии 12074 нафар хонанда фаъолият доштанд, ки дар самти оянда чун вазишгарони касбӣ ба воя расидани хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ нақши назаррас доранд. Ташкилу баргузори мусобикаҳои варзишӣ бо иштироки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти умумии вилоят дар мусобикаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба ҳукми анъана даромадааст. Варзишгарони вилоят дар давоми солҳои 2012-2013 аз ҳисоби хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои вилоят дар мусобикаҳои ҷумҳуриявӣ, осиеғӣ, байналмилалӣ ширкат варзида, соҳиби 38 медали тилло, 56 медали нуқра, 63 медали биринҷӣ гардидаанд, ки дар ин комёбӣ саҳми гурӯҳи шаҳру ноҳияҳои Кӯлоб бузург аст.²⁰⁵

---

²⁰⁵ Маълумоти оморӣ соҳаи маорифи вилояти Хатлон /Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2015.

Дар ин самт низ мушкилоти зиёд аз норасоии мавод нави варзишии замонавӣ аз қабилӣ гилеми гӯштингирӣ, таҷҳизоти варзишӣ ва дастгоҳи машқ, барои гузаронидан дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ нарасидани асбобу анҷомҳои варзишии гимнастикӣ, тӯбҳои волейбол, баскетбол, футбол мавҷуд набудани оби гарм дар толорҳои варзишӣ, кӯҳнаву фарсуда ва гузаштани муҳлати истифодабарии маводи варзишии мавҷуда, чудо нагардидани маблағҳо ҷиҳати харидории асбобу анҷомҳои варзишӣ дида мешавад. Дар сурати ҳал гардидан мушкилоти номбурда муассисаҳои таълимӣ метавонанд боз теъдоди зиёди хонандагонро ба маҳфилҳои вазишӣ ҷалб намоянд.

Муассисаҳои давлатии тақмили ихтисос ва бозомӯзии шахрҳои Кӯлобу Кӯрғонтеппа дар самти тақмили маҳорати касбии омӯзгорони фанҳои тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ саҳми назаррас дошта, дар давоми соли 2012-2013 4 курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони фанни тарбияи ҷисмонӣ бо фарогирии 86 нафар, 3 курси курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони анни омодагии дифои ҳарбӣ бо фарогирии 74 нафар гузаронида шуданд.

Дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ ва маҳфилҳои варзишӣ дар майдончаҳои варзишии наздимақтабӣ баргузор гардида, дар як вақт дар ин иншооти варзишӣ имконияти доир кардани мусобикаҳои мактабӣ, байни шахрию байни ноҳиявӣ мавҷуд аст.

Дар давоми соли хониши 2012-2013 ва нимсолаи дуюми соли хониши 2012-2013 ҳолати таълим ва вазъи таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таълимии шахру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб 4 маротиба, чунончи, “Оид ба санҷиши рафти иҷрои қарори мушовараи Раёсати маорифи вилояти Хатлон аз 28.05.2009, №7/1 «Оид ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи варзиши кӯдакон ва наврасон» аз 30-юми апрели соли 2003, №838 дар ноҳияи Данғара, “Оид ба санҷиши таълими фанни тарбияи ҷисмонӣ тибқи талаботи Консепсияи миллии инкишофи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон” дар мактабҳои таҳсилоти умумии ноҳияи Темурмалик, “Оид ба ҳисоботи мудирӣ шӯъбаи маорифи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияи Мир

Сайиди Алии Ҳамадонӣ оид ба рафти иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” мавриди санҷиш қарор гирифтааст.²⁰⁶

Дар баробари ин, дар ҳамин давра, бинобар сабаби нарасидани толорҳои варзишӣ дар 1017 мактаби шахру ноҳияҳои вилоят дарси тарбияи ҷисмонӣ дар фасли зимистон дар синфхонаҳо, роҳравҳо ва майдончаҳои варзишӣ гузаронида мешуд, ки ин ба ташаккулёбии ҷисмонӣ, қобилияти мафкуравӣ, таҳкими малакаю маҳорат дар соҳаи тарбияи ҷисмонии хонандагон бетаъсир намононад.

Бо вучуди корҳои анҷомдодашуда, чиҳати иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 2010, №270 «Дар бораи Барномаи маҷмӯи рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015», ҳанӯз мушкилот ва норасоии зиёди ислохталаб ҷой доштанд, дар муассисаҳои таҳсилоти умумии шахру ноҳияҳои минтақа нарасидани ихтисосмандони тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ ба назар мерасид.

Пойгоҳи моддӣ-таълимии на ҳамаи муассисаҳои таълимии минтақа барои таълими тарбияи ҷисмонӣ ва омодагии дифои ҳарбӣ ба талаботи Стандарти давлатии таҳсилот ҷавобгӯ буда, ташкили толорҳои варзишӣ ва майдончаҳои варзишии назди мактаби таҷҳизоти техникий ҳозиразамон, бо технологияи компютерӣ таъмин намудани онҳо, ки яке аз талаботи асосӣ мебошад, дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва томактабӣ суғурӯна мегарданд.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки таҳкими пойгоҳи моддӣ ва рушди раванди таълим дар минтақаи Кӯлоб аз оғози солҳои 2000-ум бошиддат ҷараён гирифта, дар бисёре аз самтҳои фаъолияти соҳаи нишондиҳандаҳои хеле баланд ва ҳатто камназир ба даст оварда шудаанд. Суръати бунёди иншооти наву ҳозиразамон хеле афзуда, дар баробари инкишофи миқдорӣ, сифати ин раванд, яъне компютерикунонии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, таъмини таҷҳизоти техникий, аз қабилҳои принтерҳо, нусхабардорҳо, проекторҳои муосир, пайвастиҳои мактабҳо ба хатҳои баландсуръати шабакаи ҷаҳонии Интернет, инчунин, сифати мониторинг ва назорати мақомоти дахлдори соҳа аз болои

---

²⁰⁶ Ҳисоботи Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон /РМ МИҲД ВХ – Қўрғонтеппа, 2013.

раванди таълиму тарбия низ ба таври назаррас рушд кардааст. Хусусан дар солҳои охир ба туфайли тарғибу ташвиқи роҳбарияти олии кишвар аҳли ҷамоатчигӣ, соҳибқорони бонангу номус ба раванди ободкориҳои васеъ, бахусус, бунёди мактабҳои замонавӣ ҷалб гардида, ҳамасола дар сатҳи ҳар як шаҳру ноҳияи минтақаи Кӯлоб мактабҳои ҳозиразамону барҳавои бисёрро сохта ба истифода дода мешаванд.

ХУЛОСА

1.Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

1. Таҳлили шароит ва омилҳои рушди эволюсионии мактабу маориф дар охири асри XX – ибтидои асри XXI дар минтақаи Кӯлоб нишон дод, ки сатҳи саводнокии миллат дар маҷмӯъ бо низоми таҳсилоти мактабӣ муайян карда шуда, омодагии насли наврас ба зиндагӣ маҳз аз он вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, метавон мактабу маорифро ҳамчун тарзи ташаккули инсон дар дохили ҷомеа баррасӣ кард, чунки ба туфайли таҳсилот инсон қобилияти дигаргун сохтани ҷаҳони атрофашро касб мекунад. Дар асари пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар низоми мактабу маорифи минтақаи Кӯлоб тағйироти назаррас ба вучуд омаданд, ки тамоми ҷанбаҳои таҳсилоти мактабиро фаро гирифтанд, аз раванди таълиму тарбия сар карда, то маблағгузорӣ, инфрасохтор, пойгоҳи моддию техникаӣ, идоракунӣ ва ҳатто муҳтавои таҳсилот ва арзёбии натиҷаҳои он дигаргун шуданд [1-М].

2. Дар охири даврони шӯравӣ ба монанди тағйирёбии ҳудудҳои маъмурии минтақаи Кӯлоб, низоми мактабу маориф низ дар асари дигаргуниҳои замона пайваста дар тақомулу тағйирёбӣ буд. Вале сарфи назар аз ҳама дастовардҳои соҳа, дар он норасоию камбудии ҷиддӣ низ ба назар мерасиданд, ки пеш аз ҳама, дар шумораи ками муассисаҳои томактабӣ, заминаи нисбатан сусти таъминоти моддӣ-техникаӣ, сатҳи пасти таҷҳизонидани техникаӣ ва иттилоотии раванди таълим, фарсуда ва ҷиддан таъмирталаб будани биноҳо ва иншооти таълимии минтақа, норасоии синфхонаҳои махсус зоҳир мегардид. Иҷрои бисёр нақшаҳои ободонӣ ва сохтмони соҳаи маориф ғайриқаноатбахш ба назар мерасид [1-М; 2-М].

3. Дар солҳои 80-уми асри XX ҷиҳати таъмини ҳалли масоили марбутатаи замон аз ҷониби ҳизбу ҳукумати шӯравӣ ислоҳоти макотиби таҳсили миёнаи умумӣ ва касбӣ ба роҳ монда шуд. Ислоҳоти мазкур талаботи бисёр ҷиддие аз қабилӣ муҷаҳҳаз будан бо кабинетҳои информатика, доштани техникаи ҳозиразамони МЭҲ, синфхонаҳои махсус ҷиҳозонидашудаи физика, биология, мусиқӣ, химия ва амсоли онро гузошта буд, ки иҷроиши онҳо дар минтақа хеле

дар сатҳи паст қарор доштанд. Дар баъзе нишондиҳандаҳои соҳа, минтақаи Кӯлоб дар муқоиса бо дигар манотиқи кишвар хеле қафо монда буд [1-М].

4. Аз тарафи дигар, суръати баланди рушди демографӣ имкон намедод, ки пояҳои моддӣ-техникӣ ва инфрасохтори соҳа азнавсозӣ карда шаванд. Аҳолии минтақа бо суръати баланд афзоиш меёфт. Танҳо дар давоми даҳ сол, яъне аз соли 1979 то соли 1989 аҳолии минтақаи Кӯлоб 41% афзоиш ёфтааст. Таҳлили вазъияти мактабҳои таҳсилоти умумӣ дар минтақа нишон дод, ки шумораи зиёди хонандагон дар мактабҳои таҳсил мекарданд, ки биноҳои онҳо дар ҳолати садамавӣ қарор доштанд ё машғулиятҳо дар онҳо дар ду ва ё зиёда баст мегузаштанд. Аксарияти мактабҳои таҳсилоти умумие, ки дар охири даврони шӯравӣ дар минтақаи Кӯлоб фаъолият мекарданд, дар солҳои 60-70-уми асри XX ва ё ҳатто аз ин ҳам пештар сохта шуда буданд [1-М].

5. Дар аввали солҳои 90-уми асри XX дар асари тасодуми иҷтимоӣ омӯзгорон нақши пешбарандаи худро ҳамчун намоёнҳои аҳли зиё дар ҷомеа аз даст дода, коҳиши майлу рағбати мардум, бахусус хонандагону худи омӯзгорон ба донишу фарҳанг, илмомӯзӣ ва маърифат мушоҳида мешуд. Мушкилоти сиёсӣ иқтисодии ба миёномада дар мадди аввал масъалаи таъмини маводи ғизоиро баровард. Ҳам омӯзгорон, ки пештар аз маҷмӯи дастгириҳои сиёсати иҷтимоии давлат бархӯрдор буданд ва ҳам хонандагон, ки дар асари зиндагии серу пури пешазчангӣ чӣ будани мушкилоти рӯзгорро аз даҳони куҳансолон шунида буданд, дар фикри ҷустуҷӯи қути лоямут ва рӯзии ҳаррӯза афтоданд [3-М].

6. Таҳаввулоти бузурги соҳти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, арзишҳои навро дар ҷомеа ба вучуд овард, ки қаблан ҳамчун унсури манфӣ мазаммат карда мешуданд. Дар асари даст кашидан аз низоми арзишҳои ҳизбӣ-шӯравӣ ва гузариш ба соҳти иқтисоди бозорӣ, дур афкандани ҷомаи идеологии таҳсилот, ба вучуд омадани низоми арзишҳои ҷадиди иҷтимоӣ, омӯзгори минтақа, ки аксарияташон дар давраи шӯравӣ таҳсилоти олиӣ касбӣ гирифта буданд, ба низоми донишҳои худ шубҳа мекардагӣ шуданд [2-М].

7. Бо расидан ба истиқлолияти давлатӣ ва дубора эҳё гардидани арзишҳои динӣ дар ҷомеа, мардуми оддӣ ба азхудкунии донишҳои динӣ бештар аҳамият

медодагӣ шуданд. Аз ин рӯ, маҳфилҳою курсҳо ва доираҳои касбу ҳунаромӯзии хонандагон амалан танҳо дар болои коғаз иҷро мешуданд [4-М].

8. Аз минтақа кӯч бастанӣ мардуми ғайрибумӣ, ба мисли русҳо, тоторҳо, олмониҳо, яҳудиҳо ва амсоли онҳо, ки як қисмати муайянашон дар соҳаи маорифу фарҳанг фаъолият мекарданд, масъалаи норасоии кадрҳо боз ҳам шадидтар кард. Мудирияти мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ маҷбур мешуданд, ки дар ивази мутахассисони варзидаи тарки шуғли муаллимӣ карда, фориғуттаҳсилони омӯзишгоҳҳои касбӣ ва ё дар аксар маврид, ҷавонони ба таври ғойибона дар муассисаҳои таҳсилоти касбии миёнаи олии таҳсилкунандаро ба кор қабул кунанд.

9. Даргириҳои сиёсӣ оқибатҳои вазнини иқтисодӣ ба бор оварданд. Дар айни авҷи даргириҳо, минтақаи Кӯлоб як муддати муайян ҳатто дар муҳосираи комили иқтисодӣ қарор дошт. Дар натиҷа, низомии инфрасохтори таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, миёнаи касбӣ ва олии хароб гардиданд, заминаҳои моддӣ-техникии мактабҳо хеле коста шуда, таъминот бо васоити аёния, адабиёти дарсӣ душвор шуд. Синфхонаҳо дар фасли сармо гарм карда намешуданд. Дар натиҷаи мушкилоти ба миёномада, низомии мактабу маорифи минтақа аз раванди компютерикунонии ҷараёни таълиму тарбия қафо монд [3-М; 4-М].

10. Мушкилоти бавучудомада сабаб шуданд, ки дар маҷмӯъ сатҳи саводнокии аҳолии хоҳиш ёфта, сифати таҳсилот нисбат ба пештара пасттар шуд. То ба як мароми муайян омадани фаъолияти соҳа ва ба эътидол омадани авзои сиёсӣю иқтисодии кишвар, мактаб ханӯз ҳамчун сарчашмаи мустақили фарҳангу маорифи миллӣ ба таври бояду шояд фаъолият надошт [3-М].

11. Бо вучуди ҳама мушкилоту нобасомонӣ, раванди ислоҳоти заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф дар минтақа идома дошт. Дар ин давра дар соҳаи мактабу маориф муносибатҳои сифатан нав ба вучуд омаданд, ки онҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои амалкунанда ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд. Сарфи назар аз мураккабиҳо ва мушкилоти замони гузариш Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зери назар ва пуштибонии худ қарор дод. Дар ин муддат

барои ба танзим даровардани фаъолияти муассисаҳои таълимӣ зиёда аз 400 санади меъёрии ҳуқуқӣ таҷдиди назар, таҳия ва тасдиқ гардиданд. Дар ин давра чанд маротиба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» бо тағйироту иловаҳо аз нав таҳия ва комили пурра гардонида шуд. Дар баробари ин, барои ҳамаи зинаҳои таҳсилот қонунҳои алоҳидаи соҳавӣ таҳия гардиданд. Ҳамаи ин кӯшишҳо дере нагузашта, ба самараи дилхоҳ оварда расониданд [3-М].

12. Дар минтақа низоми тичоратикунони таҳсилот ба роҳ монда шуда, дар шароити ислоҳоти низоми таҳсилоти мактабӣ талабот ба мазмуну муҳтавои он тағйир ёфта, стандартҳои нави давлатии соҳа ба вучуд омада, шароити фаъолият дар соҳаи мактабу маориф низ дигаргун шуданд. Ин нағзониҳо ба натиҷаҳои нави педагогӣ оварда расонида, ҷустуҷӯи бештари равишҳои наvero ба рушди навъҳои муассисаҳои таҳсилотӣ ҷоннок карданд [4-М].

13. Талабот ба таҳсилот ба таври бесобиқа гуногунрангу мухталиф гардида, дар гурӯҳҳои алоҳидаи шахрвандони минтақа низ талабот ба мактабу маориф тағйир ёфт. Бо гузариши ҷомеа ба муносибатҳои бозорӣ ва ба роҳ мондани дигаргунсозии демократӣ дар соҳаи мактабу маориф, имкониятҳои таҳсилот дар минтақаи Кӯлоб хеле васеъ шуданд. Аз тарафи мутахассисони маҳаллию хориҷӣ курсҳои хусусии мухталиф, барномаҳои гуногун, муассисаҳои таълимӣ ташкил гардида, дигар ибтикороти ба соҳаи таҳсилоти мактабӣ марбут роҳандозӣ карда шуданд.

14. Дар душвортарин ва ҳассостарин лаҳзаҳои таърихи давлатдорӣ навини тоҷикон, бахусус давраи душвори ҷанги таҳмилӣ дар минтақаи Кӯлоб, фарзанди фарзонаи миллат, пуштибону ҳомии халқу давлат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз ҳамин минтақа ба майдони сиёсат омада, аз рӯзҳои нахустини сарвари худ, таҷрибаи давлатҳои пешрафтаре дар ин самт ба назар гирифта, новобаста аз мушкилоти сиёсӣ иқтисодӣ ҷойдошта, барои пешрафти соҳаи маориф ҳамасола маблағҳои зиёдро равона мекард. Яку яқбора афзоиш ёфтани нишондиҳандаи иқтисодӣ ғунҷоиши биноҳою иншооти сохташаванда худ аз миқёси маблағгузорию рӯзафзуни соҳа дар ин давра гувоҳӣ медиҳад. Тахти сарварию

Пешвои муаззами миллат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маорифро ҳамчун соҳаи афзалиятноки кишвар зери назар ва пуштибонии худ қарор дод [4-М; 6-М].

15. Дар ин давра, таҳкими пойгоҳи моддию таълимии низоми мактабу маориф дар гурӯҳи шаҳру навоҳии минтақаи Кӯлоб, ҳарчанд бо суръати суст бошад ҳам, вале қатъ наёфта, давом мекард. Тадричан вазъият беҳбудӣ ёфта, сол ба сол мактабҳои нав сохта ба истифода дода мешуданд, ки дар асоси принципҳои соҳавият, академӣ, сифатҳои баланди таҳсил фаъолият мекарданд. Раванди созандагӣ бунёдкорӣ дар низоми мактабу маорифи минтақа бошиддат чараён дошт. Пойгоҳи моддию таълимии мактабҳои таҳсилоти умумии минтақаи Кӯлоб аз нишондиҳандаи таъмин намудани хонандагони ин мактабҳо бо ҷойи нишаст, китобҳои дарсӣ, адабиёти таълимӣ, асбобу васоити аёнӣ, компютерҳо, таҷҳизоти техникӣ ба монанди принтерҳо, нусхабардорҳо ва амсоли он бастагӣ дошт [3-М; 4-М].

16. Умедҳои ба ислоҳоти мактаб басташуда ба пуррагӣ бароварда нашуданд, чунки барҳам додани тамоилҳои номатлуб хеле мураккаб буда, ба душворӣ муяссар мегардид. Дар роҳи таҷдиди мактаб мушкилиҳое ба мисли маблағгузорию суст, таъмини сусти илмӣ ва методии чараёни таълим, якбора паст шудани мақоми таҳсилот, обрӯи пасти касби омӯзгорӣ ва амсоли он ба вучуд омада буданд. Бинобар ин, ислоҳот ҳаёти воқеии мактабро он тавре ки мехостем тағйир дода натавонист. Вале натиҷаи асосии солҳои ислоҳотро метавон дар муҳити мактаби миёна ба таври оммавӣ паҳн гардидани навоариҳои ба ташкили раванди таълим марбут мансуб донист. Дар минтақа, ҳарчанд ба охирагӣ ҳам бошад, раванди ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ идома ёфта, ба раванди таҳсилот принципҳои демократикунонӣ, инсонгарой, тафриқавӣ ва ҳамгирой ворид карда шуданд [4-М].

17. Дар солҳои аввали истиқлол, дар минтақаи Кӯлоб, бахусус дар марказҳои шаҳру ноҳияҳо, муносибат ба таҳсилот ва омода намудани кадрҳо барои хоҷагии халқи мамлакат ба самти гуногунрангӣ тағйир ёфтани гирифт. Пеш аз ҳама, тағйироти босуръат дар заминаи даромади хонаводаҳо ба вучуд омада,

дар асари он, муносибати хонандагон ва волидайнӣ онҳо ба таҳсилот дигаргун шуд. Бинобар ин, низоми мактабу маориф бо назардошти чунин талаботи аҳоли дар минтақа рушд мекард, хусусан дар он соҳае, ки таҳсилот ба хатмкунандагонашон имконият меод, ки баъди хатм расидан ба мақоми баландтари хизматӣ ва музди маоши бештарро чашмдор бошанд [3-М].

18. Татбиқи амалии ислоҳоти низоми таҳсилот ва гузариш ба стандартҳои ҷаҳонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз даҳаи аввали ҳазораи нав оғоз гардид. Ислоҳоти мазкур аз омода намудани заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф шурӯъ шуд, ки қабули санадҳои қонунгузори зеринро дар бар мегирифт: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2004); «Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2009), «Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2002), «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1996), Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои хонандагони дорои имкониятҳои маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2011), «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» (2012). Раванди иҷрои нақшаи татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф ва самтҳои амалишавии он ба 5 самти асосии ислоҳот: «Сиёсат ва стратегияи маориф», «Сохтор ва идоракунии маориф», «Ҷалб ба мактаб», «Сифати таълим» ва «Молия» бастагӣ дошт [4-М].

19. Ҳамзамон, ислоҳоти низоми мактабу маорифи минтақа, як чараи бисёрсамта буда, ташаккули муносибатҳои нави моликият, такмили шаклҳо ва усулҳои таълим, беҳтарсозии сифати таълим ва тарбия, фарогирии талабагон бо раванди таҳсил, тайёрии касбии омӯзгорон, омодагии онҳо ба машғулиятҳо, таъмини пойгоҳи моддӣ-техникии соҳаи маориф, таъмини мактабҳо бо мизу курсиҳо, таъмиру тармим ва азнавсозии биноҳои таълимӣ, беҳтар гардонидани ҳолати онҳо, ташкил ва мунтазам гузаронидани курси такмили ихтисоси омӯзгорон, ба роҳ мондани фаъолияти маҳфилҳои мухталифи фанӣ ва компютерикунонии раванди таълим, ҷорӣ намудани технологияи ҳозиразамони иттилоотӣ коммуникатсионӣ, пайваستшавӣ ба шабакаи ҷаҳонии Интернет, такмили таълим ва омӯзиши забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони

англисӣ ва забони русӣ, тайёр намудани хонандагон ба олимпиадаҳо ва озмунҳои мухталиф, ҳамкорӣ бо созмонҳои ғайридавлатӣ, равобити беруна ва дигар самтҳои дар бар мегирад [4-М].

20. Шакли асосии назорати давлатӣ аз болои сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии минтақа ба мисли тамоми кишвар аттестатсияи кормандони соҳа мебошад. Мақсад ва муҳтавои аттестатсия дар ошкорнамоии мувофиқати сатҳу сифати тайёрии мутахассисон новобаста аз шакли таҳсил ба талаботи стандартҳои давлатии таълим мебошад. Аттестатсия ҳамчун ҷаъолияти баҳогузори ва назоратӣ шакли ҷаъоли муносибати бошуурокаи давлат ба таълим мебошад, ки муҳтавои онро дигаргунсозии ҳадафмандона ва тағйирдиҳӣ ба манфиати ҷомеа, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва мардум ташкил медиҳад. Аттестатсияи омӯзгори мактабҳои таҳсилоти умумӣ, ки дар минтақаи Кӯлоб аз оғози солҳои навадуми асри гузашта то ин ҷониб мунтазам гузаронида мешавад, ба рушди касбият, маҳорати педагогӣ ва ибтикороти эҷодӣ, инчунин баланд бардоштани музди меҳнати вазифавии омӯзгори минтақа мусоидат менамояд [4-М].

21. Бо вучуди ҳамаи ин дигаргунӣҳо ва пешрафтҳои бесобиқа, ислоҳоти мактабу маориф муқаррароти кӯхнаи психологиро аз байн бурда натавонист. Тӯл кашидани замони давраи гузариш, номувофиқ ва ғайримуассир будани табиати ислоҳот нишон медиҳад, ки миқдори назарраси моделҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ, ки дар системаи қаблӣ тавлид шудаанд, мавҷуданд ва чорҷӯбаи умумии тартиботи иҷтимоиро ба мисли собиқа муайян мекунанд. Аз ҷумла, дар соҳаи маориф бо вучуди тағйироти назаррас, ҳамоно муқаррароти даврони шӯравӣ амал мекунанд. Ба назар чунин мерасад, ки сабабҳои бӯҳрони системаи мавҷудаи маориф танҳо бо мушкилоти маблағгузори соҳаи маориф марбут нестанд. Молия танҳо ифодаи арзиши таълим дар назари ҷомеа мебошад. Самти асосии таҳсилот на дар ташаккули ҳавасмандӣ ба муносибати эҷодӣ, рушди мустақили потенциали шахсӣ, балки бояд ба нигоҳ доштани он дар сатҳи миёнаи барои аксарияти аҳоли хос бошад. Дар ин сурат, мушкилоти системаи маориф ба дигаргунсозии муқаррарот ва арзишҳои бунёдии аҳоли рабт мегиранд, ки ислоҳоти усулии ҳуди нақшаи низомро бозмедоранд [2-М].

22. Ба туфайли ислоҳоти роҳандозишуда дар солҳои истиқрори низоми мактабу маорифи минтақа корҳои зиёде ба анҷом расиданд: рушди босуботи низоми таҳсилот таъмин гардида, таҳсилоти гуногуннави касбӣ сохта шуда, технологияҳои нави таълим дар ҳаёт татбиқ гардида, бисёрсамтии маблағгузори соҳа дастрас шуда, низоми идоракунии таҳсилот бо усулҳои демократӣ ба роҳ монда шуд. Аммо ин маъноӣ онро надорад, ки ҳамаи дигаргунсозҳои соҳа бомуваффақият анҷом ёфта, самарани дилхоҳ додаанд. Сарфи назар аз чораҳои андешидашуда як қатор мушкилот ва масоиле вуҷуд доранд, ки ҳалли худро наёфтаанд. Алалхусус, ин мушкилот дар мавзое деҳот возеҳ ба назар мерасанд [4-М].

23. Таҷдиди муҳтаво ва сохтори таълим бо назардошти консепсияи мактаби миллӣ гуногунрангии таълимро дар доираи нақшаи давлатии таълим дар назар дорад, ки якнави модели мактабро баргараф намуда, дар раванди ислоҳот дар чараҳои таълими мактабҳои миёнаи минтақа нақшаҳои нави таълим, барномаҳо ва китобҳои дарсии нав бо назардошти муқаррароти тамоилҳои ҷаҳонӣ дар соҳаи рушди сатҳи таҳсилоти умумии наврасон татбиқ ёфтанд, ки муҳтавои таҳсилоти миёнаро дар асоси анъанаҳо ва арзишҳои иҷтимоӣ фарҳангии халқи тоҷик муқаррар намуданд. Қойҳои мактаб дар ҷомеа ҳамчун манбаи мустақили фарҳангу маданияти муосир васеъ гардид. [4-М].

24. Дар баробари ин, хислати оммавӣ ба худ касб кардани равандҳои инноватсионӣ, аз як сӯ номуназамӣ, ба таври кофӣ асоснок набудани онҳоро аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва илмӣ ба вуҷуд овард. Дар баъзе мактабҳои минтақа дар солҳои гузашта кӯшиши бидуни таҳлили комплекси ҳаматарафаи фаъолияти онҳо тағйир додани самти таълим ба мушоҳида мерасид. Ҳол он ки дода шудан ба шаклҳои нав бидуни тағйироти усулии моҳияти муҳтавои раванди таълим метавонад, ки вазро дар соҳаи маориф танҳо мушкилтар намояд. Чараҳои таҷдиди таҳсилот тафаккури назариявӣ ва асосноккуниро тақозо менамояд, то ки ба бешууронагии навоариҳо хотима дода, самаранок идоракунии онҳоро ёд гирем. Набудани равиши системавӣ, ки тамомият ва ҳаматарафагии дигаргунсозҳои таҳсилотро таъмин менамоянд, ба натиҷаҳои онҳо низ таъсир

расониданд – яъне дар баробари беҳтар гардидани сифати таҳсилот, мушкилоту таззодҳои нав ба нав низ ба миён омаданд [4-М].

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Ҳамзамон, бо вучуди камназир будани дастовардҳои низоми мактабу маорифи минтақа дар давраи мавриди баррасӣ, ба андешаи мо, ҷиҳати рафъи камбудию нуқсонҳои дар низоми таҳсилоти минтақа ҷойдошта андешидани чунин чораҳо хеле муфид мебуд:

1. Чораҳои дар самти ҳавасмандсозӣ ва дастгирии омӯзгорони ҷавон татбиқшаванда дар айни замон ҳанӯз ҳам нокифоя мебошанд. Хусусан дар сатҳи ҳокимияти иҷроияи шаҳру ноҳияҳо зарур аст, ки як даста чорабиниҳои муассири дастгирии моддию маънавии давлатӣ нисбат ба омӯзгорон андешида шаванд, ки ҷойгоҳи муаллихро дар ҷомеа ба мисли даврони шӯравӣ баланд бардоранд. Дар баробари ин, мақомоти идораи таҳсилот бояд чунон сиёсатеро дар соҳа роҳандозӣ кунанд, ки омӯзгоронро ба табодули таҷриба, ҳамкориҳои эҷодӣ, тавассути ҳамоишҳо, нишасту маҳфилҳо, курсҳо ва дигар чорабиниҳои барангезанд, ки дар сатҳи мактабҳои пешқадам баргузор карда мешаванд.

2. Барои бартараф намудани таъмини мактабҳои деҳот бо кадрҳои ҷавони дорои таҳсилоти олӣ бояд чораҳои ташкилию иқтисодие андешида шаванд, ки хатмкунандагони макотиби таҳсилоти олӣ ва миёнаи махсусро барои идомаи кор дар мактабҳои деҳот водор намоянд, аз ҷумла: ҷудо намудани қитъаи замин; пешниҳоди қарзҳои ипотекӣ барои бунёди манзил; додани қарзҳои имтиёзноки пулию истеъмолий ва амсоли он.

3. Боз ҳам ҷоннок кардани курсҳои такмили ихтисос, таҷрибаомӯзӣ, татбиқи навоариҳо ҷиҳати ба роҳ мондани шаклҳои самараноки тайёркунии кадрҳои омӯзгорӣ барои мактабҳои минтақа.

4. Баргузор намудани онлайн-конференсияҳо бо истифода аз имкониятҳои васоити ҳозиразамони иртиботот дар байни мактабҳои минтақа; баргузори дарсҳои намунавӣ ва кушод ва пахши мустақими ҷараёни онҳо аз тариқи онлайн-алоқа дар дигар мактабҳо.

5. Бунёди Шабакаи ягонаи байнимактабӣ дар байни мактабҳои таҳсилоти умумии минтақа, ки имконияти табодули асноду маълумоти заруриро ба маротиб осонтар, қулайтар ва тезтар мекунад ва мутасонибан ба ин, чараёни мониторингу назоратро аз болои қарорҳои дар мақомоти идораи таҳсилот ба тасвибрасида осонтар намуда, дар ростои татбиқи сиёсати Ҳукумати кишвар дар самти бунёди ҳукумати электронӣ мусоидат менамояд.

НОМГҶҶИ АДАБИЁТ**1. Феҳристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда****Маводи бойгонӣ:**

1. Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоб, ҚШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп-4. Д-149; Оп-4. Д-211; Оп.-2, д-467; Оп.-3, д-414. лл. 9-11; Оп.-3, д-423.
2. Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҚШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-3, д-423.С.63.
3. Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҚШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-4, д-29.
4. Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. Қарори раиси шаҳри Кӯлоб аз 30.06.1998, №137. Ф-20. Оп.-4. Д-167.
5. Бойгонии давлатии шаҳри Кӯлоб. Қарори Шӯрои депутатҳои халқи шаҳри Кӯлоб аз 28.10.1994, №744. Ф.20.Оп.-4. Д-103.
6. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи ноҳияи Данғара. Маълумотномаи Шӯрои депутатҳои халқи ноҳияи Данғара аз 17 сентябри соли 1993, №109 «Дар бораи кори Шуъбаи маорифи халқи кумиҷроияи ноҳияи Данғара оиди ҷобачогузорӣ ва тарбияи кадрҳои педагогӣ. – Х-279. Р-2. П-286. С.9-11.
7. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балҷувон. Қарори раиси ноҳияи Балҷувон Қ.Кавгов аз 22.04.2002 №60. – Фонди 83. Р-2.п-35.
8. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Балҷувон. Қарори раиси ноҳияи Балҷувон аз 15.08.1998 №69. – Фонди 83. Рӯй.-2.п-15; Рӯй.-2.п-45.
9. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Москва. Қарори маҷлиси кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Москва аз 15.08.1991 №275. – Ф-14. Оп.-31.д-49.
10. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Мӯъминобод. Қарори маҷлиси Шӯрои намоёндагони халқи ноҳияи Мӯъминобод аз 29.01.1993 №10ф. – Ф-113. Р.-2.п-129.
11. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Ҳамадонӣ. Қарори раиси ноҳияи Москва (М.С.А. Ҳамадонӣ) аз 26.05.1998 №3. – Фонди 14. Оп-3.д-157.

12. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Совет. Фармоиши раиси ноҳияи Совет аз 20.03.1996 №9. «Дар бораи натиҷаи нақша-чорабиниҳои Ҳукумати ноҳия оиди воҳӯрӣ бо коллективи мактаби миёнаи рақами №1» – Фонди 40. Р.-2.п-115.
13. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Фархор. Қарори Совети депутатҳои халқии райони Фархор (Сессияи VIII даъвати XXI) аз 28.09.1991 №91. – Фонди 188. Р-3.п-168.
14. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Ховалинг. Қарори раиси ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 10.01.1996 №4. – Ф-30. Р.-2.п-70.
15. Бойгонии ҷории Кумитаи иҷроияи Ҳукумати ноҳияи Шамсиддини Шоҳин . Қарори маҷлиси кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 19.05.1993 №76. – Ф-9. Р.-2.п-16; Қарори раиси ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 21.09.1993 №174. – Ф-9. Р.-2.п-9; Қарори раиси ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 02.08.1999 №133. – Ф-9. оп.-2.д-128; Қарори раиси ноҳияи Шамсиддини Шоҳин аз 14.08.1998 №107. – Ф-9. оп.-2.д-116.
16. Бойгонии ҷории мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Фархор. Х-279. Р-2. П- 1330. С.19.
17. Қарори кумитаи иҷроияи Шӯрои депутатҳои халқии ноҳияи Восеъ, №197 аз 11.08.1992 / Бойгонии ҷории ноҳияи Восеъ. Х-133. Оп.-3, д-27.
18. Қарори раиси ноҳияи Муъминобод «Оид ба қарори раиси вилояти Хатлон аз 17.05.2005, №92 Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди соҳаи маорифи вилояти Хатлон барои солҳои 2004-2015» / Бойгонии ҷории мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Муъминобод. - Х-279, р-2, п-3309. С.5.
19. Қарори раиси ноҳияи Фархор аз 07.07.1997, №141. Х-279.Р-2. П-1149.
20. Қарори Шӯрои депутатҳои халқи комитроияи шаҳри Кӯлоб аз 31 майи соли 1994 №190 “Дар бораи ба мактабҳои миёнаи шаҳри Кӯлоб додани мустақилияти молиявӣ”. – Ф-20. Оп-4. Д-75.
21. Қарори Шӯрои депутатҳои халқии шаҳри Кӯлоб, вилояти Кӯлоб./ Бойгонии давлатии вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон. Ф-20. Оп.-3, д-423.

Маводи оморӣ:

22. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1997 [Матн]. – Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1997. – 97 с.
23. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1998 [Матн]. – Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 1998. – 64 с.
24. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2001 [Матн]. – Душанбе: Кумитаи давлатии омор, 2002. – 123 с.
25. Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2012. – 157 с.
26. Маҷмӯаи оморӣ «22 соли маорифи вилояти Хатлон» [Матн]. – 112с.
27. Маҷмӯа оморӣ [Матн]: Тоҷикистон дар рақамҳо. – Душанбе, 2001. – ?
28. Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2011-2012 [Матн]. – Душанбе, 2012. – 324 с.
29. Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2003. – 24с.
30. Маҷмӯаи оморӣ Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2004. – 46с.
31. Маҷмӯаи оморӣ соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон 2011-2012 [Матн]. – Душанбе, 2011. – 500 с.
32. Маълумот оиди нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2012-2013 [Матн] / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2013. – ?
33. Маълумот оиди нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2008-2009 [Матн] / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2008. – ?
34. Маълумоти оморӣ соҳаи маорифи вилояти Хатлон дар соли 2012 [Матн] / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа, 2012. – ?
35. Маълумоти оморӣ соҳаи маорифи вилояти Хатлон [Матн] / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2015. – ?

36. Маълумоти оморӣ соҳаи маорифи вилояти Хатлон [Матн]: Микдори муассисаҳо ва шумораи хонандагон оид ба бастанокӣ / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014. – ?
37. Маълумотнома оид ба нишондиҳандаҳои асосии соҳаи маориф дар соли таҳсили 2011-2012 дар вилояти Хатлон [Матн] . – ?
38. Маълумоти оморӣ соҳаи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2017-2018 [Матн] / Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – 41с.
39. Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 2017 [Матн] / Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2017. – 102с.
40. Минтақаҳои Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Агентии оморӣ назди П.Ҷ.Т., 2010. – 233 с.
41. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1987 году [Текст]: Народное образование и культура / Статистический ежегодник. – Душанбе: «Ирфон», 1988. – 272 с.
42. Народное хозяйство Таджикской ССР в 1989 году [Текст]: Народное образование и культура. / Статистический ежегодник. – Душанбе: «Ирфон», 1991. – 327 с.
43. Оморӣ маорифи вилояти Хатлон дар 22 соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Қўрғонтеппа, 2013. – 112 с.
44. Оморӣ солони вилояти Хатлон барои соли 2012 [Матн]: Сарраёсати Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – Қўрғонтеппа, 2011. – 550 с.
45. Оморӣ солони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 1991-2010 [Матн]. – Душанбе, 2011. – 450 с.
46. Тоҷикистон дар рақамҳо [Матн] / Маҷмӯаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2011. – 169 с.
47. Тоҷикистон дар рақамҳо [Матн]: Маҷмӯаи мухтасари оморӣ / Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2003. – С.41.

48. Тоҷикистон [Матн]: 15 соли истиқлолияти давлатӣ. – Душанбе, 2006. – 488 с.
49. Тоҷикистон [Матн]: 20 соли истиқлолияти давлатӣ.– Душанбе, 2011. – 917с.
50. Тоҷикистон [Матн]: 20 соли истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи омории вилояти Хатлон. – Қӯрғонтеппа, 2011. – 467 с.
51. Тоҷикистон [Матн]: 25 соли истиқлолияти давлатӣ. -Душанбе, 2016. – 522 с.

Монография, брошюра ва мақолаҳо:

52. Абдуллоев М.Х. Аз таърихи мухтасари мактабҳои шӯравӣ дар Кӯлоб. – Душанбе, 2007.
53. Абдуллоев М.Х.Из истории советской школы в Таджикистане (1959-1970 гг.). – Душанбе, 2010.
54. Абдуллоев М.Х.Мақоми маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол. – Душанбе, 2011 (ҳаммуалиф);
55. Абдуллоев М.Х.Народное образование республики Таджикистан в 60-80 годы XX века. – Душанбе, 2012;
56. Абдуллоев М.Х.Народное образование Таджикистана в 60-80 годы XX века (История и проблемы развития): Автореф. Док. ист. наук. – Душанбе, 2012;
57. Абдуллоев М.Х.Аз таърихи мактабҳои маълумоти умумӣ дар Тоҷикистони шӯравӣ. – Душанбе, 2013;
58. Абдуллоев М.Х.Маорифи халқи Тоҷикистон: таърих ва воқеият (солҳои 60-80-уми асри XX). – Душанбе, 2014. ва диг.
59. Алимов И.А. Вопросы реформирования образования в Республики Таджикистан в нынешних условиях [Текст] // Вестник университета. ТГПУ имени К. Джуроева. – 2003. – №1. – С. 35– 40;
60. Алимов И.А. Основные направления совершенствования системы образования Республики Таджикистан в условиях научно-технического прогресса [Текст] // Вестник университета, Российско-Таджикский (Славянский) Университет. –2013. – № 3 (42). – С.266-269;

61. Алимов И.А. Подушевое финансирование как важнейший механизм модернизации системы образования [Текст] // Вестник Педагогического университета имени С.Айни. –2014. – №4 (59). - С. 153-157.
62. Алимов И.А. Проблемы реформирования системы образования в первые годы независимости Таджикистана [Текст] // Вестник Педагогического университета имени С.Айни. –2014. –№3 (58-1). – С.56-64;
63. Алимов И. А. Тенденции развития образования Таджикистана в условиях демократизации общества: диссертация... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / И. А. АЛИМОВ [Место защиты: Академия образования Таджикистана]. –Душанбе, 2015. – 161 с.
64. Альтернативный доклад неправительственных организаций Таджикистана по реализации Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин [Текст]. –Душанбе, 2006. – 62 с.
65. Альтернативный доклад о ходе выполнения Республикой Таджикистан Международного Пакта об экономических, социальных и культурных правах [Текст]. – Душанбе, 2006. – 67 с.
66. Атахонов Т. Муносибатҳои бозорӣ дар маориф [Матн] //Адаб. –2001. –№1-2. – С.26-30;
67. Бадарч Д., Байнев В.Ф., Лис Н.И. «Образование для устойчивого развития» в государствах- участниках СНГ [Текст]: Справочный материал для участников Международного форума «Образование для устойчивого развития: на пути к обществу знания». –Минск: Изд. центр БГУ, 2005. -36 с.
68. Барномаи давлатӣ оид ба таъмин намудани муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ ҷумҳурӣ бо синфхонаҳои фанӣ, ки бо озмоишгоҳҳои таълимӣ ва илмӣ таҷқикотӣ ҷиҳозонида шудаанд [Матн]. – Душанбе, 2010. – 188 с.
69. Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2020 [Матн]. – Душанбе, 2009. – 125 с.
70. Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015 [Матн]: Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009, №254 тасдиқ шудааст. – Душанбе, 2009. – 23 с.

71. Барномаи давлатии сармоягузорӣ, грантҳо ва сохтмони асосӣ барои солҳои 2012-2014 [Матн]. – Душанбе, 2012. – С.38
72. Баскакова М. Некоторые вопросы образования, гендерное равенство и занятости молодежи на примере стран Кавказа и Центральной Азии [Текст]. – М., 2007. – 61 с.
73. Бобоев Х. Маориф соҳаи афзалиятноки сиёсати давлатии Тоҷикистон [Матн]: Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият / Х. Бобоев. – Душанбе, 2006. – С. 133.
74. Бозорова С.Ш. Равандҳо ва дурнамои фаъолияти инноватсионии сиёсати миллӣ дар соҳаи таҳсилот (дар заминаи маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон). Автореф. дисс. номзоди илмҳои сиёсӣ. - Душанбе, 2009 - 23с.
75. Бушков В. И., Микульский Д. В. Анатомия гражданской войны в Таджикистане (Этно-социальные процессы и политическая борьба, 1992—1995) [Текст] / В. И. Бушков., Д. В Микульский. ред. Л. Г. Губарева. — М.: Институт Практического Востоковедения, 1996. – 186 с.
76. Административно-территориальное деление Таджикской ССР [Текст]: исторический очерк / П.А. Васильев., А.И. Кошелева. – Сталинабад, 1948. – 48 с.
77. Гендерное равенство в сфере образования [Текст]. – Душанбе, 2007. – 40 с.
78. Готовность к экономике, основанной на знаниях. Таджикистан. [Текст]: Отчет по оценке готовности страны. – Нью-Йорк и Женева, 2003. – 72 с.
79. Гражданская война в Таджикистане: причины и последствия // Аккорд. Выпуск 10. – С.18.
80. Гражданская война в Таджикистане: причины и последствия // Аккорд. Выпуск 10. – С.18.
81. Джонназаров Х. Становление и развитие педагогического образования в Таджикистане (1917-1941 г. г.): автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / Душанбинский гос. пед. ун-т. – Душанбе, 1996. – 46 с.
82. Ёров Ф. Тайёрнамоии мутахассисон – самти марказии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ [Матн] / Ф. Ёров // Паёми Донишгоҳи

- давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. – 2013. – № 2 (54). – С.251-258.
83. Жуков, Д. А. Войны на руинах бывшего СССР [Текст] / Д. Жуков. — Москва: Яуза: Эксмо, 2009. – 256 с.
84. Законодательные, программные и нормативные основы образования в регионе Центральной Азии [Текст]. – Алматы, 2009. – 57 с.;
85. Ибодова. З. Х. Инновационные процессы в школьном образовании [Текст]. Тенденции развития экономики и образования // Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 20- летию независимости Республики Таджикистан / З. Х. Ибодова. – Душанбе, 2011. – С.264-267.
86. Изҳороти ШО ҚШС Тоҷикистон «Оид ба истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» /Ҷумҳурият, 1991. 10 сентябр.
87. Инвестирование в устойчивое развитие: Оценка потребностей для достижения целей развития тысячелетия [Текст]. – Душанбе, 2005. –240 с.
88. Иноятова, М. Ормонҳо дар бораи маориф [Матн] / М. Иноятова //Маърифат. – 1995. – №3/4. – С.2.
89. Иноятова, М. Натиҷаҳо ва дурнамо [Матн] / М. Иноятова // Маърифат. – 1996. – №12. – С.2-7.
90. Исмоилов, Ш М. Организационно-экономический механизм инновационного развития сферы образования: на примере Республики Таджикистан: автореферат дис.... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Исмоилов Шухратжон Мамарахимович; [Место защиты: Тадж. гос. ун-т коммерции]. - Душанбе, 2017. - 23 с.
91. История таджикского народа. - Т.V1. Новейшее время. 1941-2010. Гафуров А. (отв. ред.) - Душанбе, «Дониш», 2011. – 742с.
92. Каримов, Т. Ҳолати низоми маориф дар солҳои соҳибистиклолӣ [Матн] / Т. Каримов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Серияи илмҳои гуманитарӣ. – 2010. – №4 (60). – С. 224.

93. Каримов Т.Г. Состояние и проблемы управления образованием в Республике Таджикистан в условиях демократизации общества / Т.Г. Каримов. автореф. Дисс. к.п.н. – Душанбе, 2011. – 27с.
94. Қарори КМ ҲКИШ ва Шӯрои вазирони Иттиҳоди Шӯравӣ «Дар бораи тағйир додани муҳлати таҳсил дар макотиби таҳсилоти миёнаи умумии политехникӣ, меҳнатӣ ва таълимӣ-истеҳсолӣ». – М., 1964.
95. Қарори Пленуми апрелии КМ ҲКИШ «Дар бораи самтҳои асосии ислоҳоти макотиби таҳсилоти умумӣ ва касбӣ». – М., 1984.
96. Қарори Президиуми ШО ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани маълумоти умумии ҷавонон дар корхона ва муассисаҳои вазоратҳои соҳтмон, саноати маҳаллӣ, нақлиёт, роҳсозии ҶШС Тоҷикистон». – Душанбе, 1976.
97. Қарори ҷаласаи назди Вазири маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17.01.2006, №4/1 «Оид ба ҷамъбасти фаъолияти мактабҳои типӣ нави ҷумҳурӣ». – Душанбе, 2006. Бб.7.2.
98. Қарори якҷояи КМ ҲКИШ, Шӯрои вазирони Иттиҳоди шӯравӣ ва Кумитаи марказии Иттифокҳои касабаи умумииттифок «Дар бораи беҳтарсозии таълиму тарбияи меҳнатии мактаббачагон, касбинтиҳобкунии онҳо, ташкили меҳнати ғойданоки ҷамъиятии хонандагон» аз 04.05.1984.
99. Қурбонов А.Ш. Ислоҳоти институти таҳсилот дар шароити трансформатсияи ҷомеа / А.Ш. Қурбонов. автореф. дисс. доктори илмҳои фалсафа. – Душанбе, 2010. – 41 с.
100. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2004.
101. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2011.
102. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США [Матн] / Ф.Махлуп. – М.: Прогресс, 1966. – С.35.
103. Мирзоалиев Э.Ш. Баъзе масъалаҳои идоракунии муассисаҳои таҳсилотӣ дар шароити муосири деҳоти Тоҷикистон [Матн] / Э.Ш. Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2011. - №3 (67). – С.282-288;

104. Мирзоалиев Э.Ш. Низоми маориф дар деҳот [Матн] / Э.Ш. Мирзоалиев // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2011. – №9. – С. 57- 59.
105. Иноятова М. Моделҳои таҳсилот ҳамчун омили асосии рушди босуботи ҷомеа [Матн] / М. Иноятова. – Турсунзода, 2000. –18 с.
106. Наимова В.Р. Гендерное воспитание личности в образовательной системе [Текст] / В.Р. Наимова // Женские и гендерные исследования в Таджикистане.–Душанбе, 2000. – Вып. 1. – С.66-70;
107. Наимова В.Р. Педагогические кадры - основа общеобразовательной школы [Текст] / В.Р. Наимова // Материалы Республиканской научно-практической конференции «Научные основы подготовки педагогических кадров для средних и высших школ». – Душанбе, 2000. – С.67-69;
108. Наимова В.Р.. Реформа в системе образования в Таджикистане, в странах СНГ и Балтики [Текст] / В.Р. Наимова // Мактаб ва ҷомеа. –2004. – №1(4). – С.10-17;
109. Нақшаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли таҳсили 2008-2009 ва солҳои баъдӣ [Матн]. –Душанбе, 2011. – 68 с.
110. Номи мавазуи истифодашуда [Матн] // Народная газета. – 1992. – 24 ноябр.
111. Изҳороти расмии Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов // Народная газета. – 1992. – 30 декабр.
112. Нозимов С. Пояи моддӣ-техникии маориф бехбудӣ меҳодад. [Матн]: Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият / С. Нозимов. – Душанбе: 2006. С.207-208.
113. Ҳисоботи ҳамоиши шашуми маорифи кишварҳои Осиёи Марказӣ [Матн]: Арзёбии миёнамуҳлат: дар роҳи расидан ба ҳадафҳо. – Остона, 2007. – С.6-7.
114. Ҳисоботи Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон./РМ МИҲД ВХ – Кӯрғонтеппа, 2013.

115. Хусейнзода М.О. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета, 1991-2001 гг. / М.О. Хусейнзода. – автореферати дисс. номзадӣ. – Душанбе, 2002. –С.7.
116. Одинаев Н. С., Усманова Г. М. Распространенность брюшного тифа среди населения Республики Таджикистан [Текст] / Н. С. Одинаев., Г. М. Усманова // Здоровоохранение Таджикистана. –2014. – № 4 (323). – С. 82
117. Олимова С., Олимов М. Таджикистан на пороге перемен [Текст] /С. Олимова., М. Олимов. –М., 1999. – С.9.
118. Омодагӣ ба иқтисодиёти ба дониш асосёфта [Матн]: Тоҷикистон. Ҳисобот оид ба арзёбии тайёрии кишвар. – Нью-Йорк ва Женева, 2003. –С. 16-17.
119. Открылся новый лицей [Текст]: При Таджикском педагогическом университете им. К. Джуроева // Народная газета. –1997. – 31 окт.
120. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн]. – Душанбе, «Дониш», 2016. – С.9
121. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: Дар бораи самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 22 декабри соли 2017) . – Душанбе: “Шарқи Озод”, 2017. – С.44
122. Проблемы финансирования образования в государствах Центральной Азии и Монголии [Текст] / Под ред. И Китаеве. – Париж, 1996. –260 с.
123. Равшанзод М. Гражданское противостояние и миротворческий процесс в Республике Таджикистан в 90-е годы XX в. / М. Равшанзод. Дисс. к.и.н. – Душанбе, 2019. – 219с.
124. Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А. А. Раҳмонов., А.Б. Расулов.... ва диг. – Душанбе: ҶДММ «Полиграфгрупп», 2011. – С. 88.
125. Раҳмонов А. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмонов дар рушди мактабу маорифи кишвар [Матн] / А. Раҳмонов // Маорифи Тоҷикистон. – 2006. – №3. – С. 26-42;
126. Раҳмонов А. Рушди маориф ҳамчун омили рушди давлат [Матн] / А. Раҳмонов // Маърифати омӯзгор. – 2010. – №12. – С.18-26;

127. Рашидов А. Образование для всех [Текст] / А. Раҳмонов. – Душанбе, 2001. – ? с
128. Рашидов А. Гендерное равенство в сфере образования [Текст] / А. Раҳмонов. – Душанбе, 2007. –?с
129. Рашидов А.Р. Образование для всех [Текст]: оценка на 2000 год по Республике Таджикистан / А. Раҳмонов. –Душанбе, 2000. –?с
130. Рашидов Т. Татбиқи ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти ҳамагонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991 -2011). дисс. номзади илмҳои таърих. – Душанбе, 2012. –168 с.
131. Рашидов Т.Ё. Татбиқи ислоҳоти мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 191-2011. / Автореф. рис. номзадӣ. - Душанбе, 2012.-26с.
132. Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолияти давлатӣ [Матн] / Муҳаррири масъул проф. Нуриддин Саид. – Душанбе: Маориф, 2016. –С.189-190
133. Сабуров С.М. Саҳми макотиби таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тайёр намудани кадрҳои педагогӣ (солҳои 1991 - 2012). Автореф. дисс. номзади илмҳои таърих. – Душанбе, 2012. – 22 с.
134. Салимов Р. Демократизация системы образования - основа процветания общества [Матн] / Р. Салимов // Подготовка педагогических кадров: опыт, проблемы и пути их решения: материалы международной конференции. – Душанбе, 2001. – С. 22-25.
135. Санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Таҳсилоти томактабӣ ва миёнаи умумӣ) [Матн] / Масъули чоп М. Хокироев. – Душанбе, 2009. – 294с.
136. Сараева Л. Президентский лицей [Текст] / Л. Сараева // Бизнес и политика. – 1998. –20 марта;
137. Саъдиев, Ш.С. Тоҷикистон [Матн]: роҳи сулҳ ва ризоияти миллӣ / Ш.С. Саъдиев. –Душанбе, 2002. –28с

138. Сирочиддинов Э. Ташаббус ва ҷустуҷӯ – омили муҳими рушди мактабу маориф [Матн] / Э. Сирочиддинов // Маърифат. –1993. –№5/6. – С.2-8;
139. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 [Матн]: Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз “30” июни соли 2012, №334 тасдиқ шудааст. – Душанбе, 2012. – 112с.
140. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015 [Матн]. – Душанбе, 2008. –
141. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи мактаби нави таҳсилоти умумӣ дар шаҳри Турсунода [Матн]: 11-уми сентябри соли 2007 / Эмомалӣ Раҳмон. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. – Душанбе, 2009. – С.112.
142. Тавакалова, М. К. Образование как социокультурный фактор формирования ценностных ориентаций молодежи: социально-философский анализ: диссертация... кандидата философских наук: 09.00.11 / Тавакалова Мунира Курбоназаровна; [Место защиты: Ин-т филологии, политологии и права им. А. Баховаддинова Акад. наук Респ. Таджикистан]. – Душанбе, 2016. – 141 с.
143. Таджикская ССР [Текст]: административно-территориальное деление. 1978г. – Душанбе: «Ирфон», 1978. – С. 191-192.
144. Такдиров Т. Состояние реформы образования и инновационная деятельность школ в экспериментальных районах Республики Таджикистан [Текст] / Т. Такдирсоз // Вестник Таджикского национального университета. –2009. – №2 (50). – С.245-249;
145. Таҳсилоти умумии томактабӣ ва миёна [Матн] / санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ.– Душанбе, 2009. – Кит 1. – 180 с.
146. Таърихи халқи тоҷик [Матн]: Таърихи навтарин (1941-2010).– Душанбе, 2011. – Ҷ. VI. – С. 579-580
147. Тошмухаммадов М. Гражданская война в Таджикистане и постконфликтное восстановление [Текст] /М. Тошмухаммадов. – Саппоро: Университет Хоккайдо, 2004.–26 с.

148. Тупайло М.П. Особенности развития общего образования в Таджикистане в новых экономических условиях [Текст] // Материалы научно-практической конференции: Образование и будущее / М.П. Тупайло. – Душанбе, 1995. – С.10-18.
149. Умаров А.К. Вклад международных организаций в развитие образования Таджикистана (1991-2011). / А.К. Умаров. Автореф. Дисс. к.и.н. – Душанбе, 2017. -26с.
150. Фармони Президиуми ШО Иттиҳоди Шӯравӣ «Дар бораи муқаррар намудани номи фахрии «Муаллими халқии Иттиҳоди Шӯравӣ» аз 30.12.1977.
151. Фархор [Матн]: Энциклопедия– Душанбе: «Ирфон», 2011. –.540 с.
152. Хамидов.Р.А.Состояние школьного образования Согдийской области Республики Таджикистан в годы независимости: 1991-2011 гг.: диссертация... кандидата исторических наук: 07.00.02 / Хамидов Расул Абдукадирович; [Место защиты: Таджикский национальный университет]. - Худжанд, 2017. - 190 с.
153. Ҳасанов Ҷ., Насриддинов З. Дастур ва тавсияҳои методӣ ба директорони ҷавон [Матн] / Ҷ. Ҳасанов, З. Насриддинов. – Душанбе. –С.7-8.
154. Хусейн-заде М. О. Историческая необходимость реформирования общеобразовательной школы в условиях независимости Республики Таджикистан [Текст] / М. О. Хусейн-заде. –Душанбе, 2001. – 78с.;
155. Хусейн-заде М. О. Организация учебного и воспитательного процесса в общеобразовательных школах [Текст] / М. О. Хусейн-заде. – Душанбе, 2002. – 54с.;
156. Хусейн-заде М. О. Совершенствование правовой основы образования Республики Таджикистан [Текст] / М. О. Хусейн-заде // Материалы научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и студентов «День науки». –Душанбе, 2000. – С. 181-182.;
157. Хусейнзода М.О. Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият (солҳои 1991-2001). дисс. номзади илмҳои таърих / М. О. Хусейнзода. –Душанбе, 2002. – 176 с.

158. Хусейнзода М.О. Маорифи халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият / М.О. Хусейн-заде. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2001). – Автореф.дис.к.и.н. – Душанбе, 2002. –С.14.
159. Цели Развития Тысячелетия [Текст]: достижения в Таджикистане. –Душанбе, 2010. –138 с.
160. Глобальная инициатива [Текст]: Дети, оставшиеся вне школы. –Душанбе, 2013. –120 с.
161. Центральная Азия [Текст]: Субрегиональный отчет по среднесрочной оценке достижения целей Образования Для Всех (ОДВ). –Алматы, 2008. –166 с.
162. Ҷонназаров Х. Ташаккул ва рушди таҳсилоти педагогӣ дар Тоҷикистон (1917-1941) / Автореф.рис.номз. – Душанбе, 1996. – С.3.
163. Шарипов А.А. История высшего образования Таджикистана : Опыт и проблемы, вторая половина 40-х - первая половина 90-х гг.: Дисс... док. ист. наук . – Душанбе, 2000. 301с.
164. Шарипов А. Мактаб танҳо ба туфайли саховату ғамхории давлат пеш меравад [Матн] / А. Шарипов // Маърифат. –1995. – №3/4. – С. 10-13;
165. Шарифзода А. Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолияти давлатӣ /Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. Зери назари д.и.т. З.Акрамӣ. – Душанбе, 2016. – С.323.
166. Шарифзода А., Гафуров А. Начотбахши миллат [Матн] /А. Шарифзода., А. Гафуров. – Душанбе, 2012. – С.20.
167. Шарифов З. Низоми маориф ва ислоҳоти он [Матн] / З. Шарифов //Масъалаҳои маориф. 2009. –№ 1 (2). – С.3-7. (дар ҳаммуаллифӣ);
168. Ислоҳоти маблағгузорию низоми маориф [Матн] // Масъалаҳои маориф. – 2009. – №2 (3). – С.25-31.
169. Шарофиддин И. Таджикистан [Текст]: третье рождение феникса. /И. Шарофиддин. –Душанбе: ЭР-граф, 2011. – С.118-119.
170. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат [Матн] /Эмомалӣ Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷ.1. – С.

171. 205-210.
172. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони аҳли зиёи мамлакат 20 март соли 2001 [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // Народная газета. – Душанбе, 2001. – 2001. -23 март.
173. Эмомалӣ Раҳмон. Ҳадафи сиёсати мо манфиати мардум аст [Матн] /Эмомалӣ Раҳмон // Садои мардум. – Душанбе, 1993. – 22 феврал.
174. Эмомалӣ Раҳмон. Чашни Истиқлол [Матн]: Силсилаи суханрониҳо бахшида ба 15-солагии Истиқлолияти давлатӣ. – Душанбе, 2016. – С.18. мат бо заб. Тоҷ., Анг. Рус. ва форсӣ.

ИНТЕРНЕТ-МАЪХАЗҲО:

175. Маводи истифодашударо айнан биёред [Пойгоҳи электронӣ]: <https://kgu.tj/donishgo-i-mo/tarikhi-donishgoh.php> .
176. Стратегияи давлатии “Технологияҳои информатсионӣ-коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон” [Манобеи электрони] URL: http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public_unpan/unpan041014~1.pdf (Санаи мурочиат.....)
177. Образование в 1958-1991 гг. [Манобеи электрони] //URL: <http://www.aot.tj/en/index/index/pageId/406/> (Санаи мурочиат 23.04.2018).
178. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1936г.-июль 1956г./ под ред. к.ю.н. Мандельштам Ю.И. – М.: Госиздат юридической литературы, 1956. – 61 [электронный ресурс] <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0> (Санаи мурочиат 23.04.2018).
179. Маводи истифодашударо айнан биёред [Манобеи электрони] <http://www.maorif.tj> - сомонаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон(Санаи мурочиат 23.04.2018).

180. Маводи истифодашударо айнан биёред [Манобеи электрони] <http://www.aot.tj> – сомонаи Академияи таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Санаи мурочиат 23.04.2018).
181. Маводи истифодашударо айнан биёред [Манобеи электрони] <http://www.maorif-khatlon.tj/> . – сомонаи Раёсати маорифи вилояти (Санаи мурочиат 23.04.2018).
182. Маводи истифодашударо айнан биёред [Манобеи электрони] <https://www.omor.tj/> - сомонаи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Санаи мурочиат 23.04.2018).

2.ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.**Роҷеъ ба вазъи мактаб ва маорифи минтақаи Кӯлобӣ вилояти Хатлон дар солҳои 80-уми асри XXI [Матн] / Ғ.Ғ.Сафарзода// «Номаи донишгоҳ»-и Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров, силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – 2019. - №4(61). – С. 165-170. ISSN: 2077-4990.

[2-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.**Роҷеъ ба ислоҳоти системаи маорифи минтақаи Кӯлоб қабл аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ [Матн] / Ғ.Ғ.Сафарзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ). – 2020. - №3/1(73). – С.75-79. ISSN: 2663-6506.

[3-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.**Аз таърихи рушд ва дигаргуниҳои сифатӣ дар низомии маорифи минтақаи Кӯлоб [Матн] / Ғ.Ғ.Сафарзода// Муаррих. – 2020. - №4 (24). – С. 25-35. ISSN: 2709-7382.

[4-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.**Ислоҳоти низомии маорифи вилояти Кӯлоб дар охири замони Шуравӣ [Матн] / Н.К.Убайдулло, Ғ.Ғ.Сафарзода // Муаррих, 2022, №3 (31). – С. 5-13. ISSN: 2709-7382.

[5-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Рочеъ ба ислоҳоти низоми маорифи минтақаи Кӯлоб қабл аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ [Матн] / Ғ.Ғ.Сафарзода, Н.К. Убайдулло // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. - 2022. - №6 (101). – С. 29-37. ISSN: 2219-5408.

Мақолаҳое, ки дар дигар нашрияҳо ба таъб расидаанд:

[6-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Аз таърихи ислоҳоти системаи маорифи минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар солҳои 90-и асри XX [Матн] /Ғ.Ғ.Сафарзода // дар китоби «Аз таърихи илмҳои риёзӣ, табиӣётшиносӣ ва техникӣ. Барориши 1. – Душанбе, 2020. – С. 104-115. ISBN: 978-99975-72-72-1.

[7-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Аз таърихи ислоҳоти системаи маорифи собиқ вилояти Кӯлоб дар солҳои 1985-1990 / Ғ.Ғ.Сафарзода // конференсияи илмӣ - методии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои татбиқи муносибати босалоҳият ба таълими фанҳои табиӣ - риёзӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва миёнаи олии касбӣ». – Душанбе, 2022.

[8-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Иҷлосияе, ки зодрузи миллат шуд / Ғ.Ғ.Сафарзода // конференсияи илмӣ – амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир: уфуқҳои нави ҳамкориҳои илмӣ, техникӣ, иқтисодӣ ва инноватсионӣ” дар ҳошияи саноатикунони босуръати кишвар ва барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, 28-29 октябри соли 2022. – Кӯлоб, 2022. – С. 195-199.

[9-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Андар бузургдошти Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ ва поси ваҳдати миллӣ / Ғ.Ғ.Сафарзода // конференсияи илмӣ – амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир: уфуқҳои нави ҳамкориҳои илмӣ, техникӣ, иқтисодӣ ва инноватсионӣ” дар ҳошияи саноатикунони босуръати кишвар ва барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, 28-29 октябри соли 2022. – Кӯлоб, 2022. – С. 231-235.

[10-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Рушди маориф - дар меҳвари сиёсати Пешвои миллат [Матн] /Ғ.Ғ.Сафарзода // Нашрияи «Хатлон». – 2021. - №23 (3312). – С. 2-3.

[11-М]. **Сафарзода, Ғ.Ғ.** Бахту барор аз ваҳдат аст [Матн] /Ғ.Ғ.Сафарзода // Нашрияи Ҳаракати Ҷамъиятии Шӯрои ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон дар вилояти Хатлон. – 2020. - № 2(02). –С. 4-5.

ЗАМИМАҲО

Замимаи №1

Рӯйхати сохтмони иншоотҳои соҳаи маорифи минтақаи Кӯлоб
дар солҳои 1991-2011 сохта ба истифода додасуда

Номгуи шаҳру ноҳияҳо	Солҳо																						
	1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		1999		2000		2001		
	роғ	нишаст																					
Кӯлоб																							
Восеъ																							
Ҳамадонӣ																							
Фархор																							
Данғара																							
Шамсиддини																							
Шоҳин																							
Темурмалик																							
Мӯъминобод																							
Ховалинг																							
Балчувон																							
Ҳамағӣ																							
Номгуи шаҳру ноҳияҳо	Солҳо																						
	2002	2003		2004	2005		2006	2007	2008			2009		2010	2011			Ҳамағӣ					
	Иншоот	Қойи нишаст																					
Кӯлоб	-	-	-	-	2	1928	1	624	1	940	1	600	1	265	1	625	1	450	5	1905	19	8820	

Восеъ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	632	2	300	1	60	1	280	1	640	3	250	16	4189
Ҳамадонӣ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	390	1	80	1	180	1	260	1	624	2	600	8	2304
Фархор	1	320	-	-	-	-	1	320	1	600	1	200	1	200	1	396	1	264	3	460	13	4208
Данғара	-	-	2	944	3	742	1	640	1	350	1	400	1	320	1	220	2	1200	4	1330	22	8510
Шамсиддини Шоҳин	-	-	-	-	3	724	1	200	-	-	2	300	1	170	1	220	1	150	4	484	14	2623
Темурмалик	-	-	-	-	-	-	1	280	1	220	3	665	2	384	-	-	-	-	2	320	14	2709
Мӯъминобод	-	-	1	180	1	125	2	300	4	1456	3	665	3	696	-	-	-	-	2	388	18	4674
Ховалинг	-	-	-	-	-	-	-	-	1	144	3	375	1	210	2	300	4	848	1	100	16	3151
Балчувон	-	-	1	200	1	40	3	888			2	340	2	469	1	200	2	436	-	-	12	2373
Ҳамагӣ	1	320	4	1324	10	3559	10	3252	11	4588	19	3925	14	2954	9	2501	13	4612	26	5837	152	43561

* Таҳияи муаллиф дар заминаи маълумоти омории Маҷмӯаи “22 соли маорифи Хатлон”; “Маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон” / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

Замимаи №2

Қабули духтарон аз минтақаи Кӯлоб ба мактабҳои олии ҚТ тибқи квотаи Президентӣ дар солҳои 1999-2013*

Шахру ноҳия	Солҳо																													
	1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	нақша	ичро																												
Кӯлоб			4	2			14	14	9	9	10	10			15	15	16	16	18	18	20	20	20	20	20	20	20	20	21	21
Восеъ					6	6	6	6	6	6	9	9	9	9	14	14	14	14	15	15	18	18	18	18	16	16	18	18	18	18
Ҳамадонӣ					16	16	16	16	15	15	10	10	10	10	15	15	16	16	16	16	19	19	21	21	20	20	20	20	20	20
Фархор					14	14	15	15	16	16	10	10	9	9	14	14	15	15	15	15	18	18	19	19	18	18	19	19	19	19
Данғара					10	10	5	5	5	Ф5	8	8	8	8	15	15	16	16	17	17	20	20	21	21	20	20	21	21	21	21
Шурообод	22	14	41	21	12	12	11	11	14	14	10	10	10	10	14	14	15	15	16	16	19	19	20	20	19	19	19	19	20	20
Темурмалик			4	3	8	8	4	4	4	4	14	14	8	8	12	12	13	13	14	14	18	18	18	18	16	16	16	16	17	17
Мӯминобод	27	9	34	14	15	15	13	13	16	16	11	11	9	9	12	12	14	14	16	16	18	18	19	19	17	17	18	18	19	19
Ховалинг	28	4	28	14	15	15	14	14	12	12	16	16	12	12	12	12	14	14	14	14	18	18	19	19	17	17	18	18	19	19
Балҷувон	28	2	34	4	11	11	11	11	12	12	14	14	12	12	14	14	15	15	16	16	18	18	19	19	17	17	17	17	18	18

* Таҳияи муаллиф дар заминаи маълумоти омории Маҷмӯаи “22 соли маорифи Хатлон”; “Маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон” / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

**Маълумот оид ба компютеркунонӣ, таҷхизотҳои иттилоотӣ ва шабакаи Интернет дар шаҳру ноҳияҳои
минтақаи Кӯлоб***

Номгуи шаҳру ноҳияҳо	Шумораи мактаҳо	Шумораи компютерҳои Intel Pentium I	Шумораи байроншудаи компютерҳои Intel Pentium I	Шумораи компютерҳои Intel Pentium II	Шумораи байроншудаи компютерҳои Intel Pentium II	Шумораи компютерҳои Intel Pentium III	Шумораи байроншудаи компютерҳои Intel Pentium III	Шумораи компютерҳои Intel Pentium IV	Шумораи байроншудаи компютерҳои Intel Pentium IV	Шумораи компютерҳое, ки дар соли чори харидори карда шудаанд	Шумораи байроншудаи компютерҳое, ки дар соли чори харидори карда шудаанд	Шумораи чоғар (принтер)	Шумораи байроншудаи чоғар (принтер)	Шумораи аксбардор (сканер)	Шумораи байроншудаи аксбардор (сканер)
Кӯлоб	53	105	30	205	75	930	100	1635	50	245	0	440	25	70	5
Восеъ	72	0	0	8	8	280	56	208	8	0	0	104	0	24	0
Ҳамадонӣ	50	88	32	232	72	48	48	840	216	152	0	440	104	40	0
Фархор	69	10	10	120	60	20	0	1540	300	110	0	260	110	10	10
Данғара	70	297	9	0	0	342	9	1251	108	0	0	99	18	63	9
Шамсиддини Шохин	56	224	42	70	7	7	0	56	0	7	0	56	14	14	0
Темурмалик	46	0	0	14	0	140	0	189	0	147	0	35	7	0	0
Мӯминобод	57	386	146	30	0	54	24	619	72	66	0	178	37	6	0
Ховалинг	47	310	100	75	25	0	0	0	0	80	0	55	0	0	0
Балчувон	45	15	15	60	0	140	25	65	15	0	0	40	0	0	0
Ҳамагӣ:	565	1435	384	814	247	1961	262	6403	769	807	0	1707	315	227	24

Номгӯи шахру ноҳияҳо	Шумораи номабар (факс)	Шумораи вайроншудаи номабар (факс)	Шумораи нусхабардор (ксерокопия)	Шумораи вайроншудаи нусхабардор (ксерокопия)	Шумораи проектор	Шумораи вайроншудаи проектор	Шумораи доскаи электрони	Шумораи вайроншудаи доскаи электрони	Шумораи генератори барки	Шумораи вайроншудаи генератори барки	Шумораи генератори барои, ки соли чори харидори шудааст	Шумораи вайроншудаи генератори барои, ки соли чори харидори шудааст	Ба шабакаи Интернет васл шудааст	Маблағи арзиши мохона барои исифодаи Интернет (сомони)	Номи почтаи электрони муассиса	Номи сайти электрони муассиса
Кӯлоб	10	0	135	5	35	0	10	0	140	5	0	0	20	10405	0	0
Восеъ	0	0	48	0	24	0	24	0	16	0	0	0	8	1136	0	0
Ҳамадонӣ	8	0	48	0	0	0	24	0	40	8	208	0	16	1040	0	0
Фархор	0	0	20	0	0	0	0	0	80	10	0	0	0	0	0	0
Данғара	9	9	36	9	9	0	180	0	9	0	0	0	9	1800	9	0
Шамсиддини Шохин	0	0	21	0	0	0	0	0	28	7	0	0	0	0	0	0
Темурмалик	0	0	21	0	0	0	0	0	14	0	14	0	7	0	0	0
Муъминобод	0	0	24	12	0	0	0	0	12	6	0	0	0	0	0	0
Ховалинг	0	0	20	0	0	0	0	0	20	10	0	0	0	0	0	0
Балчувон	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ҳамагӣ:	27	9	378	26	68	0	238	0	359	46	222	0	60	14381	9	0

* Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти оморӣ соҳаи маорифи вилояти Хатлон / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

Маълумот оид ба кабинетҳои фанӣ дар шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоб дар соли таҳсили 2014-2015*

Номгӯи шаҳру ноҳияҳо	Шумораи мактабҳо	физика	астрономия	математика алгебра, геометрия	кимия	география	биология	таърих	забони хориҷӣ	кабинети лингафонӣ	тайёрии ибтидоии ҳарбӣ	мусиқӣ ва суруд	технологияҳои иттилоотӣ	Технология (меҳнат) барои писарон	технология (меҳнат) барои духтарон	Ҷамъа дар шаҳру ноҳияҳо
Кӯлоб	53	85	5	65	80	20	50	55	70	15	40	15	120	75	70	818
Восеъ	72	40	0	48	40	16	24	24	48	0	8	0	24	24	16	384
Ҳамадонӣ	50	40	8	32	32	24	16	32	32	8	32	16	48	32	24	426
Фархор	69	60	0	70	50	40	30	60	50	0	40	0	80	40	30	619
Данғара	70	45	0	45	27	18	54	36	45	9	27	9	45	54	36	520
Шамсиддини Шохин	56	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	0	63
Темурмалик	46	21	7	21	21	14	14	21	21	14	21	14	35	21	14	305
Мӯъминобод	57	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	64
Ховалинг	47	15	0	10	5	0	5	0	10	0	0	0	20	0	0	112
Балҷувон	45	5	0	5	0	10	5	5	0	0	5	0	20	0	0	100
Ҳамагӣ:	565	318	20	296	255	142	198	233	276	46	173	54	399	246	190	341 1

* Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти омори соҳаи маорифи вилояти Хатлон / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

**НАМУДИ МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ УМУМӢ
ВОБАСТА БА ШАҲРУ НОҲИЯҶОИ МИНТАҚАИ КӢЛОБ*
(дар аввали соли хониши 2014-2015)**

Номи ноҳия	Шумораи муассисаҳо	Шумораи синфҳо	Шумораи хонандагон	аз онҳо духтарон
Кӯлоб				
Асосӣ	2	50	1109	572
Миёна (пурра)	46	1666	40833	19781
Гимназия	1	11	182	58
Литсей	3	46	1078	232
Мактаб-интернати кӯдакони ятим	1	12	266	21
Мактаб-интернати ёрирасон (кӯдакони ақлан носолим)	1	10	120	0
Ҷамағӣ - Кӯлоб	54	1795	43588	20664
Восеъ				
Ибтидоӣ	4	25	338	175
Асосӣ	8	86	1379	645
Миёна (пурра)	57	1661	39246	19032
Гимназия	1	25	575	166
Мактаб-интернати кӯдакони ятим	1	12	262	64
Мактаб интернати бачаҳои лаёқатманд	1	17	283	40
Ҷамағӣ - Восеъ	72	1826	42083	20122
Ҷамадонӣ				
Ибтидоӣ	4	12	229	114
Асосӣ	5	40	476	221
Миёна (пурра)	39	1094	27528	13643
Гимназия	1	11	278	98
Литсей	1	17	435	99
Ҷамағӣ –Ҷамадонӣ	50	1174	28946	14175
Фархор				
Ибтидоӣ	10	36	283	132
Асоси	4	49	859	401
Миёна (пурра)	51	1376	30508	14869
Гимназия	2	8	182	62
Литсей	2	17	409	76
Хонаи Бачагон	1	0	112	22
Ҷамағӣ - Фархор	70	1486	32353	15562
Данғара				
Ибтидоӣ	2	7	22	6
Асосӣ	13	115	1633	809

Миёна (пурра)	55	1213	28885	13943
Гимназия	1	18	372	109
Мактаб-интернати бачаҳои лаёқатманд	1	22	493	60
Ҳамагӣ - Данғара	72	1375	31405	14927
Шамсиддини Шоҳин				
Ибтидоӣ	7	15	179	101
Асосӣ	6	44	348	175
Миёна (пурра)	43	662	10841	5306
Мактаб - интернати кӯдакони ятим	1	11	282	32
Ҳамагӣ - Шамсиддини Шоҳин	57	732	11650	5614
Темурмалик				
Ибтидоӣ	6	24	232	115
Асосӣ	14	162	2686	1287
Миёна (пурра)	25	478	9885	4666
Гимназия	1	19	348	114
Интернати наздимақтабӣ	1	0	119	
Хонаи бачагон	1	0	124	
Ҳамагӣ - Темурмалик	46	683	13394	6182
Муъминобод				
Ибтидоӣ	4	16	100	49
Асосӣ	13	124	1884	951
Миёна (пурра)	38	748	16251	7721
Гимназия	2	26	480	153
Мактаб-интернати кӯдакони ятим	1	10	137	45
Ҳамагӣ - Муъминобод	58	924	18852	8919
Ховалинг				
Ибтидоӣ	11	46	469	219
Асосӣ	11	86	971	530
Миёна (пурра)	24	485	9473	4622
Гимназия	1	20	368	57
Литсей	1	11	145	18
Интернати наздимақтабӣ	1		58	
Ҳамагӣ - Ховалинг	48	648	11484	5446
Асосӣ	2	24	426	191
Миёна (пурра)	41	1171	26395	12020
Гимназия	1	9	133	42
Ҳамагӣ - Қумсангир	44	1204	26954	12253
Муъминобод				
Ибтидоӣ	4	16	100	49
Асосӣ	13	124	1884	951
Миёна (пурра)	38	748	16251	7721
Гимназия	2	26	480	153

Мактаб-интернати кӯдакони ятим	1	10	137	45
Ҳамагӣ - Муъминобод	58	924	18852	8919
Ховалинг				
Ибтидоӣ	11	46	469	219
Асосӣ	11	86	971	530
Миёна (пурра)	24	485	9473	4622
Гимназия	1	20	368	57
Литсей	1	11	145	18
Интернати наздимақтабӣ	1		58	
Ҳамагӣ - Ховалинг	48	648	11484	5446
Балҷувон				
Ибтидоӣ	14	38	372	174
Асосӣ	10	71	730	371
Миёна (пурра)	20	324	5453	2624
Гимназия	1	10	152	84
Интернати наздимақтабӣ	1	0	62	
Ҳамагӣ - Балҷувон	45	443	6769	3253
ҶАМБ	722	13862	297814	141482

* Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.

Шамсиддини Шоҳин	56	4	0	0	0	0	0	0	2	0	5	0	15	0
Темурмалик	46	6	0	0	0	0	0	0	2	0	4	1	4	0
Муъминобод	57	9	1	1	0	0	1	0	0	0	7	1	5	1
Ховалинг	47	3	0	0	0	0	1	0	1	0	1	0	2	0
Балчувон	45	5	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	8	0
Ҳамагӣ:	565	101	2	1	1	0	3	0	15	3	37	4	152	25

* Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти омории соҳаи маорифи вилояти Хатлон / Раёсати маорифи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон. Қўрғонтеппа – 2014.